

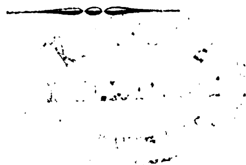

JEZUÏTEN

EN

JEZUÏTENSTREKEN.

Naar het Hoogduitsch.

AMSTERDAM,
C. L. BRINKMAN.
1853.

VOORREDE.

Wij zullen Frederik den Groote niet als een voorbeeld voor de vorsten behoeven aan te bevelen. Deze schreef in het jaar 1771 de volgende woorden: „De onder-God der stad met de zeven heuvelen heeft Avignon weder gekregen. Zulk een voorbeeld van mildheid is bij de regenten zeldzaam. Ganganelli lacht er in zijn vuistje om, en zal uitroepen: „Ook de poorten der hel zullen ze ons niet ontweldigen!" En dat geschiedt in de wijsgeerige, achttiende eeuw! Gordt u dus aan, gij wijsgeeren! — bestrijdt de dwaling, voert menigte van redelijke bewijsgronden aan, om haar in het stof te werpen — gij zult het nooit verhinderen, dat vele zwakken over weinige sterken zegepralen. Werpt de dwaasheid en de vooroordeelen alle deuren uit, zij zullen toch door de vensters weder binnen komen. Een schijngodsdienstige aan het hoofd des staats, een eerzuchtige, die zijn belang aan het belang van de Kerk verbindt, stort in éénen dag omver, wat twintig jaren moeijelijken arbeid naauwelijks kunnen voltooijen."

Verhevene geest, hoe smart het ons, dat de tijd nog niet in staat is om de waarheid uwer uitspraak te verzwakken! Hervorming, verlichting en wijsbegeerte, zoo heeten — zoo als, helaas! velen durven verkondigen — de booze geesten, die al het kwaad in de wereld gebragt hebben; zij zijn de oorzaken van al de revolutiën, van al het bloed, dat er vergoten werd;

zij moeten verdreven worden en het paradijs zal teruggekeeren! O welke ongeloofelijke dingen zouden de verdedigers en voorvechters van het blinde geloof wel van ons vergen, terwijl zij het misbruik der verlichting als de zaak zelve voorstellen, en zelven het ergste misbruik daarvan maken! Hadden wij niet een bewijs dat alles nedervelt, voorwaar de lichtpunten, die de Hemel door de menschen op de aarde liet dragen, zouden weer begraven worden, opdat de sluwheid en het bedrog der geestelijke woestenij van vroegere eeuwen met geweld weder te voorschijn zouden gebragt worden. Dit bewijs is de onloochenbare omstandigheid, dat alle landen, die door de revolutiën worden geschokt, (Frankrijk, Spanje, Italië, enz.) in pauselijke ketenen geboeid liggen; dat daar overal de bloedigste oproeren woedden, terwijl protestantsche landen, de achting voor hunne vorsten en de wetten bewarende, in de geweldige worsteling hun' pligt getrouw en duidelijk erkenden, en met hun bloed de oude kroonen weder hielpen bevestigen, wanneer uit een der katholieke landen de bedwelming des oproers werd binnengesmokkeld. Mogt men toch niet vergeten, dat, zoo als vroeger de koningsmoorders, ook de Maratten en de Robespierres leerlingen der Jezuiten waren, en mogt men, wanneer men menige kale kruin in den moordkreet hoort instemmen: „De Hervorming is de moeder der revolutiën!" — mogt men zulke schreeuwers en alle revolutionairen nederwerpen met de eigene woorden van Luther: „De overheid veranderen en de overheid verbeteren, zijn twee dingen, zoo ver van elkander als hemel en aarde. Veranderen kan ligt geschieden, maar verbeteren is moeijelijk en gevaarlijk. Waarom? Het staat niet in onzen wil en vermogen; maar in den wil van God. Maar het dolle gepeupel vraagt er weinig naar, of het beter wordt, als het maar anders wordt; en als het dan erger wordt, dan wil het weder wat anders hebben. Zoo komen er dan hommels voor vliegen, en ten laatste horzels voor hommels. Immers, toen de kikvorschen in vroeger' tijd het houtrapertje niet als heer konden dulden, kregen zij den ooijevaar daarvoor, die hen op den kop pikte en opvrat. Het is een ellendig, vervloekt ding

voor dat dolle gepeupel, dat niemand het zoo goed kan regeren, als de tirannen; deze zijn de knuppels aan den hals van den hond gehangen. Was er eene betere wijze om te regeren, God zou ook eene andere orde over hen gesteld hebben, dan het zwaard en de tirannen." — Zoo sprak Luther, en deze zoowel als vele andere zijner uitspraken, zullen wel bewijzen, dat hij de bestaande orde zelf dáár goedkeurt, waar een streng meester regeert, liever dan dat hij den zin van het volk naar verandering en revolutiegeest zou begunstigd hebben. Maar het is, helaas! eenmaal zoo in de wereld, dat men aan velen alles kan voorpraten, en zij gelooven het, omdat dit gemakkelijker is, dan zich door de voorhanden zijnde middelen zelf te overtuigen. En juist deze gemakkelijkheid is het, waarvan het sluwe gebroed der duisternis gebruik maakt om zich — het leven regt gemakkelijk te maken. Maar wij Protestanten, welke aan de bedwelming der revolutie geen deel nemen, wij willen daar, waar die duisterlingen de verhevene karakters der geschiedenis trachten te lasteren, waar zij de vorderingen der menschheid trachten te ondermijnen, ons met de kracht daartegen kanten, die zich, door tot het verstand te spreken, regt kan verschaffen. Daarbij moeten wij van de geschiedenis der pogingen van zulke duisterlingen gebruik maken, omdat wij niets anders noodig hebben dan hunne daden en hunne uitspraken, om hunne verderfelijke onwaardigheid ook aan het beperkste verstand duidelijk te maken. Want wij mogen het immers niet dulden, dat de hiërarchie zich ongestoord den weg baant naar heerschappij en het voldoen aan hare begeerlijkheid, naardien het zoo veel bloed, zoo vele edele geesten en zoo vele verlorene eeuwen kostte, voor zij binnen de behoorlijke palen was teruggebragt. Toen voor een aantal jaren ook een gedeelte der protestantsche geestelijkheid een tijdstip meende bereikt te hebben, waarop zij gemakkelijk een' zondigen glans konde verwerven, toen werd er dapper gestreden en ziet! het hielp! De mannen van vooruitgang, die den geest bedreigden, werden òf tot zwijgen gebragt, of zij deden afstand van hunne verkeerdheid, waardoor zij zich van de vrijheid des geestes, het hoogste goed des levens, wilden

meester maken. Maar zoo ver als nu de Ultramontanen gaan, was niemand gegaan, en zouden wij dat verdragen? Neen nooit! Kampvechters voor de verlichting te zijn, dat is de hoogste roeping der schrijvers, en zoolang er nog gezond verstand bestaat, moeten wij die baan betreden. Moest echter het verstand der volken ooit weder op nieuw op kunstmatige wijze in eenen ziekelijken toestand gebragt worden, dan kunnen wij alleen de regtvaardige zaak der menschheid aan de hand des Hemels aanbevelen: de Almagtige zoude het niet kunnen toelaten, dat het hoogste leven in ons vernietigd werd. Maar neen, een waarlijk mannelijke moed zal ons doen zegepralen over de voorstanders der duisternis! — Er leven vorsten, die de groote verantwoordelijkheid kennen, welke de kuiperijen der duisternis van dezen tijd hun opleggen. Heil ons, dat de eer der vorsten aan de eer des geestes verbonden is! — En wanneer men nu de Reformatie smaadt, door bijzaken te gebruiken om haar te lasteren, zal men zich nog eene opmerking van Frederik den Groote herinneren en die behartigen. De schrandere Koning zegt in de voorrede van zijne bewerking der Kerkelijke Geschiedenis van Fleury: „De Hervorming, deze groote beweging des geestes moest vroeger of later komen, omdat aan den eenen kant de vermetelheid geene perken kende, en aan de andere zijde de geest zich slechts tot zekere hoogte breidelen laat. Een saksische monnik, moedig tot vermetelheid toe, van een vast karakter, ondernemend genoeg, om van de gisting der gemoederen gebruik te maken, was het hoofd dergenen, die tegen Rome optraden. Deze Bellerophon sloeg het spookbeeld ter neder, en de betoovering werd verbroken. Wanneer men alleen zijne grove uitvallen beschouwt, dan verschijnt Luther slechts als een woedende monnik, als een barbaarsch schrijver van een nog onbeschaafd volk. Wanneer men zijne smaadredenen en zijne tallooze beleedigingen met billijkheid wil berispen, dan moet men bedenken, dat degenen voor wien hij schreef, meer zijne smaadredenen dan zijne gronden verstonden. Beschouwen wij echter het werk der Hervorming in zijn geheel, dan moeten wij bekennen, dat de menschelijke geest een deel van zijne

beschaving daaraan te danken heeft; zij bevrijdde ons van eene menigte dwalingen, die den geest onzer vaderen verduisterden. Daar de Hervorming hunne tegenstanders voorzigtig maakte, verstikten zij nieuwe bijgeloovigheden, en daar zij vervolgd waren geworden, werden zij ook verdraagzaam. Onder de heilige bescherming van deze verdraagzaamheid, die in de protestantsche staten haren oorsprong vond, konde het verstand zich ontwikkelen, konden uitstekende denkers de wetenschap opbouwen en hare grenzen uitbreiden. En al had Luther verder niets gedaan, dan de vorsten en volken van de slaafsche onderworpenheid te bevrijden, waarin de roomsch-pauselijke heerschappij hen gekluisterd hield, dan had hij nog verdiend, dat men altaren voor hem bouwde (*) als de bevrijder des Vaderlands."

Zoo oordeelde de groote Koning, die echter nog zeide: „In mijn land kan ieder op zijne wijze zalig worden!" en ook dien overeenkomstig handelde. Het is ook ons doel niet om het Katholicismus te bestrijden, zoo het ten minste geene gemeene zaak maakt met de roomsche staatkunde, die in hare onverdraagzaamheid veroordeelt en verdoemt, alleen om over vorsten en volken te heerschen. Daartegen, en hoofdzakelijk daartegen, stond Luther op, en daartegen moet ieder naar zijne krachten opstaan met geestelijke wapenen. Wij leven echter in eenen tijd, die door overmagt van allerlei pogingen en twisten om aardsch voordeel, en dien ten gevolge door gedachtelooze laauwheid der belijders van de hervormde godsdienst deze bedreigt en in gevaar brengt. Door zijne sluwheid merkte het Pausdom het geschikte oogenblik op, om zich nogmaals de alleenheerschappij, ook in protestantsche landen, te verzekeren. Nadat het, door het begunstigen van staatkundige geschillen, Frankrijk weder vaster aan zich heeft onderworpen, en zich met dit land heeft verbonden, gaat het Pausdom verder; het zendt scharen van Jezuiten, ook naar de Protestanten, en laat de altijd wankelende volksmassa lokken, om haar langzamerhand tot

(*) Te veel verheffing! Zoo zou men van de eene dwaling in de andere vervallen.
De Vertaler.

zijne bedoelingen te stemmen. Naar de onveranderlijke grondstellingen van Rome kan het doel hier alleen zijn: het overweldigen der Reformatie, en na de eerste schreden zouden al de overigen volgen, die de zoogenaamde ketters weder met list en geweld in de oude boeijen en tot het oude ondergeschikte, voor Rome zoo vruchtbare geloof, zouden terugbrengen (*).

Wij bestrijden het Katholicismus niet! — wat men echter van het jezuitische Pausdom te verwachten heeft, dat willen wij aan onervarenen inprenten, door werkelijke gebeurtenissen, door geschiedkundige daadzaken en belangrijke uitspraken, om dit alles tot lessen te doen verstrekken, en om daardoor ieder te waarschuwen voor het uitgeworpene lokaas en de strikken der Jezuiten.

Dit is dan de aanleiding tot het ontstaan van deze verzameling, die wij nog veel zouden kunnen vermeerderen. Voor ons oogmerk was zij echter genoeg, om aan te toonen dat het noodzakelijk is iederen Jezuit toe te voeren: „man, trek in vrede weg met de uwen, en laat ons met vrede! Wij hebben de woorden der pauselijke zendelingen niet noodig, hoe verlokkend gij ze ook voorstelt; want de geschiedenis heeft u het masker reeds geheel afgeligt, en ons zoo veel hatelijks getoond, dat alleen onwetenden en verstandeloozen zich nog zouden kunnen laten bedriegen, door de vermomming, waarin gij komt. Het oordeel en het gevoel van het volk heeft zich reeds lang van u afgekeerd, en was ooit de stemme des volks Gods stem, dan is het hier."

DE UITGEVER.

(*) Dit zou eene profetie kunnen genoemd worden betrekkelijk hetgeen thans in ons Vaderland voorvalt.

De Vertaler.

HULDE AAN ONZEN TIJD.

I.

De geest streeft naar rust, maar *de tijd* zoekt ze niet,
Men ziet nog geen' vrede door 't verste verschiet;
De baan is omsluijerd, waarop hij verdwaalt,
En duisternis heerscht er; geen licht, dat er straalt.

Toch ijverig voorwaarts, hoe zwaar het moog gaan:
Het licht van den hemel breekt eenmaal toch aan.
En daalt dan de zege van boven eens neer,
Dan viert ook de menschheid een feest tot Gods eer.

Dan is er geen vrees meer voor sluwheid en list,
Omdat dan het monster zijn krachten gansch mist.
LOYOLA verpletterd, zijn dienaars ten spot,
Verheft zich de geest tot den eenigen God.

F. W. GUBITZ.

II.

Vrede, vrijheid, regt en waarheid
  Zij der volken heilrijkst goed;
Hunnen heerschers liefde en klaarheid,
  Kracht en godsvrucht in 't gemoed.
Ieder windsel moog bezwijken,
  Dat der menschen geest omhult.

Edle daden zullen prijken,
  Als de moed het hart vervult.
Geeft het strijden roem en eere,
  Werkt men zaam met woord en daad,
Zoekt men bijstand bij den Heere:
  Dan bloeit kerk en huis en staat.

VERDRUKKING DER PROTESTANTEN TE LANDSHUT.

I.

In zijne pastorie te Landshut, in Silezië, zat op Woensdag avond den 24sten Januarij 1629, de evangelische predikant Christoffel Krebs, en schreef, met tranen in de oogen, de afscheids-predikatie, die hij den volgenden dag voor de geliefde gemeente dacht te houden, nadat hem twee dagen te voren, op het raadhuis, het bevel van Frederik den Tweede was bekend gemaakt, bevattende de dadelijke verwijdering van de evangelische predikanten. — Menigmaal hield hij op; de droefheid overweldigde hem, en hoe hij zich ook geweld aandeed om zich als een man te gedragen, toch vielen de heete tranen in groote droppelen op het papier, en maakten de letters onleesbaar. Eindelijk stond hij op en ging naar het venster, om, te zoeken door een hartelijk gebed zijne bittere smart te lenigen.

Dáár buiten in de natuur was het zoo stil en zoo vreedzaam, meer dan in de harten der menschen. De volle maan stond aan den donker blaauwen nachtelijken hemel, en stemde tot stille overpeinzingen; geen wolkje benevelde den glans, dien zij op den besneeuwden bodem der omstreken wierp; in tooverachtige omtrekken verhieven zich op den achtergrond de nabij zijnde Sudeten, waarvan eene snijdende koude in de dalen afwaaide, en de reuzenkegel van den Sneeuwkop, verhief vreeselijk het oude hoofd in de fijne lucht. — De regtschapene leeraar zag naar buiten in den zwijgenden, helderen nacht, waarin slechts zelden de stap van eenen eerzamen burger, gehoord werd. Zich geene misdaad bewust zijnde, getroost door de zekerheid, zijnen pligt betracht te hebben, en door de liefde zijner geloofsgenooten, zoude hij van de stad en de gemeente scheiden, die hij zoo lief had gekregen, en nu ging hij de akelige ellende te gemoet.

Want reeds op Zondag, den 29sten October van het vorige jaar, had de keizerlijke zuiverings-commissie, aan welker

hoofd de landoverste Von Bibran stond, den raad van Landshut naar Volkenhain doen komen, om van hem de vervulling der leeraars- en raadsheersplaatsen door Katholijken te verkrijgen. — De evangelische burgemeester, George Fischer, een regtschapen vaderlander, zocht de moeijelijkheden bloot te leggen, die zulk eene onderneming zoude na zich slepen, en verzocht om verzachting voor de aanhangers zijner geloofsbelijdenis. Maar de landoverste wees op het keizerlijke zegel, en zag toen eens even ter zijde op den knop van zijnen degen. De burgemeester zweeg met eene diepe zucht.

»Nu, hoe is het, heer burgemeester?" riep Bibran, »zijt gij voornemens om het keizerlijke bevel op te volgen, of niet?" — »Ik wil doen, wat ik kan," zeide Fischer langzaam, met eene tweede zucht, terwijl hij zich voor den magthebbenden opperheer boog. — »Daarmede zal intusschen zijne Keizerlijke Majesteit weinig gediend zijn," merkte een der commissarissen aan. »Het schijnt den raad te Landshut wel aan goeden wil te ontbreken, om de zaak door te zetten. Mijn gevoelen zou zijn, om de zaak in goede handen te geven." — »Welnu!" viel de landoverste hem in de rede, »is er niemand onder den raad, die vrijwillig tot welzijn van de Apostolische Kerk de uitvoering wil op zich nemen, en belooven, om die getrouw te volbrengen?"

Toen trad Frederik Reuschel voor, een man met een grijs hoofd, die nog in 1627 evangelisch kerkvoogd en en stadsschepen geweest was, maar later tot de katholijke godsdienst was overgegaan Hij boog voor de vergadering en zeide tot den landoverste: »wanneer mij de noodige magt en ondersteuning verleend werd, gestrenge heer! dan zou ik het wel op mij willen nemen, om den Keizer en de Kerk naar behooren te dienen. Want alleen door dwang kan men iets uitrigten tegen deze halstarrige hoofden en verkeerde harten." — »Goed gesproken!" sprak de vrijheer, op beslissenden toon, »het regt des gewelds, hoe hard het ook schijnen moge, voert gewoonlijk, lang den kortsten weg, tot de gemoederen en hun heil, en het komt maar hierop aan, dat de oefenaar des gewelds, steeds het vrome doel voor oogen heeft, en de ijzeren wet der noodzakelijkheid, op diegenen toepast, die aan zijne zorg zijn toevertrouwd, daar het tot hun welzijn dient, al zien zij het ook zelven niet in. Ongewone ziekten eischen ongewone geneesmiddelen. De ketterij is zulk eene ongewone ziekte, en daarom moet gij alle geweld gebruiken tot hare verdrijving, in zooverre het u nuttig en noodig is. Om dezen reden, benoem ik u, onder goedkeuring van de eerwaardige heeren commissarissen, van

stonde aan, tot burgemeester en regter des konings; (*) want uw krachtige wil, waarvan gij daar even gesproken hebt, zal zeker ook door de daad gevolgd worden."

Op deze wijze was dus Frederik Reuschel in het bezit van die ambten gekomen, maar eerst den 22sten Januarij liet hij de luthersche predikanten op het raadhuis roepen, om hun hunne afzetting aan te kondigen. Ten gevolge van dit bevel, vinden wij, bij den aanvang, den predikant Krebs in de treurige bezigheid, om de laatste woorden neder te schrijven, die hij morgen, in den geest van Luther, zijnen vervolgden voorganger, op de heilige plaats tot de verlatene gemeente spreken zou.

Thans werd de deur geopend, en de diaken Frederik Tilesius trad binnen. Hij groette op eenen weemoedigen toon, en plaatste zich bij de schrijftafel van den predikant. »Ik vind u in eene droevige bezigheid, zeer geliefde ambtsbroeder," sprak hij eindelijk. »Wij mogen over ons harde lot wel zeer bedroefd zijn, in den harden wintertijd; maar meer nog, bekommert mij het lot van het arme stadje, dat men niet verschoonen zal, hoeveel het ook reeds in dezen ongelukkigen oorlog geleden heeft." — »Het is in de hand des Heeren," hernam de predikant, opstaande. »Deze hand, welke de wonden slaat, zal ze eens weder heelen." — »Moge deze troost de arme burgers bezielen, zoo dat zij standvastig volhouden in tijden van nood; en om dezen tot het hoogste toppunt op te voeren, daartoe schijnt de schijnheilige koningsregter de volmaakste eigenschappen te bezitten." — »Spreek, heeft hij reeds iets beslissends voor de herstellings-zaak ondernomen?" — »Ik heb nog van geene gewelddadigheden gehoord. Maar hebt gij de bekeerings-methode vergeten, die in de naburige vorstendommen is toegepast? Hebt gij vergeten, hoe de Lichtensteiners te Glogau en Sagan verleden jaar hebben huisgehouden, en nu nog in uwe vaderstad Schweidnitz en te Jauer? Denkt gij, dat men dit stadje van de plaaggeesten zal vrij laten, nadat de raad vóór de volkenhainsche commissie, zoo weinig lust betoonde om den wil des Keizers terstond ten uitvoer te brengen?" — »Nog altijd hoop ik, dat men het onnoodig zal achten, de heillooze dragonnade naar Landshut te doen trekken. De koningsregter heeft toch dwangmiddelen genoeg in handen, wanneer hij met zijne geregtsdienaars en plaaggeesten de weerlooze burgerij wil pijnigen." — »Maar ik vrees het om de standvastigheid,

(*) Dat wil zeggen, tot koninklijken, bijzonderen commissaris in de »godsdienst-, zuiverings- en herstellingszaak."

waarmede onze geloofsgenooten aan hunne Kerk zullen getrouw blijven," verzekerde de diaken. — »Reuschel zal geen middel onbeproefd laten, om de beloften te vervullen, die hij aan den landoverste gedaan heeft voor de herstelling zijner Kerk; dat is wel te verwachten van den dweepachtigen, heerschzuchtigen grijsaard. Het was mij altijd onaangenaam, wanneer ik vroeger in zijn achterhoudend gelaat blikte, zelfs toen hij onze leer nog beleed; — en ach, waarde ambtsbroeder! mijn donker voorgevoel heeft mij niet bedrogen; het is alsof de Hemel besloten heeft dezen Reuschel tot eenen waren geessel voor zijne medeburgers te maken."

De heer Krebs vouwde de handen en schouwde eenige oogenblikken in den glinsterenden winternacht naar buiten, en naar boven in het sterrengewelf. Toen zeide hij: »De Heer zal Zijne gemeente niet te schande doen worden, Amen!" »Waar denkt gij heen te trekken, heer ambtsbroeder?" vraagde hij na een oogenblik stilzwijgen aan den diaken. — »Naar Bunzlau, zoo God wil, gaat mijn weg; daar heb ik bloedverwanten, die ik nog eens zien wil, eer ik welligt voor altijd van de silezische aarde afscheid neem." — »Ik zal naar Bautzen reizen," zeide de predikant; »maar vergeef mij, lieve heer en vriend! dat ik weder aan het werk ga, waartoe mijn geest alleen in de diepste eenzaamheid in staat is." — »De kelk is bitter, maar hij moet geledigd worden," zeide de diaken, en ging heen.

II.

De laatste godsdienstoefening, naar het protestantsche kerkgebruik, was voor Landshut geëindigd, en de kerkgangers stroomden in groote menigte, met rood geweende oogen, de deuren uit. Ook Klara, de dochter van den achtbaren burger en bakker, Zacharias Streckenbach, trad de woonkamer binnen, leide het schoon ingebondene kerkboek neder, en veegde onophoudelijk hare vochtige, blaauwe oogen af. Achter haar, volgden hare ouders in hunne beste Zondags-kleederen.

Zwijgend liep de wakkere bakker eenige reizen de kleine kamer op en neder; het was hem aan te zien, dat hij moeite deed, om, met mannelijken moed, de tranen van weemoed tegen te houden, die steeds onwillekeurig in het opregte oog opwelden. Maar in eenen hoek gezeten, gaf zijne huisvrouw, zwijgend en ongestoord, door tranen aan

haar hart lucht. »Hoe zal dat eindigen? — Wat zal er van ons worden?" mompelde hij, in afgebrokene woorden bij zich zelven. — »Is het hart van den Keizer van steen geworden, dat hij ons niet eens vergunt, op onze wijze, onzen God ongestoord en ongestraft te dienen, daar wij toch sedert tien jaren genoeg bezocht zijn, door honger en pest, door roof, duurte en lijden van allerlei aard, in dezen ongelukkigen oorlog?"

Klara was aan het venster gegaan, en verstond de treurige woorden van haren vader niet; want van de markt kwam een welgekleed jongman aanstappen, en naderde hun huis. Hij was haar wel bekend, en terwijl zij de boodschap giste, die hem thans hierheen voerde, bloosde zij, en haar hart klopte in bange verwachting. De jongeling trad beleefd binnen, groette de ouders van Klara, zich eerbiedig buigende, bragt eenen zijdelingschen groet aan het meisje, en verzocht eindelijk om eenige woorden te mogen spreken.

»Wat verlangt gij, lieve heer?" vraagde de heer Zacharias, zoo vriendelijk, als het zijne bedroefde stemming toeliet, en zette eenen stoel. — »Gij zult wel zeer verwonderd zijn, goede meester! wanneer ik u en uwer lieve echtgenoot, mijne boodschap gezegd heb," zeide de jongeling eenigzins verlegen, en draaide zijnen hoed. »Maar, laat u het onverwachte, ten minste niet tot eene oogenblikkelijke weigering verleiden, waardoor mij alle hoop wordt afgesneden. Alzoo: ik kom om u te verzoeken, mij met uwen zegen, uwe Klara tot wettige huisvrouw te geven."

Zacharias zag den minnaar zijner dochter een oogenblik aan, en toen het meisje, die bloedrood op het gouden halssieraad stond te staren. »Waaraan denkt gij toch? Hoe kunnen er in dezen tijd van grooten nood, die waarschijnlijk nog erger zal worden, nog gedachten tot een huwelijk bij u opkomen? Voor het overige, met genegenheid..." — »Gij kent mij niet, beste meester!" viel hem de jongeling in de reden, »en het is behoorlijk, dat gij onderzoek doet naar mijn' persoon en mijne betrekking. Mijn naam is Ferdinand Trautschold; ik ben te Bunzlau geboren, en een bloedverwant van den heer Christoffel Krebs. Mijn vader was daar predikant, maar kreeg later een beroep naar Maywaldau in het Hirtzbergsche, dat hij om verschillende redenen aannam, en zoo heb ik een groot gedeelte mijner jeugd op het land doorgebragt. Ik was voor den geestelijken stand bestemd, maar de Hemel heeft het anders gewild. Mijn vader stierf namelijk juist op den tijd, toen ik, genoegzaam in de voorbereidende kundigheden gevorderd zijnde, de hoo-

geschool te Beuthen wilde bezoeken; maar reeds op zijn ziekbed, had hij mij van het plan zoeken af te brengen, om mij aan de godgeleerdheid toe te wijden, wijl hij wist, dat ik na zijnen dood geheel zonder middelen zou zijn, en ook omdat de verdrukkingen der Protestanten, in ons vaderland, gedurig meer toenamen. Na het verscheiden mijns vaders, stond ik daar als radeloos; ik leefde eenigen tijd van zijne nalatenschap, tot dat een bijzonder toeval mij bij wervers van Wallenstein voerde. Ik werd alzoo soldaat; maar de grondstellingen van mijnen vader, welke bestonden in de leer der ware geregtigheid jegens zich zelven en anderen, en die in mijn jeugdig hart diepe wortels geschoten hadden, werden bij mij een krachtig bolwerk tegen de goddeloosheid, die zoo algemeen heerschende is in de oorlogskwartieren van den Friedlander. Onder de regementen, welke toen het leger van Graaf Tilly versterkten, toen hij den deenschen Koning in Brunswijk vervolgde, bevond zich ook het mijne. Het was een koude herfstmorgen, toen Koning Christiaan voor onze veel grootere magt, bij Koningslutter, stand moest houden, nadat er reeds gedurende drie dagen vrij bloedige schermutselingen hadden plaats gehad. De Denen grepen ons dapper aan; driemaal beproefde de moedige Koning het uiterste, maar hij moest voor de overmagt wijken, en wij behaalden eene luisterrijke overwinning. De ruiterij vervolgde de vlugtenden, en wij, voetknechten, maakten verscheidene vijandelijke compagniën, die zich in het ambtshuis te Lutter hadden geworpen, gevangen. De slag was geëindigd, en ik had mij eenigzins van het leger verwijderd, om naar water te zoeken. Toen hoorde ik in mijne nabijheid het kermen van eenen stervende. Onder eenen eik, nabij de Bärenberg, lag een deensch overste, die mij met zwakke gebaren wenkte, en om drinken smeekte. Ik haastte mij, en vond in eene nabijzijnde sloot eenig water, dat ik in mijnen hoed schepte, en den stervende zocht te doen drinken. »Ik dank u, kameraad!" stamelde hij in gebroken duitsch, »de stervende heeft geenen vijand meer, al is hij ook een Beijer of een Keizerlijke. Gij hebt mij de laatste liefdedienst bewezen, dus hebt gij ook het meeste regt op datgene, wat het mijne is, eer het in de roofzuchtige handen uwer kameraden valt. Neem daarom mijnen dank en dit goud aan. Ik heb niemand in mijn vaderland, aan wien het onttrokken wordt." Hij had mij bij deze woorden eene beurs in de hand gedrukt, en was overleden. Ik bad een Onze Vader voor den vreemden weldoener, en beschouwde zijn geschenk als een regtvaardige buit. Het waren duizend deensche dukaten. Ik nam

van den gesneuvelde nog eenen ring van den vinger en een zakboek, en vertrok, nadat ik zijn lijk onder den eik begraven had. Ik had nu maar gansch geen genoegen meer in het wilde krijgsmansleven, dat ik slechts uit nood had gekozen, en door mijn goud gelukte het mij weldra om mijn paspoort te krijgen, toen wij den Mansfelder naar Silezië hadden vervolgd, en de Hertog van Friedland in zijn nieuw vorstendom Sagan zijn hoofdkwartier opsloeg. Te Maywaldau vernam ik toevallig, dat in uw Nieder-Zieder een onbezwaard goed te koop was; ik kwam hierheen, heb voor eenigen tijd den koop gesloten, en reeds den vereischten koopeed voor den eerzamen raad afgelegd."

Meester Zacharias zag den jongeling met welgevallen aan, en zeide: »Ik herinner mij van u gehoord te hebben, en gij schijnt een wakker jong mensch. Maar, zeg mij, hoe komt Klara aan de eer, om door u ten huwelijk gevraagd te worden?" — »Met verlof, waarde meester!" antwoordde Ferdinand, eenigzins verlegen, »dat is zoo geheel toevallig veroorzaakt. Ik deed eens eene boodschap bij den molenaar, en jufvrouw Klara was daar ook. Daarna ontmoetten wij elkander een paar malen op den weg naar Grussau; en mij dacht, dat zij wel zeer geschikt zoude zijn, om mijne huisvrouw te worden."

Meester Zacharias zag een oogenblik zijne dochter vragende aan, die nu nog meer bloosde, en eindelijk de oogen onbeschroomd naar hem opsloeg.

»Nu, mij dunkt, gij schijnt er ook al niet boos om te zijn," zeide hij, na zich een oogenblik bedacht te hebben. »Mogelijk hebt gij het te zamen op den weg naar Grussau wel reeds in orde gebragt, en weet reeds, wat gij van elkander te hopen hebt. Dewijl dat nu zoo gebeurd is, als gij mij daar hebt gezegd, heb ik dan niets tegen den eerlijken voorslag, en hoop, dat mijne vrouw hetzelfde zal zeggen. — Niet waar, lieve Dorothea! gij hebt immers niets tegen de zaak?"

Met tranen in de oogen, schudde moeder Dorothea het hoofd. Daarop zeide zij: »Nu dan, waarde heer! hoor dan mijn rondborstig gevoelen. Gij zult het immers den huisvader toch niet kwalijk nemen, wanneer hij zijn huisgezin bijeenhoudt tot het gemeenschappelijk gebed in den tijd van nood en stormen; deze tijd is er, en ik vrees, dat er nog wat ergers te wachten is. Ook de bitterste lijdenskelk gaat voorbij, want hij komt van den Heer. Daarom laat ons afwachten, totdat de vriendelijke zon weder schijnt, eer gij uw christelijk voornemen aanvangt; want gij zult nu zelfs niet

aan Klara verbonden kunnen worden, voor gij en Klara van geloof zijt veranderd, en dat zult gij toch niet willen doen?" — »Dat verhoede God," zeiden Klara en Ferdinand als uit eenen mond. »Nu dan, heb daarom geduld, lieve zoon! tot zoo lang dat Klara de uwe kan worden, naar de vormen van onze Kerk, en wees voor mij en mijn huis, een krachtige vriend en beschermer, want dien zullen wij wèl noodig hebben." — »Dat wil ik," zeide Ferdinand, op vasten toon, en reikte den braven ouders van Klara de hand. »En gij, Klaartje!" voer hij voort, terwijl hij zich naar zijne verloofde keerde, »zult gij mij trouw blijven, totdat het ons mogelijk is, om voor het altaar te treden?" — Hij hield haar omarmd; zij leide hare hand in de zijne en zeide: »Dat zal ik."

III.

Rondom de groene tafel op het raadhuis zat eenige dagen later de katholijke raad bijeen, welken de nieuwe burgemeester en koningsregter naar zijnen zin had gekozen. Zwijgend nam men plaats, en men zag niet zonder bange verwachting het volgende uur te gemoet, dat door eene gestrenge magtspreuk de geloofsvrijheid der burgers van Landshut voor immer vernietigen zou. Eindelijk trad de heer Frederik Reuschel binnen; men bemerkte de onheilspellende wolken der onverdraagzaamheid op zijn kaal voorhoofd, en den brandenden ijver der dweepzucht in het donkere oog. Hij groette de eerbiedig buigende vergadering slechts mompelende, wijl hij te zeer bezig was met de ernstige zaak, die hier verhandeld zou worden. Nadat hij had plaats genomen op den voor hem bestemden eerestoel, begon hij zijne voordragt aldus:

»Geëerde heeren! Het is u genoegzaam bekend, dat onze Heer en Keizer in zijne erflanden niets dan de alleen zaligmakende Kerk dulden wil, uit ware vaderlijke bezorgdheid voor het eeuwig welzijn zijner onderdanen. Daar het echter onmogelijk is, de millioenen welke voor zijnen schepter buigen, tot de ware overtuiging te brengen door vermaning en zijn verheven voorbeeld, of door enkele bedreiging, zoo heeft zijne Keizerlijke Majesteit besloten in dit geval zelfs dwangmiddelen ter bereiking van zijn heilig doel te gebruiken; dewijl de mensch in zijn hardnekkig oordeel zelden regt weet, wat goed voor hem is, totdat hij eindelijk later uit noodzakelijkheid de weldaad begrijpt, die, hard maar heilzaam, in de meeste gevallen aan

de grootere magt van den regerenden opperheer over de gemoederen moet toegeven. Totdat einde is mij van de keizerlijke commissie te Volkenhain, namens zijne vrijheerlijke genade, den landsoverste von Bibran te Jauer, de voorloopige instructie gezonden, dat ik als burgemeester en koningsregter in onze stad er op zoude aandringen, om de burgerij in den schoot der Apostolische Kerk terug te brengen, het zij met zachtheid of met geweld. Om die reden mogen dan voor u en voor God de stappen verontschuldigd worden, die ik, zonder te letten op de afkeuring van sommigen, doen zal, wanneer de woorden der zachtheid en de ernstige vermaningen onvoldoende zullen bevonden worden. Mij is de magt verleend, en ik wil ze aanwenden, waar het noodig is tot eere Gods en des Keizers, Amen." Een raadsdienaar trad binnen en zeide, dat de oudsten der gilden en drinkgezelschappen buiten op het plein vergaderd waren, en op het verlof wachtten om binnen te komen. De burgemeester wenkte toestemmend, en de genoemden traden binnen, en aan hun hoofd de bakker Zacharias Streckenbach, wien zij tot woordvoerder hadden gekozen. De voor den raad zoo even gehoudene aanspraak werd in uitgebreider' vorm herhaald, en Reuschel nam, toen allen zwijgend en verpletterd voor hem stonden, op de volgende wijze weder het woord:

»Gij ziet alzoo, waarde vrienden en medeburgers, dat elke tegenstand tegen den keizerlijken wil, de gansche gestrengheid der maatregelen zal veroorzaken, die mij voor zulk een geval, geboden zijn te nemen. Reeds zijn de predikanten van het ketterdom verwijderd, onze stads- en begrafenis-kerk aan de dienaren van het ware Woord overgegeven, en gij zult voortaan geene gelegenheid meer hebben om tot uw dwaalgeloof terug te keeren. Zoo echter de een of ander mogt lust hebben, om op andere plaatsen op de verbodene wijze godsdienstoefening te houden, dan zal ik hem naar omstandigheden, uit kracht van mijn ambt, met harde straffen treffen; en ook al dezulken tot rekenschap voor mij doen verschijnen, die verder verdacht worden, zich bij de luthersche godsdienst te houden door het verzuimen der mis en der heilige sacramenten."

De koningsregter zweeg eenige oogenblikken, even alsof hij een antwoord verwachtte; eindelijk vervolgde hij weder:

»Uit den geheelen omvang van het besluit des Keizers zal het u blijken, dat hij noch voor het tegenwoordige, noch in het vervolg in zijne staten aanhangers der luthersche leer zal dulden, en het spreekt dus van zelf, dat er niemand bij den raad, noch in eenig gild, noch zelfs als burger kan aangenomen worden, dan alleen een katholijke. Het besluit, dat

men hierop nemen zal, moet de regering schriftelijk in naam der geheele gemeente bekend maken, als ook in het algemeen, dat zij de ingeslopene ketterij geheel afgelegd, en het roomsch-katholijke geloof vrijwillig aangenomen heeft. Zoo wil het de landoverste."

Hierop hief Zacharias het neergezonken hoofd op, en zeide: »Met verlof, gestrenge heer, hier vordert de heer landoverste van u en den eerzamen raad den waarborg voor eene leugen. Want nimmer zal een ander dan een ellendeling, zonder betere overtuiging, de Kerk verlaten, in welker schoot hij is opgevoed. Het is waar, gij kunt ons in naam van den Keizer door harde dwangmiddelen noodzaken, dat wij den zin des Keizers doen, en ons katholijk houden: maar wees dan ten minste zoo eerlijk, en zeg het, dat gij ons hebt gedwongen, en hang den leelijken grap niet eerst een armzalig eeremanteltje om." Een donkere gloed van toorn vertoonde zich op het bleeke gelaat van den grijsaard, en zijne oogen schoten vlammen, op den moedigen spreker, die zijne ambtswaardigheid zoo hard aantastte. Hij herstelde zich met moeite, en antwoordde op eene honende wijze: »zoo heeft dan de burgerij u, naar het schijnt, tot haren vertegenwoordiger en spreker benoemd? Nu, dan heeft zij eene vrij onvoorzigtige keus gedaan, want door uwe vergiftige tong kan al het goede verloren gaan. Daarenboven beveel ik u eerbied, meester Streckenbach, voor eenen eerwaardigen raad, waarvoor gij staat, en door wiens mond gij de bevelen des Keizers moet vernemen. Op eene behoorlijke wijze kunt gij datgene voorstellen, wat u betaamt — ten minste als uwe voordragt aan uwe gildebroeders bevalt."

Meester Zacharias was niet verschrikt door de nadrukkelijke woorden van den koningsregter. »Vergeef," zeide hij, »wanneer mij een onbetamelijk woord ontsnapt is; maar men is zijne tong niet altijd meester, als het hart het opgeeft; het is in het geheel mijn wil niet, om uwen toorn op te wekken. En ik blijf er vast bij: dat gij er u niet op moogt beroepen, dat gij ons gereed hebt gevonden tot verandering van geloof." — »Gij wilt alzoo geweld? Gij scherpt de wapenen tegen u zelven?" riep de gebelgde grijsaard, opstaande. »O gij burgers van Landshut, ik herhaal het, gij hebt eenen slechten zaakwaarnemer gekozen! Gij echter, meester Zacharias," voegde hij er met eenen scherpen blik bij: »ik zal u van nu aan boven anderen in het oog houden als een twistmaker en onruststichter, hoort gij wel!" — »Gave God," zeide deze op eenen zachten toon, »dat er in het Heilige Roomsche Rijk vele zulke onruststokers waren, als ik ben; dat rijk zoude

vrede hebben, en niet in dezen schandelijken oorlog langzaam verzwakken. Ik ben alleen daar onrustig, waar de rust gemist wordt. Overigens is hier niets bij of af te doen, waar de Keizerlijke Majesteit beveelt, het betaamt ons slechts hare bevelen zwijgend te hooren, en geduldig af te wachten wat dit arme stadje nog beschoren zal zijn." — »Ik bemerk maar al te goed de trotschheid op, die gij achter deze woorden verbergt, want uw gelaat geeft daaraan eene andere beteekenis. Maar ik wil hem breken dien trots, bij mijn moeijelijk ambt! Gij zult mij niet te vergeefs daaraan herinnerd hebben, dat gij het geweld begeert." Op dit oogenblik kletterden op het plein toevallig de hellebaarden der stadsknechten, als wilden zij de harde bedreiging kracht bijzetten. »Doet wat u goeddunkt, gestrenge heeren," sprak Streckenbach met vastberadenheid. »Gij zult immers eens, zoo wel als de Keizer zelf, daar boven teregt moeten staan, voor den grooten Regter, die harten en nieren proeft, voor Wien geen aanzien des persoons geldt, en uw onbeneveld oog ziet dan welligt de dingen geheel anders dan nu." — »Dat zal wel afloopen; maar eer ik zulk een hemelsch begrip krijg, handel ik naar mijne aardsche overtuiging. Voor het tegenwoordige blijft het daarom bij het vroeger gemelde antwoord," voegde Reuschel er met eene groote stemverheffing en eenen doordringenden blik bij: »nog heden zal het aan den heer landsoverste gezonden worden. En u, heeren, draag ik den last op om uwen gildebroeder, als oudste en bestuurder, welmeenend te beduiden, hoe het met de kerkelijke zaken zal moeten gaan, en wel juist zoo, als gij het nu gehoord hebt. Gij kunt vertrekken!"

De bezending verwijderde zich, en de burgemeester hief, na eene korte slotrede aan den raad, de zitting op.

IV.

De vriendelijke Mei was gekomen. Sneeuwbeken stroomden van de bergen, zachte windjes waaiden uit het heldere hemelsblaauw in de dalen neder, en alles zwol, en kiemde en groende in de weelderige volheid der lente. Een nieuw werkzaam leven begon in de bedrijvigheid der natuur en der menschen. Velden en bosschen en bergen openden hun gemakkelijker de werkplaatsen, en zelfs de hutbewoner van het hooge gebergte ontsloot nu weder gastvrij voor den wandelaar de deur, waarvoor de sneeuwwand was verdwenen, die

alleen nog de kegels der Reuzenkoppen, de afgronden der bergmeren en sneeuwgroeven bekleedde. Maar aan dit levendige, afwisselende met duizend bekoorlijkheden toegeruste beeld der lente, waarop anders ieder oog verrukt rustte en zich laafde, tot vergoeding voor de treurige en verstijfde vormen van den winter — in dezen aangenamen vrede der natuur konden de arme Landshutters zich niet regt verheugen, want bij hen was geen vrede.

De harde verdrukkingen van den koningsregter, die met het begin van het ongelukkige jaar 1629 waren aangevangen, duurden nog voort, en werden zelfs verdubbeld, waar het maar mogelijk was, zoodra er maar het minste verzet plaats had. Om aan het Protestantismus elk middel tot eene mogelijke herleving te ontnemen, waren de aanhangers der Luthersche Godsdienst op een bevel des landsoversten van den 17den Februarij alle godsdienstige boeken door de katholijke priesters ontnomen, terwijl de koningsregter Reuschel op allerlei wijze diegenen vervolgde, die het nog waagden om naar de naburige plaatsen ter kerk te gaan, waar zich nog de eene of andere evangeliedienaar verborgen had, of onder de bescherming van een' adellijk' persoon ophield, zooals te Rohnau en Reussendorf, of welke de mis niet regelmatig hoorden, en het gebruik der sacramenten nalieten; hij stelde op elk geval van overtreding eene groote boete, van één gulden tot twintig daalders. Hij handelde hierin nog op de zachtste wijze, wanneer hij de schuldigen bij de groote koude in de raadsgevangenis opsloot, om hen in dit »koude arrest," zooals hij zich uitdrukte, tot betere gedachten te brengen.

De burgers, vol liefde voor de vervolgde godsdienst, die hun nu des te dierbaarder toescheen, liepen in menigte naar de dorpen, waar nog protestantsche predikanten waren, om ter sluiks aldaar op eene eenvoudige wijze de godsdienstoefening bij te wonen. Daarom waren er dagelijks buitensporigheden en straffen: de door Reuschel aangestelde oppassers en verklikkers werden menigmaal in het geheim door de burgers met slagen verwelkomd, en daarentegen nam de koningsregter al de weerwraak, die zijn ambt en zijne magt hem toelieten. Velen werden op de openbare straat door de geregtsdienaars vreeselijk mishandeld, aan velen werd de uitoefening van hun bedrijf ontzegd, en bij eenige wevers de weefstoelen voor zes weken verzegeld; anderen werden geheel van de plaats verdreven, of verlieten haar vrijwillig. Bijzonder had zich het huisgezin van Streckenbach den haat van den kleinen tyran op den hals gehaald. Bijna dagelijks had hij iets te herinneren, te dreigen of te straffen, en hij

scheen slechts op eene gewigtige gelegenheid te loeren, om den moedigen redenaar voor zijne vroeger aan den dag gelegde vaderlandsliefde zwaar te tuchtigen. Maar meester Streckenbach ontnam den vijandigen burgemeester voorzigtig elke gelegenheid, om hem onder schijn van regt te schaden; zwijgend schikte hij zich naar den drang der omstandigheden, en vermaande ook de zijnen daartoe ernstig. Hij nam zijne godsdienst waar naar de voorgeschrevene vormen der Katholijke Kerk, en vervulde steeds de pligten van een goed burger en braaf huisvader; in het geheim koesterde hij echter nog de zoete, verkwikkende hoop, dat toch eindelijk door het eene of andere gelukkige voorval de vroegere vrijheid van geloof weder zoude hersteld worden.

Omtrent dezen tijd zat in den rijkversierden, gemakkelijken armstoel op zijn heerlijk goed te Modlau de landoverste der erfvorstendommen Schweidnitz en Jauer, de heer Hendrik von Bibran, een ijverig proseliet, en beschouwde met toornige blikken eenen opengevouwen' brief van den burgemeester en koningsregter Reuschel, waarin deze hem om krachtigen bijstand verzocht tegen de *Acatholici*, bij wier hardnekkigheid zijne strenge bekeeringsmiddelen niets vermogten.

»Gaarne had ik mijner vaderstad het noodlot bespaard, dat thans niet te vermijden is," zoo schreef hij, den huichelachtigen schijn van medelijden vertoonende. »Het geliefde uwer vrijheerlijke genade zelf eens te zeggen: de ketterij is eene ziekte, bij welke geene gewone middelen passen. Dit heb ik nu genoegzaam ingezien en verzoek daarom mijnen hooggestrengen heer beschermer, mij eenige vaandels Lichtensteiners te zenden, daar mijne eigene krachten ter uitvoering van het keizerlijke bevel te kort schieten."

»Ik had die eenvoudige burgers toch naauwelijks zoo veel volharding toegeschreven!" zeide eindelijk de strenggeloovige vrijheer, tot den voor hem staanden ambtsschrijver en vertrouweling Jacob Mandisslo. — »Nu, daar het die stijfkoppen niet anders willen, ben ik zeer genegen, aan de aanvraag van den koningsregter, om de Lichtensteiners, te voldoen." — »Zoude er nog niet een andere, zachtere weg zijn, om de burgers van Landshut in den schoot onzer Kerk terug te brengen?" vroeg de jongeling op bedeesden toon. — »De koningsregter zelf geeft alle hoop op, zoo als gij gehoord hebt. Schrijf daarom aan den Burggraaf von Dohna, stel hem het verzoek van Frederik Reuschel voor, en breng het mij hier ter onderteekening." — »O laat de zachtheid hier de overhand hebben, genadige heer!" smeekte Jacob plotseling, op eenen roerenden toon. »Spaar de

arme stad voor de lichtensteinsche bloedzuigers, wie het slechts om de voldoening hunner lusten, en niet om de zielen van hen, die bekeerd moeten worden, te doen is, en over wier onmenschelijkheid gij zelf reeds te Schweidnitz uwe afkeuring hebt aan den dag gelegd. Gij zijt anders zoo goed en regtvaardig, waarom wilt gij om der wille van eenige dwalenden, ook het arme Landshut aan deze kwelgeesten overgeven, dat in dezen zwaren oorlog daarenboven reeds zooveel door inkwartiering, brand, pest en duurte geleden heeft." — »Wilt gij mij overheerschen, jongeling!" zeide de vrijheer toornig, en de wenkbraauwen trokken zich onder het hooge voorhoofd te zamen, als twee donkere onweerswolken. Doch spoedig nam zijn gezigt eene zachtere plooi aan, en hij voer op goedhartigen toon voort: »Maar het valt mij in, dat Landshut uwe geboorteplaats is, en omdat ik u anders liefheb, zal ik u voor deze keer uwe drieste woorden vergeven. Wist ik niet, dat gij zoo vast aan het ware geloof verkleefd waart, zoo als ik ook van mij zelven mag roemen, dan zou ik boos worden om uwe kettersche woorden. Haast u nu maar om mijn bevel uit te voeren." Steeds aarzelende stond Jacob nog daar. De landsoverste was aan het venster gegaan, om het verhevene tooneel der ondergaande zon te genieten. In nevels en rozenkleurig licht schitterden de bergen. Paars en gloeijend rood hingen de wolkenmassaas boven elkander aan het heldere uitspansel, door eenen langen gouden zoom omringd. Wonderlijk vermengden zich de bonte gestalten, en uit den chaos vormden zich nieuwe wolken, van andere gedaante en kleur, tot eindelijk na herhaalde vorming en verwoesting, alles in eene donkere nevelzee aan den horizon te zamen vloeide, en de schaduwen der schemering zwijgend en vriendelijk over de groene aarde heentrokken. De wegstervende, tooverachtige kleuren, waarin het landschap gloeide, de late toonen van den nachtegaal, die, zacht klagende, het hart week maakten, en het opstijgen der rijkelijk uitwasemende bloemengeuren, die de zachte avondwind naar het opene venster heenvoerden, of zij ook het hart nog konden roeren en met de heilige overtuiging vervullen, dat de Eeuwige Goedheid deze heerlijke oogenblikken voor iedereen schonk, op welke wijze men ook Zijn doen vereerde. Niet zonder diep gevoel hing het nog donkere oog van den landsoverste, aan het grootsche tooneel, dat de Verhevene, Onbegrijpelijke Formeerder, met onnavolgbare kleuren, voor hem uitbreidde. Dat was te veel voor von Bibran. Jacob was achter hem getreden, en bemerkte den indruk, welke dit alles op het gevoel van den gebieder uitwerkte. Van dit oogenblik

gebruik makende, greep hij zijne hand, en drukte die zwijgend aan zijne lippen.

»Gij nog hier, Jacob?" zeide de vrijheer ijverig; maar zijne stem was zonder hardheid. — »Laat mijne bede ingang vinden, genadige heer! laat u tot zachtheid bewegen, bij den heiligen vrede van dezen avond, dien de Geest Gods uitstort over de aanhangers van ieder geloof." — »Het blijft bij het bevel!" bromde de vrijheer, zich bijna schamende over de zwakheid van het gevoel, dat de dienaar scheen opgewekt te hebben. — »En al zoude ik uw aangezigt ook nimmer meer mogen zien, ik zal niet aflaten, u te smeeken, om het terug te nemen." — »Ik vind u heden zeer lastig, Jacob!" antwoordde Bibran, en onttrok den jongeling de hand. »Wat in de wereld heeft er u toegebragt, om partij te trekken voor de Protestanten op eenen tijd, waarin de zachtheid moet ophouden, daar de Keizer ze verbiedt, die er voorzeker het voorbeeld toe zoude geven, als hij haar doelmatig vond." — »O, beroep u niet op den Keizer en zijne dwaling, welke alleen zijn edel hart onvruchtbaar maakt voor zijne landen. Gewis, hij wil het goede, maar de middelen, die hij kiest, vernietigen het zaad, nog eer het opschiet, en hij zal er nimmer de vruchten van zien." — »Jacob! wat hoor ik?!' — »Het is er eenmaal uit, daarom, laat mij voortgaan. Ik had dezen nacht eenen zeer zonderlingen droom gehad. Het was mij, als ware de hemel geopend; ik zag in het onmetelijken heelal lichte ruimten, waarin zich de werelden voor mijn oog bewogen. Orde en klaarheid, waren de groote drijfveren van het onmetelijk geheel, dat in zijne enkele deelen, hoe klein zij ook waren, eerst groot scheen, terwijl elk daarvan, in doelmatige harmonische werkzaamheid, als een nuttig rad in het uurwerk, medewerkte. Het beperkte gezigt van mijn aardsche oog was aanmerkelijk uitgebreid, zoodat ik het oneindige met eenen blik kon doorzien; en zoo stond ik op eene hoogte in het blaauwe uitspansel alleen, voor Gods grootheid bezield, die hier, als in een eenig, oneindig groot tooneel voor mijne zinnen lag uitgebreid. Toen zag ik eindelijk onze aarde, en terwijl mijne gedachten gevestigd waren op haar en haar wemelend leven, drong eene stem door die werelden, en ik hoorde deze woorden: »Erkent gij nu, zoon der aarde, de beide groote grondkrachten, die het goede en verhevene voortbrengen en onderhouden? Het is licht en orde. Zij kunnen niet van elkander gescheiden worden, en beide te zamen kunnen met zegen werken. Treurig is het licht, dat een verward doelloos raderwerk beschijnt,

waarin de krachten elkander wrijven, maar niet onderhouden; en de band der orde lost zich langzamerhand op, waar de krachten in het duister nevens elkander werken, en zoo ligt elkander vijandig naderen. Op uwe aarde is het duister in de hoofden: het oorspronkelijke, heldere hemelsche licht des geloofs, dat de Godmensch hun bragt, hebben uwe broederen in matte avondschemering veranderd. Zie, hoe zij tegen elkander woeden in verkeerden waan! Geene partij heeft gelijk, en terwijl zij voor het christelijk geloof strijden, schenden zij de eerste les des Heilands, de liefde.

» Droomer!" schold de vrijheer; » ik weet niet, hoe ik zoo geduldig ben, om uwen langen, onbeduidenden psalm aan te hooren. Wij hebben thans een anderen pligt te vervullen, dat is, gehoorzaamheid. De Keizer moge het zelf verantwoorden, wat hij beveelt en verbiedt; wij zijn verpligt te doen, wat hij wil, waartoe hem hier beneden de magt gegeven werd, en wat zijne verstandige vrienden hem aanraden." — » Maar," antwoordde Jacob hem weder, » het is immers alleen zijn wil, dat zijne onderdanen katholijk worden. Geloof mij, edele heer! de koningsregter Reuschel is van zelf dwingeland genoeg, en als Landshut door dwang bekeerd moet worden, dan is zijne voortgezette tirannie voldoende, om de sterkstgeloovigen ten minste uiterlijk van gevoelen te doen veranderen. Zijn verzoek om de Lichtensteiners is volkomen geschikt, om de Landshutters tot vertwijfeling te brengen." — » Laster Reuschel niet, hij is een wakker aanhanger des waren geloofs, Maar wanneer ik nu toegevend genoeg was, om van wege uwen kinderachtigen droom hem het verzoek te weigeren, zoudt gij het dan met dezen droom bij zijne Keizerlijke Majesteit goed kunnen maken?" Jacob zweeg en zuchtte. » Maar het is avond geworden met al uw gepraat," vervolgde de vrijheer, » ga heen, en doe het licht brengen; dit is immers een wezentlijk deel van de nieuwe geloofsartikelen, die u de droom aan de hand geeft."

Juist trad een bediende met eenen armblaker binnen, en zeide: » de burggraaf von Dohna is niet ver van het slot met eenige vaandels dragonders aangekomen; hij doet u groeten, edele heer! en verzoekt om een nachtverblijf." — » O, nu is alles te vergeefs!" jammerde Jacob in zich zelven. — » Heet hem in mijnen naam vriendelijk welkom te Modlau; de soldaten moeten zich maar in het dorp verdeelen, maar zij mogen zich niet gedragen, alsof zij executie houden, want mijne Modlauers zijn reeds sedert lang bekeerd. Maar den burggraaf zelf, moet gij terstond hierheen brengen.

De dienaar verwijderde zich; de vrijheer wendde zich tot Jacob met de woorden: »het schrijven kan nu natuurlijk nagelaten worden.” Daarna ging hij zijnen gast te gemoet.

V.

Treurig zaten te Landshut, omstreeks den middag, in de maand Junij van hetzelfde jaar, eenige burgers bijeen, maar niemand waagde het om het verschrikkelijke nieuws te sprake te brengen, waarvan zij allen gehoord hadden, namelijk de aanstaande komst van de lichtensteinsche dragonnade. Eindelijk brak Kasper Böhme het stilzwijgen af. »Laat toch de hoofden niet al te zeer hangen, en verlies den moed niet voor den tijd,” zeide hij. »Wij hebben immers met Gods hulp reeds zooveel verdragen, en ook dit lijden zal wel weder voorbij gaan. Dat de burgemeester ons het lichtensteinsche juk op den hals zoude leggen was wel vooruit te zien, daar hij niet eens zijn eigen' schoonzoon, den organist, verschoonde, en hem noodzaakte, om huis en haard te verlaten en de wijde wereld in te trekken.” — »Ik zit nog maar altijd te denken,” viel George Berger hem in de reden, »of het niet mogelijk zou zijn, om het geheele onheil af te wenden, daar de groote heeren te Weenen toch reeds hebben ingezien, hoe weinig er in het algemeen met deze bekeeringsmethode is uitgerigt, dewijl men te Jauer en andere plaatsen terstond na het aftrekken der bekeeringsmannen, de mis niet meer heeft bezocht. Zoude het niet goed zijn, wanneer de burgerij spoedig een onderdanig verzoekschrift aan onzen genadigen opperlands-overste, den hertog von Liegnitz, opzond, om hem tot de onmiddellijke afwending van den dreigenden nood te bewegen?” — »Zijt gij niet wijs?” vroeg Nicolaas Lembach, terwijl hij de rest van zijne kruik opdronk; »hebt gij niet gehoord, dat de hertog reeds voorstellingen tegen de dragonnade aan het hof heeft gedaan, en zich op het saksische verbond heeft beroepen, en hoe onvriendelijk hij na dien tijd is behandeld geworden? Ik heb het uit eene goede bron, dat het zijn vaste voornemen is, eerstdaags de plaats van overste neder te leggen, waarmede hij nu weinig eer zal inoogsten.” — »Was Markgraaf Johan George nu maar hier,” zeide Frans Junstein spottend, »misschien kroop dan de burggraaf von Dohna weder in zijnen hooihoop, zoo als voor Jägerndorf, en liet Landshut vrij van zijne kwelgeesten?” — »Bedwing uwe tong toch wat,

vadertje, de kwelgeesten zijn reeds bijna voor de deur!" zeide Lembach waarschuwend. »Zulke gesprekken dienen nergens toe, en zouden u wel eens duur kunnen te staan komen." — »Wat gaat u dat aan!" bromde gene. »Het is iederen worm vergund zich te krommen, en kan ik mij niet tegen de schandelijke daden van den vervolger beschutten, dan zal ik ten minste mij met zijn hazenhart vrolijk maken." — »Gij miskent mijn goed oogmerk, dat niets meer dan eene teregtwijzing kan genoemd worden," antwoordde Lembach bedaard. »Ik wilde u maar beduiden, dat de verrader niet slaapt." — »Zoudt gij het den burggraaf ook willen aanbrengen, en voor u een Judasgeld verdienen?" vroeg de onverstandige verder, en schikte met zijnen stoel naderbij. »Stil, stil heeren," riep de kastelein daar tusschen, terwijl hij met eene volle kruik kwam aanloopen. »Dat ontbrak nog maar aan onze ellende, dat wij nog een voorwendsel zochten, om zoo te zeggen, oneenigheid onder elkander te veroorzaken. Hoort gij dat blazen der trompetten? dat zijn de bekeeringsmannen! God zij ons genadig!"

Nu vlogen allen de gelagkamer uit, naar de markt, om het treurige schouwspel van den intogt te aanschouwen.

Van de Benedenpoort hoorde men een' korten marsch. De langgevreesde dragonders reden langzaam de stad binnen, vreeselijk uitgerust, alsof zij een' bloedigen slag te gemoet trokken; en toch was er niets te doen, dan de geloofsmeeningen van vreedzame burgers te bestrijden. Leedvermaak over den grooten angst, dien hunne aankomst verwekte, blonk uit de oogen van de ruwe schaar, en van onder de opgetoomde hoeden zagen zij schuins links en regts uit naar de aanzienlijkste huizen, in den wensch, dat hunne inkwartieringsbilletten hen daarheen zouden wijzen. Voor hen uit reed op eenen holsteinschen hengst de bekeeringsvorst Karel Hannibal von Dohna en de graven Götz en Piccolomini.

»Ziet gij dat mooije blonde meisje daar aan het venster van de bakkerij, burggraaf!" vroeg graaf Götz, en voegde er spottend bij, »men zegt dat gij bijzonder bekwaam zijt om de schoone vrouwen te bekeeren." Graaf Dohna spoorde zijn zwart paard aan, half ontevreden over de vrijpostige spotternij, half nieuwsgierig naar het veelbeteekend venster heenziende; maar Klara was verdwenen, want zij was het aangewezene meisje. »Waarom kunt gij toch nooit de scherpe tong laten rusten!" zeide de geplaagde ontevreden. »Al ben ik ook juist geen vijand der vrouwen, dan zijn er toch inderdaad nu wel ernstiger dingen te doen, dan om uwe beuzelarijen te denken." — »Gekheid," ant-

woordde graaf Götz, »ook de eenvoudigste spijs heeft zijn toekruid noodig, en er is op de aarde geene zaak heilig genoeg, om niet aardsch te blijven." — »Verschoon mij van de leer uwer grondstellingen, graaf! men zou er zich ligt aan kunnen ergeren, of bespaar haar ten minste voor eene andere plaats, als het marktveld van Landshut."

Hier vatten nu de Lichtensteiners, duizend paarden sterk, in digtgeslotene rijen, rondom het raadhuis, post, alwaar de koningsregter met boosaardigen spoed reeds bezig was, de inkwartieringsbilletten te onderteekenen. De dragonders verspreidden zich nu naar alle kanten, met de plaagbrieven in de handen, en deden hun best, om hunne gastheeren op het oogenblik te bewijzen, dat het gerucht niet te weinig van hen gezegd had. Het huis van den eerlijken Streckenbach had Reuschel bijzonder rijkelijk met straf-inkwartiering bedacht, als ware daar in het bijzonder de eigenlijke zondenstof te verdelgen.

In korten tijd was de kring zeer gedund, maar in alle stadswijken, zoo als in Zieder, Leppersdorf, Vogelsdorf, Breitenau en Krausendorf was het een getier, alsof de wilde jagt was begonnen. Het hinniken van paarden, het kletteren van zwaarden, het geschreeuw der mishandelden, en het brullen der pijnigers, alles smolt in een tot een woest, krijschend geraas, dat met bedroevende hevigheid het oor en de ziel van den menschenvriend doorsneed. De teugellooze benden, welke oostenrijksche sjerpen droegen, begonnen, zoo als vroeger, hunne bekeeringskunstgrepen. Dat de bekeeringsmannen over have en goed van hunne gastheeren terstond naar goedvinden beschikten, is ligt te begrijpen. Waar keuken en kelder niet goed en rijkelijk voor de vriendelijke gasten waren voorzien, daar leerden de stooten met de geweerkolven hoe het voortaan hier zijn moest. Toen volgden, na de omstandigheden, de overige regelmatige regtsverkrachtingen, waarbij iedere luide zucht, elk verzoek, elk angstgebed door den uitroep beantwoord werd: »gij moet katholijk worden!"

Intusschen waren de oudsten der gilden en burgers voor den edelen raad geroepen, en hun door den burgemeester en koningsregter bevolen, om zich den volgenden morgen vroeg, ten acht uren, met hunne vrouwen, kinderen en gildebroeders voor het raadhuis te bevinden, om eene plegtige processie bij te wonen. Aan de bewoners der omliggende gemeenten werd te dien einde een bijzonder raadsbevel toegezonden, want het was het geheime verlangen van Reuschel om met eene bijzonder luisterrijke, indrukma-

kende »godsdienst-plegtigheid" zijne overheersching te beginnen.

De nacht was gedaald. In het huis van meester Streckenbach, raasden tien dragonders en een hoofdman, die zich bij voorraad verheugden over den wijn, dien de huisvader, onder hunne vreeselijke vloeken en bedreigingen, had moeten te voorschijn brengen, onder de verzekering, dat zij heden rustig zouden zijn, om morgen des te meer doortastend aan het bekeeringswerk te beginnen.

»Men moet de arme honden het leven niet al te moeijelijk maken," zeide de hoofdman met een zonderling medelijden tegen de soldaten. »Daarenboven is de stad door de grondregelen van den burgemeester, zoo goed als bekeerd, en onze tegenwoordigheid heeft eigentlijk alleen ten doel, om hen in het geloof te versterken, opdat zij niet weder zouden terugkeeren, zoo als dat reeds hier en daar het geval is geweest. Gaat daarom wat gematigd te werk," voegde hij er brommende bij, »als de menschen overigens hetgeen zij hebben of kunnen opdisschen, goedwillig aan u geven." De beschonkene krijgslieden knikten goedkeurend, en de hoofdman greep zijne kelk en riep: »Lang leven de nieuw bekeerden!" Het koor brulde na: »Lang mogen zij leven!" en de glazen rinkelden in stukken op den grond.

Dat was zeer veel eer van eenen lichtensteinschen dragonder hoofdman, en de lieve Klara moest op het bevel van haren vader, den kerel bescheid doen, dewijl hij het uitdrukkelijk begeerde. Zij deed het, ofschoon zij naauwelijks hare tranen kon weerhouden. Toen ging de deur open, en Ferdinand trad binnen. Nog eer de dragonders er erg in hadden, had hij Streckenbach eenen wenk gegeven, om hem naar buiten te volgen.

»Dat is een bekoorlijk kind," schreeuwde de hoofdman woest, en slingerde den vrijpostigen arm om het meisje. »Zoudt gij wel gediend zijn met een wakker soldatenhart?" vroeg hij toen zoo teeder, als het hem mogelijk was, en streek zich zelven met welgevallen over den zwarten knevelbaard. Zedig maar loos onttrok zich Klara aan den onbegeerden minnaar, en antwoordde met de onverschrokkenheid, die het oogenblik eischte; »ik geloof niet, dat gij het nog te schenken hebt; het zal wel te Glogau of te Schweidnitz gebleven zijn." De drinkers lachten hard op, de hoofdman mede. Klara schonk goed in, en vooreerst bleef zij van hartekwellingen verschoond.

Vader Zacharias was reeds met Ferdinand buiten, anders zouden de liefde en drift van den laatste wel eens eene verkeerde wending aan de goede stemming van den

troep, ten opzigte van het vaderlijke huis zijner geliefde, hebben kunnen geven.

»Ik neem het u niet euvel," zeide Ferdinand, toen zij alleen waren, »maar ik vind het verkeerd van u gedaan, vader! dat gij Klara niet hebt weggezonden, vóór de dolle heilbrengers hier waren. Ik durf er niet aan denken, wat er nu uit zou kunnen ontstaan." — »Maar waarheen zou ik het goede meisje brengen?" vroeg Zacharias verlegen, die door het gewigt van Ferdinands woorden was getroffen. »Ik weet niemand, naar wien zij zou gaan. Ook zou ik gaarne de mijnen bijeen houden in dezen tijd van nood." — »Het zou u later een slechte troost zijn deze beweegredenen gevolgd te hebben, als het eens niet goed afliep. Maar gij zijt te verstandig om zoo eigenzinnig te zijn. Kort en goed, ik breng mijne bruid, zoodra zulks kan geschieden, op eene nabijzijnde, veilige plaats, en wel naar de vrijvrouwe op den Kreppelhof." — »Ik ben er mede tevreden," merkte meester Streckenbach aan, »maar hebt gij dan zelf geene inkwartiering, dat gij zoo vrij rondloopt?" — »Neen," antwoordde Ferdinand. »Ik zeide tegen de dragonders, dat ik een Wallensteiner was, en geen' lust had, om hun inkwartieringsbiljet te eerbiedigen, daar ik voor den Keizer en zijn geloof gevochten had. Toen zij te lastig werden, hield ik hun den hellebaard voor, en eindelijk zeide een van hen: Laat hem loopen, wat komt het er op één aan, wij zullen wel ergens anders een verblijf zoeken, en zij trokken weg." — »Morgen avond om negen uren, zijn mijne lieve gasten door eenige kameraden op eene soort van gastmaal genoodigd, dat zij in het huis van den koopman Weinhold zullen aanrigten, zooals ik gehoord heb. Van deze gelegenheid zouden wij kunnen gebruik maken om Klara's vlugt te begunstigen." — »Goed, ik zal haar afhalen!" fluisterde Ferdinand, drukte den oude de hand en was om den hoek verdwenen.

VI.

Met droefheid of wanhopige stompheid op de bleeke gezigten, was de burgerij den volgenden morgen voor het raadhuis op het bepaalde uur bijeengekomen, en de processie begon. Vooraan reden de aanvoerders, aan beide zijden tot bedekking de soldaten met uitgetrokken sabels, en ten over-

vloede was de stoet vergezeld door eenige gewapende geregtsdienaars, terwijl de koningsregter en de raad den trein openden. Ieder achterblijver of halstarrige werd door de Lichtensteiners met stooten en slagen van de heilzaamheid der processie onderrigt. In de kerk, waarvan de deuren met talrijke schildwachten bezet waren, werd het ambrosiaansche lied gezongen, eene hooge mis gehouden, en nadat de preek geëindigd was, moesten de burgers door eene rij soldaten, naar het altaar, om het avondmaal te gebruiken, waarbij, om het tooneel nog indrukwekkender te maken, een dragonder-hoofdman in volle wapenrusting, met onbeschaamde spotternij, de »gewijde" kelk overreikte, zoo als in Pölnisch-Neustadt reeds eenmaal het geval geweest was.

Toevallig was de familie Streckenbach bijna de laatste van de avondmaalsgangers geworden. De eerlijke meester Zacharias woonde de plegtigheid des Heeren met christelijken zin en ware aandacht bij, ook in deze omstandigheden, en dacht daarbij aan het groote woord: »vergeef het hun, want zij weten niet, wat zij doen." Na hem volgden onder stille tranen, vrouw Dorothea, en eindelijk het lieve Klaartje. De kelk was ledig, en de officier wenkte den kerkedienaar om weêr in te schenken. Deze fluisterde dat er geen wijn meer was. Om de plegtigheid niet op te houden, reikte de ander het meisje de kelk over, en zeide half overluid: »Doe alsof gij drinkt, neem te huis een' dronk melk of wijn, lieve meid! en de kracht van het genademiddel zal voor u niet uitblijven." Verschrikt deinsde Klara voor den vermetelen raadgever terug; niemand volgde haar na, en het avondmaal was geëindigd.

Met een heimelijk welgevallen, dat hem maar zelden uit de kleine oogen straalde, had de overste Dohna de bloeijende gestalte van Klaartje beschouwd, welke nu met een hangend hoofd hare ouders volgde. De tranen van smart over het vervolgde geloof in het blaauwe oog, welke langzaam over de frissche wangen biggelden, maakten haar nog bekoorlijker; en de burggraaf vroeg, als bij toeval, aan den naast hem staanden koningsregter, wie dat meisje was. Deze liet niet na, haar als de dochter van eenen aartsketter af te schilderen, bij wien zijne aanhoudende bemoeijingen ter bekeering tot nog toe geheel vruchteloos gebleven waren.

»Het arme kind schijnt ziek te zijn," merkte Dohna aan. »Misschien uit verdriet over de dwalingen van haren vader, dien zij uit kinderpligt volgt. Het schijnt mij toe, dat hier eene geheime tusschenkomst nuttig zou zijn." — »Zoo als u goeddunkt, burggraaf!" antwoordde Reuschel met

fonkelende oogen, en zij verlieten beide de kerk, om den aftogt te bewerkstelligen. De processie ging weder, als te voren, de Bohemerstraat langs. Onder trommelslag plaatsten de burgers zich met lange fronten om het raadhuis, en werd de een' na den ander in de raadkamer geroepen, om de gereedliggende biechtbrieven te onderteekenen. Niemand werd echter gedwongen; in geval van weigering, werd alleen de naam opgeschreven, en eenige Lichtensteiners geleidden hem dan naar zijne woning, om het getal der ingekwartierden te vermeerderen.

Ferdinand, die achter eenen pilaar het korte gesprek tusschen Dohna en den koningsregter had afgeluisterd, vermoedde niet veel goeds van de oogmerken des burggraafs, en had de uren wel vleugelen toegewenscht, om de geliefde uit het nu zoo gevaarlijke vaderlijke huis te kunnen wegvoeren. Hij stilde ondertusschen in verscheidene hem bekende burgerhuizen de twisten, die tusschen de despotieke soldaten en hunne ongelukkige gastheeren maar al te dikwijls ontstonden, en verhinderde door zijne moedige tegenwoordigheid van geest vele grove gewelddadigheden. De dank en het vertrouwen der arme verdrukten was daarvoor zijne aangename belooning, en langzamerhand werd het zijne bezigheid om den gelukkigen vredestichter te spelen.

Eindelijk sloeg het negen uren, en spoedde hij zich naar het huis van vader Streckenbach. Nooit was zijne geliefde hem zoo dierbaar geweest als thans. Een bang voorgevoel bekroop zijn hart, en reeds het volgende oogenblik had zijn geluk kunnen vernietigen.

»Waar blijft gij zoo lang, ondeugd?" riep Klaartje den binnenkomende te gemoet. »Kunt gij ons dan zoo alleen laten onder die wilde ingekwartierden, door welke ik gedurig geplaagd wordt met liefdesverklaringen?" — »Gij hebt hen toch niet al te vriendelijk geantwoord?" vroeg Ferdinand met den ijver der jaloerschheid en van liefderijke bezorgdheid. — »Neen," antwoordde het meisje. »Die booze beeren brommen zoo erg niet; want ik heb gedurende den korten tijd van hun verblijf eene zeldzame bekwaamheid gekregen, om de onreine geesten in hen te stillen. Overigens heeft ons de hemel van dit uitvaagsel van soldaten slechts het beste gedeelte toegedeeld, want wordt hunne maag verzorgd, dan is hun geschreeuw nog al tamelijk vreedzaam." — »En zijn thans de dragonders weg? Nu, God dank! Ik kom om u van hier te brengen, zoo als vader u wel reeds zal gezegd hebben. Gij zult mij toch volgen, niet waar?" voegde hij er vragend, bij, en sloeg zijnen arm teeder om de geliefde. »Met vreugde.

Maar om Godswil, wat zal er dan van mijne arme ouders en de kinderen worden?" — »Zij zijn in Gods hand. Wees daarom onbezorgd; zoodra gij in veiligheid zijt, keer ik terug, om al het mogelijke onheil van hen af te weren. Maar wij hebben haast, mijn meisje; neem daarom spoedig afscheid van de uwen en volg mij!"

Op dit oogenblik hoorde men zware voetstappen, die het huis naderden, en terstond daarna trad dezelfde hoofdman de kamer binnen, die des morgens de nachtmaals-kelk had overgereikt, vergezeld van nog twee dragonders. Aan den anderen kant trad meester Zacharias verbleekt binnen. »Zijt gij niet hetzelfde meisje," vroeg de hoofdman, zich tot Klara wendende, »die heden het laatst het avondmaal gebruikte?" Klaartje beantwoordde dit met »ja." — »Volg mij dan," ging hij voort, »ik zal u terstond bij den pastoor brengen." — »Wat moet zij daar doen?" vroeg Ferdinand, te voorschijn tredende. »Wie vraagt daarnaar?" klonk de tegenvraag, op eene verachtende wijze. — »Ik, Ferdinand Trautschold, de bruidegom van het meisje. Klara blijft hier; wij hebben eenen biechtbrief, en de pastoor heeft des avonds niets met hare bekeering te maken, bijzonder wanneer daarbij een geleide van dragonders noodig is." De hoofdman nam den moedigen jongeling van het hoofd tot de voeten op, en zeide driftig: »ik kom in naam van den burggraaf; daarom laat het meisje terstond mede gaan, of het zal niet goed afloopen. — »Welaan dan," dacht Ferdinand, en trok tegelijk zijnen degen. Terzelfder tijd wierp hij zijnen mantel weg, en stond nu in den uniform van eenen friedlandschen officier. De soldaten deinsden terug. Klara hield haren geliefde omvat, en smeekte: »om Gods wil, Ferdinand! hier geen moordtooneel!" — »Wat beteekent dat?" vroeg de Lichtensteiner eindelijk, »waartoe die grappen? Gij ziet immers, dat wij met ons drieën zijn. Bemoei u met geene zaken, die u niet aangaan, en laat ons doen, wat ons bevolen is." — »Bij Königslauter heb ik wel alleen zoo vele dappere Denen voor mij gehad, en zou ik voor u vreezen, die nog niet eens weet, hoe het kruid in den slag riekt, en hoe men met mannen moet vechten?! Gij kunt niets dan tegen zwakke vrouwen en weerlooze burgers te velde trekken. En toch wil een Wallensteiner u de eer aandoen om met u te strijden. Trekt, want ik spreek nu geen woord verder, dan met den degen." — »Ferdinand!" smeekten Klara en haar vader. »Ik wil toch liever hulp halen," zeide een der dragonders, die in deze veranderde omstandigheden niet wel te moede begon te wor-

den. »Zijt gij dol, lafaard?" bulderde de heldhaftige aanvoerder. »Het zou toch schande zijn, dat wij het met ons drieën tegen dien zwetser niet zouden kunnen volhouden. Geef u over, Wallensteiner! want ik moet u nu arresteren. Ik waarschuw u voor de laatste maal!' — »Spaar uwe woorden, en gebruik den degen!" riep Ferdinand, en drong op hem in, en eer nog de dragonders, wegens de engte der plaats, deel aan het gevecht hadden kunnen en willen nemen, had Ferdinand in eenen korten, vluggen aanval den Lichtensteiner het zwaard uit de hand geslagen. Het vloog tegen de vensterruiten, die aan stukken op de straat nedervielen. »Houwt hem neder!' brulde nu de hoofdman zijnen onderhoorigen toe, maar een volgende slag van Ferdinand, die hem eene diepe wond in den bovenarm bragt, deed hem nederstorten, en de soldaten ruimden haastig het slagveld.

»Nu spoedig, mijne dierbare!" riep de overwinnaar aan de verschrikte Klara toe, »er is geene minuut te verliezen, want als de ellendelingen in massa komen, zal het moeijelijker worden om u te bevrijden." Hij trok meester Zacharias ter zijde: »Breng den gewonde in het achterkamertje, en laat hem door moeder Dorothea verbinden, maar zoo dra wij vertrokken zijn, moet gij de huisdeur goed sluiten en haar dan zoo wel als de vensters, goed barricaderen. Weldra ben ik weder hier; houd slechts zoo lang stand tegen den aanval. Het verdere zal zich wel vinden." Klara gaf haren vader een' kus tot afscheid en volgde den dapperen ridder, die haar snel voorttrok om voor den storm van het oogenblik zijne dierbare bloem te redden. »Het is toch hoog tijd," zeide hij, toen zij aan de huisdeur kwamen, »dwaal ik niet, dan slaat een troep dragonders de Kerkstraat in. Verberg u digt in uwen mantel, Klaartje! en volg mij stil."

Gelukkig kwamen zij op een zacht gegeven teeken door de reeds omgekochte poortwacht. Aan de Boberbrug stond de jongen van Ferdinand met zijn rijpaard. Zij sprongen er op, en nu ging het met een' snellen draf over den ruischenden vloed, in het midden van den zomernacht. In de verte klonk de hoefslag van het paard door het dal, en midden door de gebrokene zwarte wolkjes scheen de maan vriendelijk op de vlugtelingen neder.

VII.

In twee afgezonderde torengevangenissen aan de Niederpoort zaten den volgenden morgen meester Zacharias en zijn heldhaftige schoonzoon, met zware ketenen beladen. De twee soldaten, die bij het nachtelijk tooneel in Streckenbachs huis tegenwoordig geweest waren, hadden in hunnen plotselingen schrik in het geheel niet daaraan gedacht om hunne kameraden tot eenen storm tegen het huis aan te zetten. Zij liepen haastig naar den overste Dohna en berigtten het voorval met den Friedlander. De burggraaf beet zich in stillen toorn over den mislukten aanslag op de lippen, en gaf aan de beide hazenharten bevel om het gebeurde toch vooral geheim te houden.

De nacht ging voor Streckenbach en zijn huis rustig voorbij. Ferdinand was na een goed uur van zijnen togt teruggekeerd, en tot meerdere zekerheid overnachtte hij bij zijnen aanstaanden schoonvader. Maar beiden werden in de vroegte heimelijk gevangen genomen, en zonder verder verhoor in den kerker gebragt.

Daar zat de arme Streckenbach in diepen kommer over hetgeen er gebeuren zou, en wat er intusschen met zijne angstige vrouw en zijne kinderen zou geschieden. Wel is waar, was hij gerust, dat zijn Klaartje nu voor elken boozen aanval veilig was, maar hoe zou het met zijn gezin en zijne zaken gaan, waaraan het hoofd ontbrak, en zonder bescherming tegen de teugellooze soldaten, die het huishouden ten gronde rigtten! Pas had hij de vroegere mannelijke standvastigheid en vrome onderworpenheid teruggekregen, die anders zelden van hem weken; pas had hij alles in een stil gebed, aan de wijze bestiering der Voorzienigheid aanbevolen, of daar werd de deur geopend, en Jacob Mandisslo, de ambtsschrijver van den landsoverste, viel hem om den hals.

»Jacob! lieve beste jongen! waar komt gij van daan!' riep de vrolijk verraste man uit, en drukte den flinken jongeling aan zijne borst. — »Ik wilde het mij zoo dierbare Landshut eens wederzien," zeide deze, »en toen heb ik bij den landsoverste zoo lang aangedrongen met smeeken en betoogen, dat hij besloot, om hierheen te reizen, ten einde bij de lichtensteinsche expeditie tegenwoordig te zijn. Ach, geloof mij, ik heb gedaan wat ik konde, om u en de arme stad van die heillooze dragonnade te verlossen, maar het was alles te vergeefs; want de landsoverste stelt veel vertrouwen in uwen burgemeester, en deze had nadrukkelijk, per brief,

verzocht, dat hij hem de bekeeringsmannen zoude zenden, ter ondersteuning der tegenreformatie." — »O, Reuschel!" riep Streckenbach met onverholene smart, »gij harde, onnatuurlijke man! gij zelf waart een genoegzame geessel voor de stad; moest gij haar moedwillig nog grootere ellende berokkenen! En gij trouwe ziel, gij hebt voor ons gesmeekt, ofschoon gij van een ander geloof zijt dan wij!" — »Wat zoudt gij wel anders van mij denken, vader Zacharias," zeide Jacob, en een traan ontrolde zijn oog; »meent gij dan, dat ik de lessen vergeten heb, die gij mij als knaap menigmaal hebt ingeprent: dat verdraagzaamheid en liefde jegens den naasten, de eerste pligten des Christens zijn, dat de goddelijke Meester zelf het verheven voorbeeld van de trouwe vervulling daarvan heeft gegeven? En boven alles, meent gij, dat ik het vergeten heb, wat ik u schuldig ben en tot mijn einde blijven zal, daar gij u mijner, als onnoozel kind hebt erbarmd, en mij als eigen' zoon hebt aangenomen en opgevoed? Ik kan mij de ellende van dien tijd nog zoo voorstellen; hoe eerst de Mansfelders en toen de wallensteinsche legerbenden mijne geboortestad Beuthen plaagden en plunderden. Ik, de ouderlooze, had geene huisvesting meer, en met den bedelstaf in de hand, trok ik van dorp tot dorp, van stad tot stad, tot ik bij u kwam, en vriendelijk door u werd opgenomen. Gij had zeer veel door den oorlog geleden, gij hadt zelf vele kinderen, maar toch viel u de pligt der barmhartigheid niet te zwaar bij den vreemdeling, en gij deedt mij wel, zonder mij ooit om mijn geloof minder te achten!" — »Spreek daar niet van Jacob!" viel Streckenbach den ijverigen lofredenaar in de reden, »dat is lang voorbij, en wat ik toen uit menschenliefde aan u gedaan heb, dat hebt gij mij in het vervolg door kinderliefde gemakkelijk gemaakt, en eindelijk rijkelijk vergoed." — »O, het is mij zoo aangenaam, u mijnen weldoener te noemen," ging Jacob voort, »mijnen tweeden vader, bij wien ik mij nooit van de groote schuld der dankbaarheid kan kwijten. Heden verheugt het mij voor de eerste maal, dat ik in de dienst van den vrijheer ben, daar ik voor het eerst iets wezentlijks voor u doen kan." Hij liep naar de deur, en riep luid: »cipier!" De cipier verscheen na eenige minuten. »Ik beveel u in naam van den landsoverste om dezen braven man de ketenen af te nemen, die hij onverdiend draagt," zeide de jongeling, op gebiedenden toon. »Maar neen, geef mij den sleutel! Ik wil het zelf doen. De boeijen, die u de lage boosheid aandeed, zal de kinderlijke liefde met eene zachte hand losmaken."

Meester Streckenbach stond vrij voor zijnen redder, en deze zeide verder tot den verbaasde; »Mijne eerste schrede was natuurlijk naar uw huis. Ik vond moeder Dorothea in tranen badende, maar noch u, noch Klaartje. Ik had naauwelijks van uwe vrouw vernomen, dat gij in de gevangenis waart, — de oorzaak slechts in eenige onduidelijke gezegden, maar toch duidelijk genoeg, om uwe onschuld daaruit op te maken, of ik vloog naar den landsoverste, wierp mij voor zijne voeten en smeekte om uwe vrijheid en om onderzoek naar het gebeurde. Hij gaf gehoor aan mijne hartgrondige beden. Gij zijt nu vrij en kunt straks naar huis gaan, naar uwe bekommerde vrouw. Men zal u echter spoedig tot een verhoor roepen haast u dus.'' — »Goede, lieve Jacob, hoe zal ik u genoeg danken?'' zeide Streckenbach. »Maar voleindig uwe edele daad, bevrijd ook den bruidegom van mijne Klara van de boeijen, die hij draagt, omdat hij haar gered heeft; misschien zal hem nog iets ergers overkomen, omdat hij den lichtensteinschen officier geslagen heeft, die hem gevangen wilde nemen.''

Jacob verbleekte. Een geweldige strijd scheen hem inwendig te bestormen. Groote droppels kwamen op zijn voorhoofd; zijne gelaatskleur veranderde eensklaps, en hij leunde eindelijk met zijn gloeijend voorhoofd tegen de koude, vochtige muur des kerkers, en gaf luide zuchten.

»Mijn zoon, mijn lieve zoon, wat overkomt u zoo eensklaps?'' riep Streckenbach verschrikt uit, en greep de ijskoude hand van den jongeling. — »Klara's bruidegom zal ik redden?!'' stamelde Jacob, smartelijk lagchende, en sloeg met de hand op het hevig kloppende hart, als wilde hij de beweging daarvan doen ophouden. — »Maar mijn Hemel, Jacob! wat scheelt u toch? Kom, spreek!''

Jacob hing aan den hals van zijnen weldoener; een traan vloeide langzaam langs de bloeijende wang, en hij zeide na een oogenblik zwijgens, »vergeef mij, vader! als mij uwe tijding niet zoo aangenaam verrast, als gij welligt dacht. Ik heb daar zoo even mijne schoonste, mijne stoutste hoop verloren, en zij is wel den traan waardig, die ik in stilte om haar ween. Ik heb Klaartje in het geheim en innig lief gehad tot dezen oogenblik toe; ik koesterde het ijdele vertrouwen, dat zij ook omtrent mij niet onverschillig was, dat zij mijne vrouw zou worden, waardoor gij dan aan de weldaden den armen Jacob bewezen, de kroon zoudt opgezet hebben. Juist kwam ik hier om Klara's hand te vragen. Maar dat moest zoo niet zijn,'' voegde hij

er zacht bij, »en daarom zal ik dan mijne smart zoeken te bedwingen, zoo goed ik zal kunnen.''

»Arme jongen!'' antwoordde Streckenbach eenigzins ontroerd. »Waarom hebt gij mij niet vroeger uw hart ontdekt? Nu is het, helaas! te laat, want Ferdinand is een knap en braaf jong mensch; hij heeft zich met raad en daad in korten tijd zeer verdienstelijk in ons huis gemaakt, zoodat ik mij tot nu toe zeer gelukkig achtte met den schoonzoon, die mij zigtbaar door God geschonken was. Maar even zoo gaarne had ik de hand van het meisje in de uwe gelegd.'' — »Ik dank u, vader, voor den goeden wil. Ik wil dezen dank daardoor toonen, dat ik zal trachten uwen Ferdinand te redden. Daarna zal ik mij echter van hier spoeden, van den vaderlandschen silezischen grond, die met allerlei gruwelen is bezoedeld, en waarop mij nu geene vreugde meer zal toelagchen. Verre, verre heen zal ik vlieden; in het wilde krijgsrumoer mijne bittere smart zoeken te verdooven. Misschien zien wij elkander dan nog eens weder; nu echter, vaarwel!''

Onstuimig drukte de eerlijke jongen den bakker aan zijn hart, en verwijderde zich toen ijlings. Diep geroerd begaf zich Streckenbach naar de zijnen.

VIII.

In het huis van den rijken koopman Kluge had de bekeeringsvorst, burggraaf von Dohna, zijnen intrek genomen. Daar waren den volgenden morgen bijeenvergaderd de burgemeester en koningsregter Reuschel, en de graven Götz en Piccolomini, benevens eenige Jezuïten, om over de verdere maatregelen in de bekeeringszaak te beraden. Men verwachtte nog slechts den landsoverste. Deze verscheen eindelijk; groote ontevredenheid was op zijn gelaat te lezen; hij groette de vergadering achteloos, en wierp driftig den vederhoed en de handschoenen op den voor hem gereedstaanden stoel. »Er gebeuren zeer onbehoorlijke dingen in deze stad, heeren!' zeide hij eindelijk, nadat hij eenige haastige stappen door de kamer gedaan had. »Bijzonder heb ik met u daarover te spreken, graaf Dohna! en ik verzoek u mij behoorlijk daaromtrent te woord te staan.''

De burggraaf verbleekte. »Wat het ook zijn moge, heer landsoverste!'' antwoordde hij na eenige oogenblikken, »bedenkt dat de toorn overal een slechte raadsman is, en

daar gij nu zoo door toorn zijt overheerd, zoo stel uwe boodschap aan mij tot een gelegener tijd uit.” — »De toorn mag het verstand van den man niet overheerschen,” merkte de vrijheer aan, »en ik ben juist gestemd, om vóór alles de zaak met u af te maken. Zeg mij toch, waarom hebt gij den overste van het bakkersgild, Streckenbach, met zijnen schoonzoon, doen gevangen zetten?” — »Wie heeft u tot regter over mijne handelingen aangesteld?” vroeg Dohna snel en droogjes. »Het is welligt goed voor u, dat ik het niet ben,” zeide Bibran op eenen scherpen toon. »Maar gij zult toch wel zoo goed zijn mij toe te staan, dat ik ook een woordje medespreek in de aangelegenheden dezer stad, als keizerlijk-koninklijk kamerheer en raad, en als landsoverste der erfvorstendommen Schweidnitz en Jauer.” — »Waarschijnlijk hebben een paar dragonders, niet al te vriendelijk met de menschen gehandeld, en dit is het, dat u zoo barsch en overijld tegen mij in het harnas jaagt. Ja, dat is bij mijne wijze van reformatie nu niet anders. Gij kent immers de methode, gij hebt mij zelf in uw slot te Modlau uitgenoodigd, zooals gij u nog wel zult herinneren.” — »Wee mij, wanneer ik voorbedachtelijk den weg tot de misdaad gebaand heb! Neen, bij God! en mijne ridder-eer, de misdaad heb ik nog nooit in bescherming genomen. Menschenregten zijn mij heilig, al houd ik het voor geoorloofd aan den kortzigtigen en verblinden mensch het heiligste voor deze en eene andere wereld, het alleen zaligmakende apostolische geloof, zelfs tegen zijnen wil, tot zijne eigene zaligheid op te dringen. Geen laag bijoogmerk mag zich echter onder de gestrenge hervormingsmiddelen mengen; het doel moet zuiver blijven, hoe hard en tegenstrijdig ook de middelen schijnen, anders wordt de geheele zaak slechter, dan zij ooit goed en heilzaam worden kon.” — »In 's Hemels naam, kom toch tot uwen adem, genadige heer! spreek, wat is er gebeurd?” viel de burggraaf hem in de rede. »Gij ontwijkt een juist antwoord, naar het schijnt,” zeide de vrijheer, zich spoedig bedacht hebbende. »Reeds deed ik u eene vraag, welks inhoud uw ontrouw geheugen schijnt ontgaan te zijn. Waarom liet gij den oudste van het bakkersgild met zijnen schoonzoon in hechtenis nemen, zonder hen zelfs verhoord te hebben?” — »Dat zou wel gevolgd zijn,” merkte Dohna trotsch aan, ik wilde juist den edelen heer het geval voordragen. De koningsregter beschuldigt de dochter van den oudste des gilds bijzonder van de ergste ketterij en de boosaardigste uitdrukkingen. Ik wilde, met overleg van den pastoor, een bijzonder onderzoek met haar aanvangen,

en zond den overste Horn af om haar te halen. Toevallig is de bruidegom van het meisje tegenwoordig; deze hoont den hoofdman, wondt hem en brengt het meisje weg. Dat verdiende straf, en ik liet daarom vader en schoonzoon in hechtenis nemen, om den braven hoofdman genoegdoening te geven, en hun in geval van nood het verblijf van het misdadige meisje te doen openbaren." — »Maak u maar niet moeijelijk, de gevangenen zijn op mijn bevel reeds in vrijheid gesteld. Mijn ambtsschrijver, een bekwaam, beproefd mensch, heeft zich voor hen tot borg gesteld. Naar het verhaal van deze luidt de toedragt geheel anders; ik heb er overigens niets tegen, dat de zaak zonder verder onderzoek van mijne zijde, afgeloopen is. Later zal ik wel gelegenheid hebben, om de verklaring van den koningsregter te onderzoeken; het is echter in uw belang, dat het geheele nachtelijke tooneel, dat ook wel het licht niet schijnt te kunnen verdragen, met den sluijer der christelijke liefde bedekt worde; want zoo het den hertog van Friedland ter oore komt, dat gij een' zijner gunstelingen, zoo als Ferdinand Trautschold, zoo wederregtelijk hebt gevangen gezet, dan zou u zulks zeer euvel afgenomen worden. Ik acht het nog te meer van mijnen pligt, hier te blijven, en een waakzaam oog te houden over de verdere executie, ten einde de burgerij tegen verdere gewelddadigheden te beschutten, die niet nader tot het doel brengen, dat zijne Keizerlijke Majesteit zich voorstelt.

De koningsregter beet zich in heimelijke woede op de lippen. Graaf Götz stond op en zeide, eenigzins onvergenoegd: »Schenk ons liever een glas wijn in, heer von Bibran, en draag het geval in duidelijke woorden voor, ten minste zoo gij ons de bevoegdheid toekent om daarover te oordeelen. Anders neem ik den burggraaf als mijn wapenbroeder in bescherming tegen elke onregtvaardige aantijging." — »Ik heb met u niets te doen, graaf Götz! spaar uwen ijver tot betere zaken. Ik wil den burggraaf verschoonen, daarom mag ik niet in bijzonderheden treden; overigens, zoo iemand uwer zich persoonlijk beleedigd acht, dien werp ik mijnen ridderlijken handschoen toe!" — »Gij hebt u hier woorden veroorloofd, heer landsoverste, die u eens duur zouden kunnen te staan komen!" hervatte Dohna weder. »Het is uwe zaak, hoe gij het zult aanleggen, de zaak bij gelegenheid tot mijn nadeel te Weenen voor te stellen. Mishaagt u de waarheid, wederleg ze dan nu als een man met den degen. Ik heb uwe handelwijze reeds te Schweidnitz afgekeurd, en dat ik u over de expeditie naar deze plaats sprak, deed ik op

voorstel van den koningsregter, en ik heb er reeds berouw over."

Het kwaad geweten scheen toch eenigen invloed bij den burggraaf te hebben. Hij zweeg, en de overigen insgelijks, die den uitslag der zaak met gespannen verwachting te gemoet zagen.

»Wanneer trekt gij van hier?" vroeg Bibran eindelijk. — »Ik zal morgen hoogere bevelen dan de uwe omtrent mijne verdere bestemming in dit geval vragen. Het werk der tegen-reformatie is hier op verre na nog niet afgedaan, al heeft ook de burgerij zich voor het grootste gedeelte van biechtbrieven voorzien. Ook heb ik geen' lust, om te komen en weg te trekken, al nadat er grillen in het hoofd zijn."

Zoo sprak de burggraaf, met een gelaat dat van toorn gloeide. De landsoverste greep echter naar zijnen vederhoed en zeide: »Ik zou u nog één ding kunnen zeggen, graaf Döhna! doch waartoe de verdere twist over onze verschillende inzigten, die wij toch geen van beiden van plan zijn te veranderen? Wat het bevel van onzen keizerlijken meester in de reformatiezaak betreft, dat zal ik naar de letter met de magt van mijn ambt ondersteunen, maar — reken er op — wat daar boven gaat, zal ik door mijne tegenwoordigheid even stipt weten te verhinderen als te straffen. Voor heden ben ik voor onderlinge beraadslaging niet geschikt; ik verzoek daarom den edelen heeren, mij deswege te verontschuldigen." Na eene korte buiging vertrok hij, en graaf Götz merkte na eenige oogenblikken aan: »Ik wenschte toch bij alle heiligen wel eens te weten, wat den landsoverste zoo wonderlijk gestemd heeft, dat hij van de genoemde beuzelingen zoo veel werk maakt. Ik ben maar blijde, dat het niet tot noodelooze handelingen gekomen is, die ons aanzien te dezer stede zouden kunnen verminderen." — »In alles zal de vrijheer wel geen ongelijk hebben," merkte Piccolomini aan, die den geheelen tijd geen enkel woord had gesproken. »Het is reeds erg genoeg, dat men de soldaten niet altijd kan verhinderen, boven en tegen de voorschriften te handelen, maar de opperhoofden moesten zich als voorbeelden des te strenger aan den juiste uitvoering van den wil des Keizers binden." De burggraaf wierp hem een' gramstorigen blik toe, en deed den voorslag om de zitting op te heffen, daar de voorgevallene verstoring te nadeelig op hem gewerkt had.

IX.

Een vol jaar was sedert deze gebeurtenis verloopen. De Lichtensteiners waren kort daarna afgetrokken om tegen de Löwenbergers te gaan strijden, daar te Löwenberg den 8sten Augustus 1629, wegens de tegenhervorming een oproer was ontstaan, waarbij de kommandant en de Jezuïten, die hem bijstonden, genoodzaakt waren om door eene overhaaste vlugt hun leven te redden. Maar voor Landshut was het daardoor niet veel beter geworden; want ofschoon Reuschel nu het hooge bestuur niet meer zoo gereed vond, om hem in alles toe te geven, wist hij toch door verschillende middelen zijne willekeurige heerschappij in de stad en omstreken te bevestigen en uit te breiden en veroorloofde hij zich in zijn' dweepachtigen ijver, niet zelden harde gewelddadigheden. Hij kwelde de weerspannige Acatholici met opsluiting, ontnam hun alle middelen van bestaan, of joeg hen zelfs wel geheel uit hun huis en uit de stad; alleen bij ligte overtredingen beperkte hij zich tot geldboeten, die hij zonder verschooning invorderde, en waarover hij den tweeden December 1629 eene nota bij het koninklijke ambt inleverde, met de onderdanige voordragt, om hem het geld voor zijn halfjarig salaris te laten. Bovenal rustte zijn toorn zwaar op het bakkersgild. De onverzoenlijke grijsaard had den oudste, de vroegere stoutmoedige aanspraak op het raadhuis nog niet vergeven, te meer daar nu het vertrek der Lichtensteiners zijn plan had doen mislukken. De hartstogt van den burggraaf Döhna voor Klaartje Streckenbach had hij willen aanwenden tot verderf der familie of om ten minste haar eene gevoelige wonde toe te brengen. Dat daardoor zijn gedrag in de oogen van den landsoverste zeer dubbelzinnig scheen, dat deze hem niet regt meer vertrouwde, was alleen geschikt om zijne stille woede nog meer aan te wakkeren. Behalve de huisvader, was Klaartje in het bijzonder het voorwerp van zijnen haat geworden. Het arme meisje had namelijk zijne vrouw eens, naar hare gedachte, niet beleefd en eerbiedig genoeg gegroet, en de trotsche vrouw eischte de tuchtiging van het meisje van den kant haar echtgenoots, dien zij even zoo despotiek beheerschte, als hij de stad deed. Maar tot nu toe, waagde de koningsregter geene openlijke onregtvaardigheid tegen het gezin van Streckenbach, uit vrees voor den schoonzoon, den Friedlander, te Nieder-Zieder, en om de ongenade van Bibran. Om echter eenigzins aan zijne gramschap te voldoen, gaf hij het bevel, dat van de onderdanen van den

vrijheer Hans von Dyhr op den Kreppelhof, die in dien nacht aan het vervolgde Klaartje eene veilige schuilplaats verschafte, totdat de dragonnade zou opgeheven zijn, niemand de poort van Landshut mogt binnen gelaten worden, en zoo kwam het dan, dat op den 18den April 1630, de predikant van Rohnau, toen hij de stad wilde binnenkomen, aangehouden en afgewezen werd. De heer Hans von Dyhr was daardoor ten hoogste beleedigd en zond den volgenden dag eenen brief aan den raad, met de vraag: wat zijn predikant misdaan had, om hem het binnenkomen der stad te weigeren?

»Het is tegen onze instructie," zeide Reuschel na eenigen tijd, toen hij den brief aan den raad had voorgelezen, »om met menschen om te gaan, die nog in hun dwaalgeloof volharden. Moeten wij er thans niet des te meer op bedacht zijn om de verkondigers van het kettersche geloof van onze met moeite bekeerde stad verwijderd te houden, opdat de godsdienstvrede door hen niet gestoord worde." — »Het schijnt mij intusschen hard, gestrenge heer!" merkte het raadslid Hans Wolf schroomvallig aan, »als deze maatregel doorgaande op de inwoners der omliggende protestantsche plaatsen moet toegepast worden. Ook kan het gevaarlijk worden om den adel tegen de stad op te zetten." — »Men late mij maar voor de behoedmiddelen zorgen," antwoordde de magthebber toornig; »en wat de onderdanen der dorpsregenten betreft, zoo houd ik mij aan het keizerlijke restitutie-edict, en beiden zullen blijde mogen zijn, zoo zij met den tijd nog op silezischen grond geduld worden." — »De godsdienstvrede," hernam Wolf, »heeft nog niets door het edict gewonnen. Naar mijne gedachten kunnen deze geloofsgeschillen nimmer een gelukkig einde nemen, wanneer zij op deze wijze voortduren." — »Is dat uwe gedachte?" vroeg de koningsregter spottend; »uwe denkwijze begint mij eenigzins verdacht voor te komen. Draag maar zorg, dat ik niet wat ergers van u denk, mijnheer Wolf, het zou wel eens bij mij kunnen opkomen om u ten behoeve der goede zaak onschadelijk te maken." — Wolf zweeg, want door tegenspreken werd hier niets gewonnen. Reuschel gaf het besluit ter uitvaardiging aan den stadsschrijver, en zoo ontstond er eene groote vijandschap tusschen den edelen von Dyhr en den raad.

Warm en vriendelijk scheen de julijzon van dit jaar over de Landshut, en Zacharias Streckenbach deed met zijne vrouw eene wandeling om de stad. — Hoe vriendelijk ook het beeld was, dat de natuur met schoone kleuren om hen heen had gevormd, hoe bekoorlijk het groen, hoe helder de beek, hoe verheven de bergen waren — diepe

treurigheid woonde in de ziel van den eerlijken man; en in zijn oog, dat anders dankbaar het bekoorlijke landschap beschouwde, welde nu een smartelijke traan op. Daarbij zag hij met angst het uur te gemoet, waarop vrouw Dorothea aan zijn huis nog eene laatste spruit des huwelijks zoude schenken, en die tijd scheen te naderen.

»Mogt ik nog maar eenmaal, mogt ik voor mijn laatste moederlijden, dat ook mijn dood zijn kan, het nachtmaal des Heeren op de wijze gebruiken, zooals mijne Kerk het leert," zuchtte de nedergedrukte Christin al klagende. — Deze wensch sneed den echtgenoot door de ziel. Hij zelf zag met geloovig verlangen uit naar het lang verboden genot. Maar wat hadden zij niet van Reuschels toorn te vreezen, wanneer het hem ter ooren mogt komen? — Hij gluurde met arendsblikken op eene gelegenheid om hun dezen toorn te doen gevoelen. En toch — waarom terstond aan verraad en het ergste te denken: het was immers de ware godsdienst, die hij in het geheim met zijne vrouw wilde waarnemen, alleen tegen overtreding van een menschelijk gebod! — Dagen lang streden vrees en verlangen in het hart van Streckenbach, maar eindelijk zegevierde het verlangen, om met al de zijnen weder eens aan de tafel des Heeren te verschijnen in een protestantsch bedehuis, en hij besloot om in het geheim naar de kerk te Rohnau te gaan. — Door het gebruik der hemelspijze tot geloovig vertrouwen en tot ootmoed in den moeijelijken tijd opgewekt, geleid door de zegewenschen van den predikant van Rohnau, keerde de familie op den dertigsten Julij van daar terug. Ferdinand had hen niet kunnen vergezellen: sedert eenige dagen leed hij aan eene anderdaagsche koorts.

Donkere onweerswolken pakten zich nu als bezworene vijandelijke geesten om de vreedzame woning van Streckenbach te zamen; want door eene bode van den koningsregter, die op den genoemden dag toevallig te Rohnau was geweest, was het geheim der avondmaalsviering, hoe voorzigtig men ook was geweest, ongelukkig ontdekt geworden. Met kwalijk verborgene vreugde vernam Reuschel het strafbare nieuws; ijverig onderzocht hij alle bijomstandigheden, en zond den aanbrenger eindelijk met een klein geschenk weg en met het uitzigt op bevordering bij de weldra openkomende ambtsbedieningen.

Den volgenden morgen, Donderdag den 1sten Augustus, verscheen de schout, vergezeld door eenen geregtsdienaar, in het huis van Streckenbach, en reikte aan den verschrikten huisvader eenen verzegelden brief van den raad over. —

Zacharias vermoedde reeds dat zijn geheime kerkgang was verraden. Bevende maakte hij het zegel los en begon te lezen. Het bevatte geene dagvaarding, maar in korte woorden slechts het volgende:

»Dewijl gij reeds lang bij het koninklijk ambt als een onrustmaker bekend zijt, en het nu genoegzaam bewezen is, dat gij tegen het verbod met uwe maagschap te Rohnau het avondmaal hebt gehouden, en dus slechts op eene huichelachtige wijze tot de ware Kerk zijt teruggekeerd, kan zich de raad niet langer met bijzondere straffen voor uwe overtreding ophouden, en daarom wordt u hiermede geboden, om te zamen met de uwen, nog vóór zonsondergang de stad te verlaten. In geval van verzet zullen harde maatregelen gebruikt worden."

Daar stond de ongelukkige, en hield verstomd den brief in de handen, die hem tot een bedelaar maakte en met de zijnen de grootste ellende deed te gemoet gaan. Zoo was dan de wraak van zijnen aartsvijand, die hij altijd gevreesd had, dan nu bewaarheid, op eene verschrikkelijke wijze bewaarheid! — en de eerste misstap, die hij tegen zijn voornemen begaan had uit liefde voor zijne geloofsbelijdenis en zijne vrouw moest daartoe dienen, om hem in het ongeluk te storten.

»Meld den burgemeester," zeide de arme man eindelijk in treurige onderworpenheid, en met eene zwakke stem tot den schout: »dat ik bereid ben, om het bevel van den edelen raad op te volgen; — want anders is er immers hierbij verder niets te doen." — De beambte haalde de schouders op en zeide medelijdend: »veel ten minste niet, mijnheer Zacharias; of gij moest een persoonlijk bezoek bij den edel gestrengen burgemeester willen wagen." — »God verhoede, dat ik dit steenen hart zoude lastig vallen, of hem nog de vreugde gunnen, om mij beleedigend te behandelen. Neen, wat de Heer over mij besloten heeft, dat wil ik geduldig verdragen, hoe bitter het ook zijn moge." — De schout ging heen. Streckenbach riep in alle stilte het bakkersgild bijeen, maakte zijne verbanning bekend en leide zijn ambt als oudste op plegtige wijze neder. Diepe verontwaardiging was op de aangezigten der gildebroeders te lezen; al luider en luider klonken de stemmen en gaven aan de algemeene verontwaardiging lucht. — »Neen, meester Zacharias," zeide de tweede oudste, met eene driftige stem, terwijl hij de hand van den verbannene vatte: »dat mogen wij niet toelaten. Ik wil zelf heen gaan, om dit gedrag het ondier op het geweten te drukken; zoo hij niet te bewegen is om het bevel in te trekken, welnu dan ga ik op staanden voet naar het koninklijk ambt en

vraag of er geen middel is om zulk eene groote onbillijkheid en zulk eene plaag te doen ophouden." — Hij liep naar buiten. Verscheidene anderen traden nu op Streckenbach toe en zwoeren, dat zij hem niet zouden verlaten, het mogt afloopen zooals het wilde. — »Ik dank u, lieve vrienden," zeide Zacharias, »maar waarom zoudt gij u zonder noodzakelijkheid in de ellende storten, waartoe onze overheid mij gebragt heeft. Ik wil u niet door uwe vriendelijke deelneming in mijnen tegenwoordigen nood wikkelen; gij zult nu nog ongestoord in uwe have en bezitting gelaten worden, en mij zal het toch niet helpen, al verlaat gij haar ook vrijwillig." — »Na korten of langen tijd zal het ons even zoo gaan als u!" merkte de jongste van het gild aan, want de koningsregter legt het er slechts op toe, om eerlijke menschen als oproerigen en ongeschikten te verbannen, opdat hij allerhande landloopers en dronken volk in de stad kan plaatsen, en alzoo van de keizerlijke en koninklijke stad zonder vrees een dorp maken." — Na veel heen en weder spreken bleven de gildebroederen eenparig bij het besluit om tegen den avond met Streckenbach de stad te verlaten en bij den vrijheer von Dyhr op den Kreppelhof voorloopig bescherming te zoeken, zoo Reuschel niet op het voorstel van den tweeden oudste van besluit veranderde. Maar na een uur kregen zij reeds het berigt, dat deze in hechtenis was gehouden, daar hij zich onbehoorlijke uitdrukkingen tegen den stadstiran had veroorloofd.

X.

De bakkers hadden in alle mogelijke stilte de stad verlaten. — Moeder Dorothea pakte met behulp van Klaartje de weinige goederen van waarde bijeen, die de oorlog hun gelaten had en ligt waren mede te voeren. Onder heete tranen zocht Klaartje de kleine familie gerust te stellen, gaf hun het avondeten en zeide: »Vader is maar even naar den Kreppelhof, en wij zullen hem allen tegemoet gaan." — Intusschen was het geheel schemeravond geworden, en Klara zou licht halen. Toen verscheen plotseling Reuschel met twee geregtsdienaars aan de opene deur. De kinderen schreeuwden overluid bij het gezigt van de vreemde mannen. De koningsregter liep terstond naar Dorothea, en zeide op eenen driftigen toon: »Zijt gij nog hier? Waarom zijt gij straks niet met uwen man medegetrokken, dien onruststichter en dwarsdrij-

ver? — En wat pakt gij hier bijeen? — Gij moogt niets medenemen; uw goed is aan de stad vervallen. Afvalligen en huichelaars moeten tevreden zijn met den blooten hemel tot dak en de naakte aarde tot legerstede." — Met deze woorden rukte de wreede grijsaard haar het bundeltje af, dat zij juist in de hand had en stiet haar met zijnen voet van zich, zoodat de arme vrouw tuimelende op den grond viel. — Klara kwam met het licht binnen en haastte zich gillende van angst om hare moeder te hulp te komen. — Met moeite stond vrouw Dorothea weder op. Het innige leedgevoel zegepraalde over de stem der voorzigtigheid; zij plaatste zich voor den stadsvoogd en riep hem op den toon der wildste vertwijfeling toe: »In u zie ik een' afvallige, gij duivel in menschelijke gedaante, die aan de vrome Christenen tot zwaren geesel en groote droefenis gezonden wordt! Uwe grijze haren zullen echter met honderdvoudigen vloek beladen in het graf nederdalen en uwe ziel naar de hel, waaruit zij gekomen is!" — »Moeder, moeder!' smeekte Klara, »om Gods wil, verbitter den wreedaard toch niet, dan zal hij nog meer kwaad doen." — Doodsbleek van woede was Reuschel eene schrede terug gedeinsd. Maar de gekrenkte vrouw vervolgde: »Laat mij voortgaan, Klara! ons lot is bepaald; daarom wil ik het monster de geheele verachting doen gevoelen, waarmede ik hem steeds heb aangezien. — De zuchten en tranen, die gij van uwe mede-Christenen reeds hebt afgeperst en nog afpersen zult, onmensch! zullen zwaar wegen in de weegschaal des Heeren, maar zwaarder nog de schijnheiligheid, waarmede gij uw geloof hebt afgezworen, en waardoor gij zoo in aanzien zijt geraakt. En zoo moge de ellende, die gij over ons gebragt hebt, in uw sterfuur vreesselijk op u drukken!" — Uitgeput zonk de arme vrouw op een' stoel neder. Klara had hare armen om haar heengeslagen, en zeide: »o moeder, de Heiland heeft immers ook vergeven?"

Verstomd over zoo veel onverschrokkenheid, was Reuschel als een standbeeld blijven staan. Nu echter was zijne boosaardigheid tot het hoogste toppunt geklommen. — »Wijf," brulde hij, »is dat eene taal tegen uwen heer? Daar zult gij voor boeten, zoo waar ik leef!" — En woedend viel de booswicht op de moedige vrouw aan, greep haar bij de haren, wierp haar op den grond, en trapte en sloeg haar op vreesselijke wijze. — Klara wierp zich op den woesteling, maar de dienaars rukten haar terug, en luid jammerende zonk zij naast de in onmagt gevallene vrouw neder. — Reuschel ging koel heen, en zeide op een' gebiedenden toon tot de dienaars: »Drijf het vermetele wijf met haar

kettersch gebroed terstond de poort uit, of mijn toorn zal ook u treffen!"

De toestand van vrouw Dorothea was jammerlijk. Zij zat beweging- en wezenloos. Eindelijk kreeg zij toevallen, en daardoor werd eene ontijdige verlossing veroorzaakt. Van allen verlaten, bewees Klara aan de ongelukkige al dien bijstand, dien hare uitgeputte krachten haar toelieten. Met tranen der innigste zielesmart, smeekte zij om barmhartigheid aan de ruwe mannen, die de deur bezet hielden, smeekte bij het heiligste, dat zelfs de Samojeed eert, om uitstel van het harde gebod onder deze omstandigheden. De steenen harten der geregtsdienaars begonnen week te worden bij het droevige voorval. Maar alles wat zij konden toestaan, was het uitstel van een uur, na welken tijd zij het gebod van hunnen gebieder zouden volbrengen, al moesten zij de zieke ook de stad uitdragen. Eindelijk besloten zij dan toch, daar de onmogelijkheid van eene spoedige herstelling zigtbaarder werd, om den geheelen nacht hier te blijven en eerst in den vroegen morgen hunnen last te volbrengen.

Klaartje nam het kindje uit de oogen der moeder weg en begroef het in den hof. Toen beproefde zij om hare kleine broertjes en zusjes, die zij voorzigtig had verwijderd, gerust te stellen en naar bed te brengen. Daarna ging zij weder naar de zieke, die steunende te bed lag. Steeds bezig om haar te troosten, haar geneesmiddelen toe te reiken en vol kinderlijke liefde te verplegen, ging de nacht voor het meisje eindelijk voorbij, en vrouw Dorothea kon, nadat zij wat gesluimerd had, weder op de beenen staan.

De morgen begon aan te breken. De dienaars drongen op vertrekken aan, en Klara zeide: »kom, lieve moeder! wij kunnen en willen niet langer in deze stad van jammer blijven, waar de wreedheid op den troon zit." Zij wekten de kleinen, en weldra ging het gezin de Benedenpoort uit. Barrevoets en blootshoofds wankelde de nedergebogene vrouw aan de armen harer liefderijke dochter voort, en de kinderen liepen weenende naast haar. De koude harten hadden geene vrijheid gegeven om iets mede te nemen, dan hetgeen volstrekt noodig was om de verdrevenen te dekken. De lijderes sprak geen woord. Geen zucht, geene bede ontsnapte aan het verscheurde hart, en zwijgend, alles in zich zelve verkroppende, zag zij op naar het oude slot Kreppelhof, dat in de eerste stralen der morgenzon veel beteekenend boven de rij hooge boomen uitstak, en der dood-vermoeide vrouw het naderende einde van hare wandeling troostend voor oogen stelde.

Zij waren nu aangekomen. Vrouw Dorothea zette zich

op eenen grooten steen, op het slotplein, neder, riep hare kinderen tot zich, drukte hare koude lippen op het voorhoofd van elk en zegende hen, terwijl zij den Hemel in stilte bad. Klara had intusschen haren vader opgezocht, en dezen in korte woorden het verschrikkelijke voorval van den vorigen avond medegedeeld. Angstig ging de man het plein op, en haastte zich om bij zijne ongelukkige vrouw te komen.

Dorothea besteedde hare laatste krachten om zich met behulp van haren stok in de hoogte te heffen. »Ach, Zacharias!" riep zij op eenen toon, die hem door het hart sneed, als wilde zij alles, wat haar den avond te voren overkomen was in deze woorden te kennen geven. Zij zonk aan de borst van haren trouwen echtgenoot neder, en het brekende oog zeide hem voor altijd een zwijgend vaarwel! — Zij was dood!

Langzaam deed Streckenbach haar op het zachte gras nederglijden, en liep toen naar de kamer van den vrijheer. Deze had de verdrevene bakkers bereidwillig opgenomen, gedeeltelijk uit menschlievendheid, gedeeltelijk, omdat hij blijde was, zich op deze wijze op den raad van Landshut te kunnen wreken voor de beleediging, die hij ondergaan had. »Zij zullen u vroeg genoeg noodig hebben," zeide hij tot Streckenbach, »en tot zoolang zijn mijn slot, Rohnau en Leppersdorf groot genoeg, om u te huisvesten." Maar toen hij het voorgevallene met vrouw Dorothea vernam, vloeide een groote traan uit zijn mannelijk oog. »Dat monster!" riep hij uit, terwijl een edele toorn op zijn aangezigt gloeide, »dat monster! ik vrees, dat hij het hard te verantwoorden zal hebben, wanneer hij eenmaal daarboven rekenschap van zijne daden zal moeten geven. Maar het is tijd, dat deze kleine, opgeblazene stadsvorst eens in het licht gesteld worde. Zulk eene handelwijze verlangt noch de Keizer noch zijn stadhouder, de landsoverste. Nog heden wil ik aan hem schrijven. Bibran is mijn vriend niet, zijn geloof is het mijne niet, en dat is genoeg voor hem, om hem bij vele andere goede eigenschappen onregtvaardig te maken. Maar voor de stem der zwaar beleedigde menschheid zal hij gewis het oor niet sluiten, al klinkt zij dan ook door mij. Daarom stel u gerust, lieve meester! ik zal u regt verschaffen tegen den wreedaard in uwe stad. Maar uwe vrouw zal als martelares dezer ongelukkige dagen behoorlijk en plegtig op mijne kosten ter aarde besteld worden."

Getroffen door de edele gevoelens van den vrijheer, dankte meester Zacharias in den naam van zijne medeleden in de bakkersvereeniging, en in het bijzonder voor de hem

zelven bewezene vriendelijkheid, en hij sloop weg om de begrafenis van zijne Dorothea te regelen.

Gedurende dit droevige voorval lag Ferdinand Trautschold op zijn goed in Nieder-Zieder aan eene zware koorts, en was geschokt door het onduidelijke verhaal, dat zijn knecht hem gedaan had. Deze was namelijk op zijn bevel naar het huis van Streckenbach gegaan en had de deur gesloten gevonden. Tegelijk vernam hij de verdrijving der bakkers, maar niets van het droeve lot van vrouw Dorothea, want Reuschel had de beide dienaars, die bij de barbaarsche handelwijze waren tegenwoordig geweest, het strengste stilzwijgen opgelegd, daar hij met regt vreesde, dat het voorval, wanneer het in de stad ruchtbaar werd, de bovendien reeds verbitterde burgers tot een' openbaren opstand zoude aanzetten.

Ferdinand verwonderde zich eenigzins, dat men zoo nalatig was om hem niet van alles berigt te doen toekomen. Daar trad op Zaturdag morgen vroeg zijne verloofde in rouwkleederen binnen. De liefelijke trekken waren verbleekt, de oogen waren strak, en de blonde haren slingerden achteloos om de schouders. »Zijt gij nog ziek, Ferdinand!" vroeg Klara, met eene naauwelijks hoorbare stem; »ik kom om u op de begrafenis van mijne moeder te verzoeken." »Hoe, uwe moeder?" zeide Ferdinand. »Spreek toch, wat is er gebeurd?' — »Iets vreesselijks, ofschoon in deze dagen men al wat er geschiedt, bijna met dat woord kan aanduiden. Er zal eene andere uitdrukking moeten bedacht worden." Zij verhaalde den angstig luisterenden vriend nu met eene gevoelloosheid, welke eene lang gekoesterde smart geeft, de kleinste omstandigheden van dien verschrikkelijken nacht. Eindelijk lostte zich echter haar terugkeerend gevoel in eenen stroom van tranen op.

Ferdinand verborg een oogenblik zijn gelaat. »O, waarom moest ik hier aan het ziekbed gekluisterd liggen? Ware dat het geval niet geweest, dan zou die hemeltergende moord niet geschied zijn. Maar bij uwe tranen, bij het lijk van uwe ongelukkige moeder, Klara, zweer ik u..." — »Zweer niet!" viel de maagd hem in de rede. »Onderneem niets tegen hem, laat hem begaan. Hij is het treurige werktuig in eene Hoogere Hand, en wat betreft zijne straf voor zijne misdaad als mensch aan de menschheid, die zal voor hem niet uitblijven. Ook in mijnen boezem ontstond een tot hiertoe voor mij onbekend gevoel; het was het verlangen naar wedervergelding voor het kwaad, dat de harde man ons deed: het was de wensch naar wraak. Maar daar

kwamen mij de onsterfelijke woorden van den Goddelijken Verlosser aan het kruis voor den geest, en ik bestreed spoedig die strafbare opwelling. Daarom verzoek ik u, geliefde vriend! laat alles na, wat naar wraak zweemt, en waardoor nieuwe wandaden zouden kunnen ontstaan, dan toch zoudt gij mij in nog diepere droefheid storten. Neen, wij willen tegenover dien onregtvaardige in onze ellende ten minste de verdienste behouden, dat wij eerlijk blijven." — »Gij zijt een engel!" zeide Ferdinand smartelijk, maar verrukt door de edele ziel van zijne bruid, en hij kuste hare betraande oogen. »Ik beloof u, ik zal den dood van uwe moeder, en de ellende, die hij over uw huis gebragt heeft, niet aan den schurk wreken, dat wil zeggen ik wil niet alleen uit wraakzucht handelen. Maar ik zal naar hem henen gaan en zijn geweten eens wakker schudden, hem zoeken te verbeteren, en helpt ook dat niet, dan zal ik verdere maatregelen nemen, opdat aan zijne vreesselijke geweldenarij toch eens palen gesteld of een einde daaraan gemaakt worde; dat ben ik als mensch, als burger, niet aan mij en u de uwen verpligt, maar aan de stad en de menschheid!"

XI.

Door de plotselinge verwijdering van al de bakkers was de raad en de geheele stad in groote verlegenheid: men had spoedig gebrek aan brood. Er werden wel leverantiën gedaan uit de naburige dorpen, maar toch was het gebrek nog voelbaar. Daarenboven was men op den duur over de gewelddadige handelingen van Reuschel in het geheel niet tevreden; wanneer het zoo voortging, zeide men, zou de stad wel geheel ondergaan. Daarom besloten eenige weldenkende raadsleden, om de steeds toenemende inhaligheid en heerschzucht van den koningsregter te beperken, en op het gedurige aanzoek der beleedigde gemeente, den stand van zaken aan het koninklijke ambt bekend te maken. Reuschel was woedend, toen hij hoorde, dat de bakkers op den Kreppelhof waren opgenomen. Zoo konden zij hem nu uittarten, in de bescherming van den hooghartigen edelman, dien hij dacht al zeer hard getuchtigd te hebben. Tegelijk vernam hij de opentlijke ontevredenheid van den raad, en om nu iedere klagt voor te komen, die zijn aanzien bij het koninklijk ambt zou hebben kunnen benadeelen, wendde hij zich in allerijl

in eenen nadrukkelijken brief tot den landsoverste, waarin hij berigtte hoe weinig zijne redelijke bemoeijingen voor de herstellingszaak met goed gevolg bekroond werden; dat hij het bakkersgild, als het weerspannigste, uit de stad had gebannen, om het tot gehoorzaamheid te noodzaken, doch dat nu Hans von Dyhr, om hem en het koninklijk ambtsbevel beiden te trotseren, de bakkers gastvrij op zijn slot, den Kreppelhof, had opgenomen, dat niet meer dan een geweerschot van de stad verwijderd was. Eindelijk — zoo sloot hij zijnen brief — heeft men ook zelfs den raad tegen mij opgezet, zoodat ik geheel door verraders en kwaadwilligen omringd ben. Dientengevolge verzoek ik uw ed. gestr. zoo genadig te zijn mij een bevelschrift tot inhechtenisneming en daarbij goede ondersteuning te geven.

Het was op Zondag den 4 Augustus 1630, toen Reuschel zich bezig hield met dezen brief gereed te maken, dat de kamerdeur eensklaps werd opengerukt, en Ferdinand Trautschold plotseling in vollen friedlandschen uniform als een nachtspook voor zijne oogen stond. Reuschel was alleen.

»Vergeef mij, dat ik onaangediend binnentreed," zeide hij tot den grijsaard, die op deze onverwachte storing donker op den vermetele blikte; »maar ik zag niemand in de voorkamer om mij aan te dienen." — »Juist houden gewigtige zaken mij bezig. Zeg daarom kort uw verlangen, of lever het morgen schriftelijk bij mij in; ik heb niet gaarne mondelijke mededeelingen." — »Mijne boodschap is gewigtiger, dan uwe zaken zijn kunnen," antwoordde Ferdinand op plegtigen toon: »en het is niet raadzaam haar te verschuiven."

De koningsregter zag den vermetelen krijgsman met groote oogen aan; deze leunde in onverschrokken houding op zijn zwaard en zag hem met eenen koelen, donkeren blik vlak in de oogen.

»Ik kom om u met de menschheid te verzoenen, burgemeester!" ging de jongeling voort, en zijn toon werd gedurig zachter en roerender. »Ik kom om u het ongeluk van deze arme stad op het hart te drukken, dat gij door uw' valschen, overdreven godsdienstijver over haar gebragt hebt, en nog over haar brengen zult. Ik kom om u te verzoeken, dat gij uw hart tot zachtheid zult neigen, en niet door voortdurende wreedheid den ondergang uwer mede-Christenen veroorzaken." — »Ik handel naar het hooge bevel van den Keizer en van het koninklijke ambt!" antwoordde Reuschel kort, en het begon hem wat wonderlijk te worden bij de stoutmoedige aanspraak van den zeldzamen verzoeker. —

— »Moogt gij dan op elke gruweldaad het keizerlijke zegel drukken? al roept zij ook luide om wraak. Neen, dit zegel zal u niets helpen bij de verantwoording, die gij eens daar boven zult moeten geven voor den eeuwigen Keizer. Maar met uw verlof, burgemeester: het is de wil van den Keizer niet, zoo als gij met de niet-Katholijken handelt; en zeker is het herstellings-edikt de grootste plaag, die de Keizer tegen zijne protestantsche onderdanen bedenken kon, nu de uitlegging en de voltooijing in zulk eenen mond en in zulke handen valt als de uwen."

De oogen van Ferdinand vlamden. Reuschel beefde van woede; zijne blikken dwaalden strak in het rond. Eindelijk rigtte hij met geweld het oog vol hevige gramschap op den ongeroepen' regter zijner handelingen, en met geweld bragt hij de vraag voort: »En wie zijt gij dan, dat gij deze vermetele taal voert tegen mij, uwe overheid, die door bijzondere toegeeflijkheid u tot hiertoe zoo ongestraft deed voortgaan?' — »Ik heet Ferdinand Trautschold!" zeide de jongeling, met ernstige waardigheid; »vroeger was ik hoofdman in hertoglijke-friedlandsche krijgsdienst, en nu geërfde in het gebied dezer stad, en grondbezitter te Nieder-Zieder. Ik ben de bruidegom van Klara Streckenbach, wier vader gij van huis en hof hebt verdreven, en wier moeder door uwe mishandelingen in den deerniswaardigsten toestand gestorven is."

Er ontstond eene pauze. Vele minuten lang zag Reuschel strak voor zich neder. Ferdinand rigtte onafgewend het donkere oog op den gevoelloozen grijsaard en ging voort: »Ik ben niet hier gekomen om met u te rigten over het gebeurde; maar ik wil u waarschuwen voor de wraak des Hemels, aan Wien uw ijver niet kan behagen. En wanneer gij op dezen stond eens opgeroepen werd voor Zijnen regterstoel, hoe zoudt gij dan voor Hem bestaan, heer burgemeester?" — Eene doodelijke bleekheid overtrok het gelaat van Reuschel. Reeds meende hij het moordende zwaard van den Friedlander in zijne ingewanden te voelen, en de vreesselijke mogelijkheid om binnen eenige minuten voor de ijzingwekkende poorten der eeuwigheid te staan drukte loodzwaar op zijne schuldige ziel. — Daarna verhief zich plotseling de oude hoogmoed, en het gevoel van zijne magt werd weer levendig op den bodem van het geschokte hart, waardoor de opgewekte vrees voor den dood weder verdreven werd.

»Ik heb geen' lust," antwoordde hij op eenen eenigzins vasten toon, »om uw vermetel gezwets verder aan te hooren, en nog minder om het te beantwoorden. Daarom, verwijder

u, want zoo als ik u gezegd heb, ik heb nog gewigtige zaken te verrigten." — Hij gaf Ferdinand een teeken om te vertrekken, maar deze maakte eene nadrukkelijke beweging met het gevest van zijnen degen en bleef rustig staan. — »Denk eens beter na, gestrenge heer! Laat de geloofshaat, die u tot eenen vijand der menschen maakt, van uw hart verwijderd worden, en maak weder goed, wat gij kunt. Roep Zacharias Streckenbach en zijne trouwe gildebroeders weder terug; ontsla den tweeden oudste weder uit zijne gevangenis en wees voortaan wat zachter in die treurige godsdienstzaak." — »Zwijg met zulke dolle gezegden!" riep Reuschel; »zou ik den onruststichter terug roepen, die den raad en de gemeente heimelijk tegen mij heeft opgezet, die mijne maatregelen heeft bespot, en eindelijk, na zoo vele voorafgegane straf-voorbeelden, toch nog tot misdadige opwekking met de zijnen het verbodene avondmaal te Rohnau is gaan bijwonen? Neen, nooit!" — »Bedenk toch, dat het den een' niet zoo gemakkelijk valt als den ander' om van geloof te veranderen, om daarmede tijdelijke voordeelen te genieten!" merkte Ferdinand op scherpen toon aan.

Deze steek drong diep in het hart van den grijsaard; de blaauwe lippen beefden krampachtig, het oog staarde toornig op den moedigen redenaar. Zijne hand greep naar het schelkoord; maar de jongeling greep hem bij den arm, en zeide: »spaar de moeite om mij in hechtenis te doen nemen; ik ben aan het einde en ga reeds. Ik sprak niet voor mij, want ik vreesde u niet. Ik weet een middel, om elke onbillijkheid van u op de regte wijze te behandelen; maar het was de arme geplaagde stad, welke mijn medelijden opwekte. Vaarwel!"

Met eenen vasten tred ging hij de deur uit. Reuschel zag hem lang na, en riep eindelijk: »Nu, er zullen wel gelegenheden en middelen te vinden zijn, om u ook nog onschadelijk te maken. Geduld maar! Ik zal den wortel der onbuigzaamheid en weerspannigheid zeker vinden en uitroeijen."

Haastig zond hij nu zijnen brief, waarvan reeds vroeger gesproken is, naar den landsoverste te Modlau. Deze schreef echter weinige dagen daarna terug: »dat hij dat eeuwige klagen moede was, en de koningsregter de menschen niet te hard moest vallen, opdat de stad geene schade lijden."

XII.

In de woning van Ferdinand te Zieder hadden zich eenige welgezinde, moedige burgers en raadslieden vergaderd, om in het geheim te raadplegen, hoe de geesel der stad zou op te heffen zijn. Diepe kommer stond op de omwolkte voorhoofden te lezen, maar niemand durfde eenen voorslag te doen, totdat eindelijk Ferdinand binnentrad, die zich intusschen overtuigd had, dat er geen verrader in de nabijheid was, en op de volgende wijze begon:

»Geëerde vrienden! Er is niemand onder ons, die niet in de laatste jaren over meerder of minder geleden onregt te klagen heeft gehad. Daarom, dewijl de aanmatigingen en verdrukkingen van den koningsregter steeds onverdragelijker worden, en wij naauwelijks meer zeker zijn, dat wij in onze woningen niet door de geregtsdienaars doodgeslagen worden, daarom is het tijd dat wij maatregelen nemen; en heb ik u bij mij verzocht. Laat mij nu eens uwe gedachten hooren." — »Ja, God weet, wat wij geleden hebben!" zeide Frans Innstein. — »Wie had dat alles van Reuschel kunnen denken, die tot betuiging van zijnen evangelischen ijver, waarbij hij is opgevoed en grijze haren gekregen heeft, alles deed om de protestantsche leeraars te vereeren en hoogachting te bewijzen. Van zijnen ijver getuigt immers nog, tot zijne tegenwoordige schande, het door hem geschrevene vereerend getuigschrift en het boek, dat aan den toenmaligen evangelischen predikant vereerd werd." — »Uit Paulus is een Saulus geworden," merkte Bartel Reimann aan. — »Klagen helpt niet, vrienden," antwoordde Ferdinand zacht; »laat ons liever bedenken wat er te doen is. Ik doe daarom den voorslag, dat wij ons met een nederig verzoekschrift tot onzen genadigen heer landsoverste wenden, en wanneer dit niet mogt helpen tot den Keizer zelf. Zoo de Hertog van Friedland nog in zijn vorig aanzien was, dan zou ik aanstonds bij dezen eene poging wagen voor de arme stad; maar die leeft tegenwoordig geheel afgezonderd van de groote wereld te Praag, en zijn invloed op den Keizer heeft opgehouden. Onze Vorst is ook geen barbaar, al maakt hem zijne groote dwaling ten opzigte der godsdienstvrijheid wat hard. Ik geloof veeleer, dat hij met al zijn hart het welzijn zijner onderdanen wenscht en naauwelijks het kleinste gedeelte der gruwelen weet, die zoo menigvuldig in den naam van Keizer Ferdinand worden bedreven. Daarom moed geschept, heeren; de Keizer is mijn naamgenoot. Wie weet wat hij doet uit liefde tot mij!"

Velen lachten om den inval. »Uwe scherts is tamelijk ontijdig!" zeide Innstein gevoelig. — »Vergeef mij!" zeide Ferdinand weder. »Ik had het gezegd, eer ik het zelf wist; en er breekt immers ook wel eens een vriendelijke zonnestraal door de donkere regenwolken. Zoo is het ook met het gemoed der menschen. Dikwijls, wanneer hij met de diepste smart vervuld is, werkt een schertsend woord soms krachtiger, dan in de dagen van vriendelijken zonneschijn. Ziet, hier heb ik reeds een opstel gemaakt, dat morgen wel naar het koninklijke ambt zou kunnen verzonden worden. Het bevat van punt tot punt onze gegronde bezwaren; en ik geloof, dat de heer landoverste zich daardoor wel zal doen bewegen om een naauwkeurig onderzoek te doen. Bezit hij dan maar een weinig menschelijkheid, dan zal er ook zeker wel uitredding komen."

»Laat ons hooren," riepen velen der vergadering. Ferdinand las, en bij de korte, krachtige schildering van hunne ellende vulde bij menigeen een traan het mannelijk oog. Aller blikken toonden groote aandoening.

»Gij zijt in de aanschouwing van het treurige beeld van het tegenwoordige verzonken, dat ik u in eenige getrouwe trekken voor den geest stelde," ving Ferdinand na een lang stilzwijgen weder aan, met verhoogden nadruk. »Het is de stem der diep beleedigde, der gegriefde menschheid, die uit dit beeld spreekt. Nu, Hendrik von Bibran, sluit uwe ooren niet voor die heilige roepstem. En is uw hart niet uit deze dweepzuchtige sluimering te wekken, en dringt zelfs de laatste hulpkreet uit onze borst niet door tot den troon van Ferdinand, die beloofde ons in ons goed regt te beschermen, nu dan zij onze laatste borstwering die, welke de dieren des wouds met ons gemeen hebben, het wanhopig geweld! — Schrikt niet, geliefden; ik wil u niet tot oproer aanzetten tegen den Keizer of tegen uwe overheden in het algemeen. Neen, ik ben een vriend van vrede en orde, en ik weet, dat het geluk der burgerij slechts dan kan bestaan, als er goede, doelmatige wetten zijn. Maar ik houd het voor even schandelijk om in laffe vrees alle vernedering, allen smaad te lijden, dien hij ons nu ieder naar welgevallen aandoet, als ik de misdaad afkeur, om den band der wettige maatschappelijke orde door eigendunkelijke stoute pogingen te verscheuren. Maar de burgemeester gaat zijne instructiën te buiten als koningsregter; zijne heerschzucht, zijne inhaligheid, zijne tirannie zijn de wetten, die wij nu moeten huldigen, en zoo onze nederige bezwaren niet verhoord worden, laat ons dan den wolf uit zijn hol jagen, zooals hij den

armen Streckenbach van huis en hof verjoeg. En laat er dan het ergste geschieden, het kan niet erger zijn, dan het nu reeds met ons is." — »Ja, hij rigt de stad buitendien reeds te gronde," mompelden eenigen. — »Zoo gaat dan gerust naar huis, wakkere bondgenooten, en ieder zette zijn beroep stil en vreedzaam voort. Morgen zal mijn opstel netjes afgeschreven zijn; komt dan op hetzelfde uur terug, om het geschrift te onderteekenen. Over al het overige zullen wij naderhand beraadslagen."

Door een paar eigenhandige regels van den burgemeester werd Ferdinand tegen den volgenden dag op het raadhuis bescheiden. Ha, dacht hij bij zich zelven, mijn gesprek heeft toch iets uitgewerkt. Waarschijnlijk wil de gestrenge burgemeester mij het genomen raadsbesluit in het bijzonder mededeelen, dat mijn geachte, brave Zacharias met zijne medgezellen in het ongeluk binnen de stad mag terugkeeren, en men in het vervolg op eene zachtere behandeling kan rekenen. Nu dat is wel eene ingeving van zijn' goeden genius, om de heimelijk dreigende wraak van zijn hoofd af te wenden.

Reuschel ontving hem met een valsch gezigt, dat er bijna vriendelijk uitzag, maar waarachter smaad en wraakzucht heimelijk verborgen lagen. Ferdinand bemerkte intusschen niets, en vroeg onbeschroomd: »Wat is uw verlangen, burgemeester?' — »Er is mij heden een zeldzaam verhaal ten opzigte van u gedaan, hoofdman!" antwoordde Reuschel, met eene gedwongene gerustheid, »gij moet mij eens inlichting daaromtrent geven. Maar vóór alles moest gij mij zeggen of gij dit schrift kent?" Hij hield Ferdinand een papier voor de oogen. — »O wee," stamelde deze zacht, want het was het opstel van het verzoekschrift aan den landsoverste, dat hij heden onachtzaam op de schrijftafel had laten liggen.

»Verrader!" bulderde Reuschel nu, eer Ferdinand zich kon herstellen, en uit zijne oogen straalde de lang verborgene toorn; »gij zijt ontmaskerd!" Te gelijk greep hij naar de schelkoord, en vijf gewapende stadsdienaars stormden binnen. »Neemt dien kerel gevangen!" zeide hij op eenen gebiedenden toon tot hen, »en bewaar hem goed, gij zijt voor hem verantwoordelijk." — »Zoo maar, zonder verdere overwegingen, burgemeester?" riep Ferdinand nu, nadat hij weer eenigzins tot zich zelven was gekomen, terwijl reeds de dienaars met de hellebaarden naar hem toekwamen. »Is mijne misdaad reeds bewezen, reeds bekend?' Hij greep naar eenen dikken stok, die in den hoek stond. »Blijft mij van het lijf, mannen! blijft mij van het lijf, of er zullen

bebloede koppen komen. Eerst moet ik weten, waar de bewijzen zijn voor het verraad, waarvan ik beschuldigd ben." Hij zwaaide rustig met zijn wapen, en twee dienaars zonken, door hevige slagen op het hoofd getroffen, tegen de muur, en lieten de hellebaarden vallen. Haastig wilde de ervaren strijder den eenen opnemen, om zich daarvan met beter gevolg te bedienen, toen hij achterover op den grond werd gerukt, en onder de mishandelingen der woedende dienaars met touwen vastgebonden, zoodat hij geen lid meer kon bewegen.

In triumf trad nu Reuschel voor hem. »Gij hebt naar betere bewijzen gevraagd, als dit geschrift u kan geven! Welnu, gij zult ze hebben!" Hij schelde. De knecht van Trautschold trad binnen en verhaalde dat zijn heer de burgerij tot oproer en openbaar geweld tegen den koningsregter had aangezet. »Ik heb alles aan het venster staande afgeluisterd," voegde hij er bij, »en ben bereid om tot welzijn der gemeente de waarheid te bezweren." — »Wat dunkt u, heer hoofdman?" vroeg Reuschel boosaardig. — »Wat, Klaas! getuigt gij tegen mij?" riep Ferdinand. »Zijt gij den winternacht vergeten, toen ik u half bevrozen, door den sterken drank bedwelmd, op den Liebauer steenweg vond? Zijt gij het vergeten, dat ik u in mijne slede opnam, u te huis verpleegde, gastvrij behandelde en u daarna in mijne dienst nam? Maar men moet niet op dank rekenen in deze baatzuchtige wereld! De daalder heeft u verblind, dien de onmensch u voor uwe Judas-boodschap in de hand heeft gegeven. O, haddet gij een suisen gekregen in uwe verraderlijke ooren! want in mij hebt gij den laatsten steun der hulpelooze stad verkocht?"

Klaas sloeg de verraderlijke oogen neder voor den doordringenden blik van zijn' heer, dien hij niet kon verdragen. Maar Reuschel riep: »Het is genoeg, gij zult nu wel overtuigd zijn, en ik zal u den tijd geven om uwe scherpe tong wat te doen afstompen, en om uw driftig bloed wat te doen afkoelen. Weg met hem naar de Benedenpoort, naar het torenhol, daar naauwelijks de dag doordringt!" schreeuwde hij den stadsdienaars toe. »Geen gewelf is te hecht voor hem, want hij zal den blaauwen hemel niet meer zien, zoolang ik dit moeijelijke ambt te Landshut bekleed!"

XIII.

Twee jaren waren er sedert dit voorval verloopen. Ferdinand staarde altijd nog zonder hoop op de koude, vochtige muren van zijnen kerker, want Reuschel heerschte nog met ijzeren schepter in de stad Landshut. Wel is waar waagde hij het niet om zoo dikwijls openbaar geweld te gebruiken; maar hij zocht door geheime aanhitsing de katholieke priesters, en door deze bij het koninklijk ambt toch zijnen wil door te zetten.

Ferdinands zoogenaamde medepligtigen waren langzamerhand op deze wijze bij den geringsten misslag in harde gevangenschap gehouden, of uit de stad en van hun eigendom verdreven. Waar Ferdinand was gebleven, dat wist niemand. Reuschel had na lang overleg het met hem voorgevallene geheim gehouden; hij had hem in de stilte van den nacht naar zijne gevangenis laten voeren en eigende zich, onder voorgeven, dat hij waarschijnlijk door zijn kwaad geweten gefolterd, stil ontweken was, de kleine bezitting te Zieder toe, nadat hij te voren eene, zooals te begrijpen is, vruchtelooze oproeping aan hem gerigt had.

Zacharias Streckenbach had zich onder de bescherming van zijnen vrijheerlijken begunstiger te Leppersdorf met der woon nedergezet en leefde daar met zijne dochter Klaartje, die treurde over haren verdwenen' verloofde, in gedurige gedachte aan zijne brave overledene vrouw. Van zijnen lieven Jacob had hij nu sedert drie jaren geen enkel woord gehoord.

De landing van Gustaaf Adolf in het jaar 1630, de overmagt der Zweden in Duitschland, en de onmagt van den Keizer om hun doordringen te beletten, werd eindelijk ook in de harten der arme Landshutters het anker der hoop van eene nieuwe geloofsvrijheid en de vermindering van hunne groote burgerlijke ellende. Met geheime vreugde hoorden zij, dat er een zweedsch leger in aantogt was, en ook Zacharias koesterde de zoete hoop, dat er weldra een einde aan zijne ballingschap zou komen.

Van achter de bergen brak in September 1632 een schoone herfstmorgen aan. In de verte hoorde men de doffe trommelslagen in geregelden maatslag, en terwijl de zon al hooger en hooger steeg, klonk de ruwe krijgsmuzijk gedurig duidelijker tusschen de bergen, en naderde de stoet al meer tot de stad, die met hare torens boven de morgenwolken van het dal uitstak.

Het was de zweedsche trommelslag, die de bewoners van Landshut uit hunnen kommerlijken slaap wekte. Weldra trokken de zonen van het Noorden binnen, die over de Baltische Zee waren gekomen om hunne protestantsche geloofsgenooten in Duitschland te beschermen. Aan hun hoofd was de jeugdige Königsmark, die zich later den roem verwierf door de laatste glansrijke overwinning aan den vreesselijken dertigjarigen oorlog een einde gemaakt te hebben. De Zweden marcheerden naar de markt. Juichend ijlden de burgers de huizen uit, en de straten werden levendig; — de arme verdrukte inwoners kwamen van nabij en verre aansnellen om de sinds lang verlangde vijandelijke gasten te begroeten, welke door de geloofsgemeenschap met hen bevriend waren, en van wien zij ten minste geene verstoring hunner godsdienstoefeningen, maar veeleer ijverige bescherming te verwachten hadden. Met de vreugde, die eene lang gekoesterde en eindelijk vervulde hoop geeft, drong alles om de rijen der krijgers heen, die in hunne blaauwe wapenrokken en met hunne in de morgenzon glinsterende geweren een heerlijk voorbeeld van krijgstucht gaven. Vertrouwelijk schudden grijsaards, vrouwen en kinderen den vreemdelingen de ruwe handen; de mannen schoolden hier en daar bijeen, en beraadslaagden over eene deputatie, die zij uit het midden der burgerij naar den vijandelijken bevelhebber wilden zenden.

Ter nedergedrukt en in zich zelven gekeerd zat de koningsregter Reuschel in zijne kamer, en het vrolijke rumoer op de straten en de veldmuzijk, die op de markt klonk, schenen hem de doodsklanken zijner heerschappij te zijn. Zijn hoogbartige vrouw liep morrende om hem heen, met ontijdige verwijten, welke de angst voor de volgende uren haar afperste. De bedienden liepen buiten onrustig door elkander; hij alleen bewoog zich niet. Koud en sprakeloos hing hij in zijnen leuningstoel als een bleek steenen beeld. Als eene naakte rots in den storm scheen het kale voorhoofd het naderende lot te gemoet te gaan, en dof staarden de diepgezonkene, donkere oogen voor zich heen; hij scheen te gevoelen, dat zijn einde gekomen was.

Toen stortte de schout bijna buiten adem binnen. »Haast u, gestrenge heer!" riep hij den koningsregter toe: de Zweden mogten u eens mishandelen, als zij u in handen kregen, want aan aanklagten van de zijde der burgerij tegen u heeft het helaas niet ontbroken." — Reuschel hief zijn hoofd een weinig in de hoogte en mompelde zacht: »Ik sta onder de bescherming des Keizers!" — »In 's Hemels naam," riep hem de slotvoogd toe, »hoe kunt gij nu aan den Keizer

denken? Gebruik uw verstand toch, burgemeester; de Zweden zijn in de stad, de aartsketters, en zoo aanstonds zullen zij de bestaande orde van zaken omstooten. De Keizer kan u op dit oogenblik evenmin voor mishandeling behoeden, als ik." — »Wat moet ik doen?" vroeg Reuschel, na eenig stilzwijgen, en de teekenen van stijgenden angst waren op zijn gelaat zigtbaar.

Onrustig ging de schout heen en weder, opende het venster, zag naar buiten, ging weder naar Reuschel en zeide beklemd: »De vlugt is het eenige en zekerste redmiddel, want ik kan niet instaan voor het gedrag van het gepeupel, als zij u in handen krijgen. De Zweden zullen niet eeuwig hier blijven, en als zij weg zijn, dan kunt gij ongehinderd weder uw oude gezag opnemen!"

Een dof naderend geraas lokte den raadgever weder aan het venster. »Jezus! Maria!" schreeuwde hij, »daar trekt een gewapende hoop burgers de Bohemerstraat op. Dat is om u te doen, want eenigen wijzen met hunne stokken op dit huis. Bij de lieve heiligen, nu is het tijd, dat gij weg komt! Haast u in den tuin, en verberg u; ik zal intusschen een paard voor u in den stads-paardenstal doen zadelen en trachten om het naar wraak dorstende volk wat op te houden."

Het was echter zoo niet. De hoop trok juichende voorbij, op de Benedenpoort aan, welligt om de aldaar gevangen zijnde burgers te bevrijden. De koningsregter had zich achter eene houtmijt verborgen; de gevoelloosheid, die zich bij den onverwachten tegenspoed van hem meester had gemaakt, had alle denk- en werkkracht in hem verlamd. Op eenen wenk van den schout steeg hij op het gezadelde paard, en draafde, angstig in de stijgbeugels schuddende, naar de Roodepoort toe. Daar schrikte het paard, stond stil en begon te steigeren. Te vergeefs stiet de onbekwame ruiter het in de zijden. Vreesselijke angst deed zijne grijze haren ten berge rijzen, bedwelmd greep hij het paard in de manen. Toen hief zich het dier plotseling zoo regt als eene kaars in de hoogte, slingerde den ongelukkige verre van zich af op de straatkeijen en liep in vollen galop de enge straat door.

Daar lag Reuschel zonder beweging. Het bloed liep in stroomen uit eene diepe wonde aan het hoofd, en verwde de steenen. Met medelijden zag het om hem verzamelde volk op hem neder, en ieder meende in het ongelukkige voorval de straffende hand Gods te zien. De schout kwam ook aanijlen; hij scheidde eindelijk weeklagende den opeengedrongen' hoop,

stond een oogenblik als verpletterd voor zijnen bebloeden meester en trok hem toen in een nabijzijnd huis. De eigenaar liet dit toe en zond zijnen zoon naar den naasten wondheeler, maar wilde verder niets met de zaak te doen hebben. »Het is niet goed van u," zeide de schout tot hem, »dat gij uw hart sluit voor den eersten menschelijken pligt. Al heeft de ongelukkige uwe liefde niet verdiend, dan is het toch christelijk, zich ook over den vijand te erbarmen, als hij daar zoo hulpeloos nederligt." De wondheeler kwam, deed onderzoek en bevond, dat de hersenpan verpletterd was. — Hij zeide koel: »De oude is dood! Draag hem naar huis, en maak toebereidselen voor zijne begrafenis," — »Hij is dood!' schreeuwden vele stemmen hem na, en ontzetting en medelijden waren duidelijk op te merken.

»Moest dan alzoo uw einde zijn, arme, verblinde grijsaard?" riep de schout weder. »Moge de Heer u vrede geven hier en ginds; treed niet te gestreng met hem in het gerigte, wijl hij zonder boete en sacrement zoo spoedig is weggenomen."

XIV.

Zooals te voren voor de Katholieken, was nu het overwigt der kracht van wapenen gunstig voor de Protestanten te Landshut. Jammer, dat uit weerwraak nu ook dezen te ver gingen. De roomsche pastoor werd verdreven, zooals bijna vier jaren te voren de evangelische predikanten Krebs en Tilesius; alle Katholieken, die volgens het bevel des Keizers tot hiertoe alleen in den raad hadden gezeten of openbare stedelijke ambten bekleedden — werden van hunne posten ontzet, welke aan Protestanten werden gegeven, en daarenboven door de genoemde commissie alles op dien voet gebragt, zooals het vóór Reuschels koningsregterschap bestaan had. Men was verder met ernst er op bedacht, om de predikanten Krebs en Tilesius terug te roepen, en tot den tijd, dat deze tot de verlatene gemeente waren teruggekeerd, zou de zweedsche veldprediker de godsdienst in de stadskerk verrigten.

De lichtensteinsche geweerkolfstooten waren nu wel niet noodig om de inwoners naar de eerste luthersche preek te drijven, nadat die in geene vier jaren te Landshut gehouden was. Onder heete tranen van dankbaarheid voor deze weldaad, tot een hartelijk gebed tot God gestemd, haastte zich al wat maar gaan, of zich van de plaats kon bewegen,

uit de stad en de omliggende dorpen naar het huis Gods, dat meer dan vol was van aandachtige toehoorders.

Zoo hangt al het geluk der menschen van enkele begrippen, dikwijls zelfs van uitersten af; maar treffend blijft, ook onder de dwalingen, welke de goddelijke leer der verdraagzaamheid deden miskennen, de reine godsdienstzin, die onze voorvaderen in zulke hooge mate bezielde, zooals de geschiedenis leert.

Onder de menigte der kerkgangers bevonden zich ook Klaartje en Zacharias, die den dag te voren Leppersdorf reeds verlaten hadden, en welke laatste zijn huis te Landshut als regtmatig eigendom weder in bezit had genomen. En toen beiden nu innig geroerd naar huis gingen, kwam hen bij de ringmuur van het kerkhof een jongman met haastige schreden te gemoet, en ziet! — het was de lang verlorene arme Ferdinand, wiens kerker door de zweedsche wapenen was geopend.

Weenend bleven zij staan, en hielden elkander bij de handen vast; het ongeluk had hen zoo hard vervolgd en zoo wreed gescheiden, dat zij niet hadden durven hopen elkander weder te zien. »De zegen des Hemels zij over u, lieve kinderen!" zeide Zacharias eindelijk op een' plegtigen toon. — Zij gingen te zamen naar de woning van Streckenbach, om elkander ongestoord te kunnen aanhooren, en elkander het lijden van het jongste verleden trouw mede te deelen. Ferdinand was weldra gereed met het verhaal van zijn treurig leven in de gevangenis, omarmde zijne geliefde, en zeide, driftig verzoekende tegen Zacharias: »En nu, vader, daar de genade des Hemels ons zoo onverhoopt weder heeft bijeengebragt, herinner ik u aan uwe belofte uwe toestemming tot een eeuwig verbond met Klaartje te geven, zoodra wij naar de vormen onzer Kerk konden vereenigd worden. Dat is nu immers het geval, en gij kunt er niets meer tegen hebben." — »Dat zij dan zoo!" antwoordde Zacharias. »Blijft elkander trouw in voor- en tegenspoed tot in den dood, zooals ik en mijne Dorothea gedaan hebben. Want ik vrees, dat er nog vele stormen over onze stad zullen komen (*), en het gunstige lot, dat wij met regt zoo hoog roemen in deze dagen, is slechts een matte zonnestraal uit den rondom zwaar bewolkten hemel. Maar verrigt in vrede uw christelijk werk, ik kan en wil het niet langer verhin-

(*) Dit was ook werkelijk het geval, want toen in 1635 de keizerlijke veldheer Spork tot Landshut doordrong, moesten de Zweden weder wijken, en de katholijke herstellingszaak begon op nieuw.

deren.” — »Ik dank u voor die toegevendheid, vader, al moeten wij ook altijd het doornenpad betreden. De last wordt gemakkelijker te zamen gedragen. En gij, Klara,” ging Ferdinand voort, zich naar zijne bruid wendende: »hebt gij ook nog eenige bedenking, om mij zoo spoedig mogelijk als eene getrouwe vrouw te volgen?” — »Ik ben de uwe, trouwe Ferdinand, in leven en in sterven, en gereed u naar het heilige huwelijks-altaar te volgen, zoodra gij wilt,” zoo sprak de beminnenswaardige Klara, en eene lange hartelijke omhelzing bevestigde het geluk van drie goede menschen. — »God zij met u!” riep eene helderklinkende mannenstem door de geopende deur. Verschrikt zagen Streckenbach en zijne kinderen daarheen, en een Zweed van schoone gestalte trad binnen, terwijl hij hen al buigende groette. Eene jonge vrouw met eenen lieven knaap op den arm volgde hem op den voet. De jonge krijgsman kwam nog eene schrede nader aan de tafel, waaraan de familie was gezeten, en zag hen met heldere blikken aan. Een edel gelaat paarde zich aan de sierlijke gestalte des vreemdelings, wien de blaauwe veldrok met het glinsterende harnas zoo net kleedde. Edele moed schitterde uit de donkere oogen onder den vederhoed, en vader Zacharias zag langen tijd in de glimlagchende trekken, die hem toch bekend schenen. »God zij met u!” riep de Zweed nog eens, en kwam zeer digt bij. »Kan men dan zoo vreemd worden in drie jaren, dat ook de geliefdste harten den teruggekeerden stadgenoot niet meer welkom heeten? Mijnheer Zacharias Streckenbach, ik ben.....” — »Jacob!” riep de oude, als buiten zich zelven, en wierp zich in de armen van den krijgsman; »mijn lieve, trouwe Jacob!” — »Ik ben het,” zeide deze, en wischte de tranen af, die over zijne bruine wangen liepen. »Ik ben hier gekomen om u nog eenmaal weder te zien, en u waarschijnlijk voor altijd vaarwel te zeggen.” »Maar, om ’s Hemels wil, hoe komt gij bij de Zweden?” — »Kom, Christina, zet u met uwen jongen neder bij deze eerlijke lieden, want mijn hart viert heden éen groot jubelfeest!” zeide Jacob diepgeroerd tot de jonge vrouw, die op eenen afstand staande dit tooneel aanschouwde. — »Zoo zal dan heden de beker mijner vreugde vol worden tot overloopens toe!” riep Streckenbach. »O, gij goede God, hoeveel zaligheid mij in dit uur geschonken, opdat het arme hart, verkwikt, het jaren lange lijden als een akelige droom zoude leeren vergeten!”

»Wat ben ik verheugd, lieve vader, dat behalve het verlovingsfeest van uwe Klara, ook ons wederzien u zoo moest verkwikken. Ik heb gehoord van uw ongeluk in deze jaren,

en om moeder Dorothea heb ik tranen van kinderlijke liefde geschreid. Hoort dan nu ook, geliefden, hoe het met mij ging in het bange tijdvak onzer scheiding. Toen ik destijds van u afliep, vader, toen had ik weinig vreugde meer in het leven. Waar ik heen zag, overal zag ik niets dan ellende. De storm des tijds wierp voor mij en mijne vrienden de bloesems des geluks af, en zelfs de bloem, die ik stil en zorgvuldig in het diepste van mijn hart had aangekweekt — nu mag ik het toch wel zeggen — het was de liefde tot de schoone Klara — ook deze bloem zonk in het vroege graf, ontbladerd door mijn noodlot. Ik kon niet meer hopen dat zij ooit rijpe vruchten meer zou dragen: de vreugde mijner ziel was verdwenen, en ik dacht niet, dat zij ooit zou wederkeeren. Daarom verzocht ik den landsoverste von Bibran om mijn ontslag, en verruilde de pen met het zwaard. Lang doolde ik rond in het verwoeste Duitschland, tot ik eindelijk dienst nam onder eene wallensteinsche schaar; maar toen de Keizer den opperbevelhebber met een groot deel van het leger afdankte, toen spoedde ik mij met velen mijner kameraden onder de vanen van den koninklijken held Gustaaf Adolf, die zich juist voor zijnen togt naar Duitschland toerustte. Hier leerde ik inzien, dat alleen een ootmoedig hart, dat in den gebede tot God nadert, Hem welbehagelijk is, en niet de wierook, dien wij in onze ijdelheid tot hem doen opstijgen. Ik zag, hoe de dappere Zweden zich met hunnen Koning iederen avond en iederen morgen onder den blooten hemel voor den Heer nederwierpen en na een gebed vol vertrouwen den komenden dag kalm te gemoet zagen. Ik zag meer ware vroomheid, meer reinheid van zeden, dan ik in de roomsche legers had opgemerkt, en ik kon het voor mij zelven niet verbergen, dat geloof, dat eene zoo levendige, zoo vruchtbare godsvrucht, eene zoo reine broederlijke liefde kon verschaffen, onmogelijk kon verdienen om uitgeroeid te worden, zoo als de tongen der priesters en het zwaard der volken dit met geweld wilden doen. Hoewel ik nog gehecht was aan de grondstellingen der Apostolische Kerk, waarin ik was opgevoed, en daar ik hare plegtigheden beschouwde als geschikt om het goddelijke in zinnelijke vormen aan den zwakken menschelijken geest voor te stellen, opdat deze het beter zou kunnen begrijpen, vereeren en deelachtig worden, gevoelde ik toch allengskens een groot verlangen naar de geloofsgemeenschap met mijne wapenbroeders. Ik wendde mij te dien einde tot den predikant van het regiment, en die waardige man loste zoo grondig elke bedenking op, die nog bij mij overbleef, dat ik nog denzelfden avond in de stilheid

mijns harten mijnen overgang tot de luthersche geloofsbelijdenis plegtig deed. En zoo behoor ik dan nu geheel aan u, en kunt gij mij ook in dit opzigt de uwe noemen. Door de nadere kennismaking met den predikant had ik soms zijne dochter ontmoet; toen ik bij eenen storm op de keizerlijke verschansingen te Gars, boven Stettin, ernstig gewond werd, en verscheidene weken buiten het leger moest blijven, werd zij mijne zorgvuldige verpleegster, en wij ontdekten elkander onze wederkeerige genegenheid. Kort daarna zegende haar vader onze plegtige huwelijksverbindtenis in. Hier is zij, mijne geliefde Christina, mijne trouwe echtgenoot," riep Jacob met eene geroerde stem, terwijl hij de jonge vrouw, die naast hem zat, in zijne armen drukte. »Mag zij en onze zoon eene kinderlijke en zusterlijke plaats in uwe harten bekleeden, zoo lang wij bij u blijven zullen?" — »Zij is ons hartelijk welkom, zoo wel als gij zelf!' antwoordde Streckenbach en zijne kinderen, en omarmden Christina onder vreugdetranen. —»Gij zijt hoofdman, lieve Jacob?" vroeg Ferdinand, terwijl hij den jongen krijgsman met welgevallen aanzag. —»Dit heb ik te danken aan den 7den September van het vorige jaar," zeide Jacob, en zijn gansche gelaat nam eene plegtige uitdrukking aan, waardoor men het hem kon aanzien, hoe feestelijk het uur voor hem was, waarin hij de herinneringen van het vorige jaar in den kring van zijne geliefden in het Vaderland weder konde hernieuwen. »Vergun het aan mijn dankbaar gevoel," ging hij voort, »u den man te schilderen, die mij daartoe benoemd heeft, die mij tot op dezen oogenblik steeds voor den geest zweeft, als het voorbeeld van ware heldengrootheid en al wat deze aarde verhevens kan opleveren, en wien ik vereeren en liefhebben zal tot aan het einde mijns levens. Het is Gustaaf Adolf! Wat er op dien 7den September door hem voor Duitschland en het evangelisch geloof gedaan is, dat zult gij reeds vernomen hebben; het was de slag bij Leipzig, tot welken de schimmen der gedoode Maagdenburgers den edelen zweedschen Koning het zwaard der wrake deden aangorden, tegen den wreeden Tilly. Luistert dan ook naar de bijzonderheden van die roemrijke gebeurtenis. Het was te Torgau, dat de Koning met den Keurvorst Johan George van Saksen tot den aanval der Keizerlijken besloot. Wij rukten Podelwitz binnen, een dorp, dat voor het front van Tilly's leger lag; doch wij moesten vooraf het riviertje den Lober passeren. Hier kwamen ons eenige scharen Pappenheimers te gemoet, die ons den overtogt wilden beletten, maar zij werden weldra door onze voorhoede tot den terugtogt genoodzaakt,

en hoewel zij Podelwitz in brand staken, rukte onze armee spoedig voorwaarts, en stelden zich in slagorde. Ik stond in den regtervleugel der Zweden, waar de Koning zelf het bevel voerde, en zijne tegenwoordigheid bezielde alle gemoederen, ook het mijne. Aan den voet der heuvelen, die van het dorp Wahren tot Lindenthal verrijzen, had zich het geheele vijandelijke leger in eene onafzienbare linie uitgebreid. Op de heuvelen zelven bevond zich het geschut. Eenige uren lang duurde het wederkeerige kanonvuur, tot de Keizerlijken ons eindelijk aangrepen. Graaf Pappenheim stortte zich op onzen regtervleugel met de geheele sterkte zijner ruiterij, maar ofschoon hij zevenmaal den aanval vernieuwde, werd hij echter even zoo dikwijls teruggeslagen, en vlugtte eindelijk met groot verlies. Intusschen had de generaal Tilly de Saksen geheel teruggedreven, en keerde zich nu tegen den linkervleugel van de onzen, waar Gustaaf Horn hem dapperen tegenstand bood. Toen voerde de Koning mijn korps tegen de hoogten aan, waar de vijandelijke kanonnen stonden. Door zijnen heldengeest bezield, gelukte het mij onder de oogen van den edelen vorst mij te onderscheiden. Regts en links suisden de kanonkogels, en menig zweedsch heldenhart had opgehouden te kloppen in de vlakte van Breitenfeld. Wij stormden moedig op de heuvels aan; ik was de eerste, die eene der vijandelijke batterijen besteeg; in korten tijd waren zij allen genomen, en de Keizerlijken moesten het vuur van hunne eigene kanonnen lijden. Nu ontstond er verwarring in hunne scharen; in de flank de vreesselijke werking van het geschut, en van voren de moedige aandrang onzer Zweden, waardoor zij tot een' snellen terugtogt genoodzaakt werden, welke zij al vechtende moesten voortzetten. Weldra was de strijdplaats van vijanden gezuiverd. De slag was beslist; de schemering begon in te vallen, en de laatste stralen van de avondzon schoten nu en dan als door eenen nevel van kruiddamp en stof, die zich boven de breitenfeldsche heuvelen verhief. Groot en heerlijk stond daar de koninklijke overwinnaar. Zijn blik zag naar het westen, als wilde hij afscheid van de zon nemen, die den dag van zijnen roem had verlicht. Toen wierp hij zich neder tusschen de gewonden en dooden, en wij met hem, en de eerste vreugde over de overwinning werd in een hartelijk dankgebed voor den God der legerscharen uitgestort. Den volgenden morgen hield de Koning eene korte wapenschouwing. Hij riep mij bij zich, en zeide: »gij zijt dapper geweest, Sileziër! Gij zijt hoofdman, wees altijd zoo dapper." Ik gaf mijne vreugde te kennen, mijnen billijken trots, dewijl

hij mij prees, en wel in tegenwoordigheid mijner kameraden, in eenige zwak gestamelde woorden, maar deze oogenblik zal mij eeuwig onvergetelijk blijven; alleen de liefde tot u kon mij doen besluiten om van zijne zijde te wijken, daar hij nu vele lauweren inoogst aan den Rijnstroom, ten einde het leger van Königsmark te vervolgen, dat mijn treurig vaderland wilde tuchtigen. Ik ben nu hier, en zoo de Heere wil, dan blijven wij eenen geruimen tijd te zamen, tot de tegenwoordige staat van zaken verandert.'' — »Aan de dappere Zweden zijn wij dezen straal van den liefelijken vrede verschuldigd, dewijl zij ons van den wreeden stadstiran bevrijdden. Daarom wees ons ook als Zweed duizendmaal welkom, edele Jakob!'' zeide Ferdinand met vochtige oogen, terwijl hij den verteller de hand schudde. »Ik heb echter bijzondere redenen, om mij uwen dubbelen schuldenaar te noemen, want tweemaal zijt gij de oorzaak geweest, dat ik uit een donker hol in het licht van Gods wereld kon terugtreden. Laat ons klinken op onze eeuwige vriendschap, en vergeet het bij den broederkus, dat ik eens onwetend aan uw hart zooveel ontroofd heb!'

De bekers klonken, de mannen omarmden elkander onder vreugdetranen, en ook Klara en Christina vierden het heugelijke feest, door eenen naauwen vriendschapsband.

Weinige dagen daarna geleidde Jacob en zijne echtgenoote het beminnenswaardige paar naar de kerk. Hun verlovingstijd was zonder vreugde geweest, en de zweedsche veldpreker voltrok het eerste huwelijk van Protestanten te Landshut sedert vier jaren, met eene schoone rede vol kracht en zalving.

BELIJDENIS EN VLUGT

VAN DEN

JEZUÏT ARCHIBALD BOWER.

EENE BIJDRAGE TOT DE GESCHIEDENIS DER INQUISITIE.

De uitgave van een werk *de Geschiedenis der Pausen*, door Archibald Bower, dat in het midden der vorige eeuw in Engeland verscheen, had den schrijver, die als medelid van het gezelschap van Jezus, vroeger als beëedigd priester fungeerde en medelid van het geregtshof der inquisitie te Macerata geweest was, de smadelijkste vijandschap van den kant der katholieke partij berokkend, welke nu in hem een' doemwaardigen ketter meende te zien. Dat waren verzoekingen, die den aangevallene tot eene openlijke verdediging zijner eer noodzaakten, waarin de openbaarmaking van de ware oorzaken zijner voor meer dan twintig jaren plaats gehad hebbende heimelijke verwijdering van zijnen post, als secretaris van het geregtshof der inquisitie te Macerata, een hoofdpunt uitmaakte, en eene gewigtige bijdrage tot de geschiedenis dier vreesselijke regtbank leverde. Wij geven uit zijn verdedigingsgeschrift het navolgende uittreksel, dat de hoofdzaak duidelijk doet uitkomen.

» Nooit zoude ik," zoo begint het, » om de katholieke godsdienst, waarin ik opgevoed werd, en welker leerstelsels mij als heilige waarheden ingeprent waren, Italië, mijn tweede vaderland, verlaten hebben, zoo niet de moeijelijke verpligtingen van mijn ambt te Macerata mij tot stappen verleid hadden, die mijn bestaan, ja zelfs mijn leven in gevaar gebragt hadden. Het menschelijke gevoel in mij, nog niet verstompt en verhard, zooals bij mijne ambtgenooten, verhief zich en huiverde voor de wreedheden, die ik dagelijks in den naam van den God der liefde moest begaan en helpen uitvoeren, en dan nog wel met *vrolijken ambtsijver*, zooals *het heilig beroep* het verlangde, welks statuten en werkzaamheden mij door de hel schenen uitgevonden en vastgesteld te zijn.

Het was niet altijd in mijne magt geweest, om de opwellingen van mijn medelijden met de arme ongelukkige slagtoffers te onderdrukken, die door de eene of andere heimelijk bespiede onvoorzigtigheid in spreken of handelen in handen van het *heilig geregt* gevallen waren, en de ten gevolge dezer zwakheid ontvangene berispingen van den kant mijner superieuren overtuigden mij, dat zij het oog op mij gevestigd hielden en het zeer streng zouden wreken, zoo het mij ooit mogt invallen, om de verpligtingen van mijn ambt aan weemoedige gevoelens te onderwerpen. Deze steeds meer tot zekerheid komende vooronderstelling deed bij mij den wensch ontstaan, om voor mijn ambt te kunnen bedanken, hoewel dit voor mij zeer gewigtig was, en mij den weg tot bevordering baande, om welke reden het ook niet aan dezulken ontbrak, die verlangden zulk eene voordeelige plaats te vervullen. Ik kan echter niet ontveinzen, dat mijn voorstel om ontslag van zulk eenen begeerden post der regtbank verdacht kon toeschijnen en mij in groot gevaar brengen.

Zoo bestreed ik in gegronde bezorgdheid en in twijfelingen, die mijn gemoed verontrustten, een geheel jaar mijne begeerte, tot eindelijk eene gebeurtenis, die mij tot in het diepste der ziel trof, aan al mijne bedenkingen een einde maakte.

Slechts eenige mijlen van Macerata verwijderd, leefde op een bekoorlijk gelegen landgoed de jonge graaf Vincentius della Torra, dien ik onder mijne vertrouwdste vrienden kon rekenen, en met wien ik, toen ik nog leeraar in de welsprekendheid te Fermo was, kennis gemaakt had, sedert een half jaar met eene geestige en zeer beminnenswaardige gade, de dochter van een' rijk' burger, Costantini geheeten, gelukkig en alleen voor elkander. Ik had dikwijls, toen de graaf nog bruidegom was, met hem van Macerata naar Fermo, en wederkeerig ook naar zijn landgoed gereisd, en was ook menigmaal getuige van zijn huisselijk geluk geweest, ofschoon mij reeds kort na het huwelijk van den graaf het ambt van inquisitie-regter was te beurt gevallen. Deze benoeming had namelijk dit nadeelige voor mij ten gevolge, dat al mijne andere vrienden en bekenden zich schuw van mij terugtrokken; maar de graaf en zijne gemalin schonken mij hun voortdurend vertrouwen en hunne hartelijke vriendschap, waaraan ik met gelijke warmte beantwoordde, en in het genot daarvan vond ik eene zoete schadeloosstelling voor de ontberingen en verbrekingen van andere verbindtenissen, sedert de aanvaarding van mijn ambt. Als een verpletterende slag trof mij daarom eens de tegen mijnen vriend voor het geregt gerezene aanklagt: dat hij door doemwaardige ketter-

sche spreekwijzen tegen de heilige Kerk misdreven had, en daarvoor verantwoording moest doen en gestraft worden.

Twee capucijner monniken, die hem op eene wandeling in gezelschap van een' anderen edelman ontmoet hadden, hadden uit zijnen mond de volgende beleedigende woorden vernomen: »Wat zijn het toch voor dwazen, wanneer zij gelooven den hemel daardoor te kunnen verdienen, dat zij haren kleederen dragen en barrevoets gaan, en die deze pijniging van zich zelven voor een verdienstelijk werk houden! Zij konden even zoo gemakkelijk leven als wij, en dan toch wel in den hemel komen." De beleedigde monniken, ofschoon niet opentlijk als beschuldigers optredende, hadden natuurlijk niet nagelaten, hunne verpligting na te komen, want men moet weten, dat ieder, die eenige uitdrukking hoort, welke naar zijne meening slechts in het geringste tegen de leer der *heilige Moederkerk* strijdt, op zijn geweten af verpligt is, dit bij het geregtshof der inquisitie aan te brengen, en tevens den persoon aan te wijzen, die zich zulks veroorlooft. Het geregt handelt dan zonder eenige verschooning en neemt zelfs de heilige banden van bloedverwantschap niet in aanmerking; de vader is verpligt zijnen eigen' zoon, de broeder zijnen broeder, de vrouw den man, enz., aan te geven, en dit moeten zij doen, indien zij niet naar de uitspraak van het *heilige officium* voor eeuwig verdoemd, en als medepligtigen behandeld en gestraft willen worden. Ook mag geen biechtvader na voor hem afgelegde bekentenissen, welke eene zonde mededeelen tegen de godsdienst, hetzij in ernst of in scherts begaan, eer de absolutie geven, dan nadat de inquisiteur den geheelen inhoud der biecht vernomen heeft.

Mijn schrik, toen bij de nachtelijke geregtszitting den naam van mijnen vriend en de tegen hem gerezene aanklagt werd voorgelezen, was door den opper-inquisiteur opgemerkt geworden.

Om mij eene gelegenheid te geven, om datgene, wat hij mij zoo dikwijls had aanbevolen uit te oefenen, namelijk: »om mijne natuur door behulp der genade te overwinnen," beval hij mij, om den misdadiger, — zoo noemde hij den graaf, — gevangen te nemen, en nog voor den morgen in de gevangenis der inquisitie te zetten. In mijne ontsteltenis waagde ik het eene tegenwerping tegen dit bevel te maken, om namelijk de uitvoering van dit bevel aan een' anderen beambte op te dragen, daar mij dit door mijne vriendschappelijke verbindtenis met den graaf te zwaar zou vallen.

De opper-inquisiteur mat mij bij dit antwoord met eenen toornigen blik.

» Wat," riep hij, » spreekt men van verbindtenissen, als het op het geloof aankomt? Gij zult het u gegevene bevel stiptelijk uitvoeren, en wel zoodanig, dat met het aanbreken van den dag de gevangene zich in de sint Lucaskapel bevindt!" — De genoemde kerker was een der donkerste en engste.

Toen na het opheffen der zitting de inquisiteur mij voorbijging, zeide hij, zich tot mij wendende, » zoo wordt de natuur overwonnen!" Hij herinnerde mij daarbij aan eene straf, die ik mij kort na de aanvaarding van mijn ambt had op den hals gehaald, daar ik bij de foltering van een' persoon, die met de grootste onmenschelijkheid gepijnigd werd, in onmagt was gevallen, en de natuur boven de genade had doen gaan, hetgeen, zooals de opper-inquisiteur in den mij voorgelezen' straftekst uitleide, eene onvergefelijke zwakheid was, daar het groote zonde was om het geringste medelijden met de smarten van het ligchaam te toonen, wanneer daardoor, zooals dit bij de heilige inquisitie altijd geschiedde, het welzijn der ziel werd bevorderd. — Aan deze zielezorg had ik waarschijnlijk het bevel te danken, om mijnen vriend in hechtenis te nemen.

Ik kan de gevoelens niet beschrijven, waarmede ik de uitvoering begon, door eenen notaris van het geregt en zes gewapende geregtsdienaars vergezeld, in het midden van den nacht mijnen ongelukkigen, geen kwaad vermoedenden vriend van het toppunt van zijn geluk neder te rukken en in den akeligen afgrond der ellende te storten. Toen wij zoo geheim mogelijk het slot waren genaderd, zooals dit bij het geregt altijd gebruikelijk is, en nadat wij aan de huisdeur hadden aangeklopt, opende een dienstmeisje een venster, en vroeg angstig wie er was. Op ons antwoord, dat het de *heilige* inquisitie was, die spoedig verlangde binnengelaten te worden, liep het meisje verschrikt terug; maar toch voldeed zij aan onze begeerte, en vervolgens geleidde zij ons, op ons bevel, bevende en sidderende naar de slaapkamer van haren heer. Zij herkende mij, ofschoon ik mij aan haar gezigt zooveel mogelijk wilde onttrekken, en wilde mij tot medelijden voor haren heer opwekken. Hardvochtig moest ik hare verzoeken afweren, maar er stond mij nog een smartelijker strijd met mijn gevoel te wachten. Toen wij de slaapkamer van den graaf binnentraden, ontwaakte zijne echtgenoote door het gedruisch; en op het gezigt der gewapende mannen, die het bed van haren man omringden, begon zij, door ontzetting aangegrepen, een waanzinnig geschreeuw aan te heffen. Voor dat het mij nog mogelijk was haar met eenige geruststellende

woorden te naderen, gaf een der geregtsdienaars der ongelukkige eenen slag op het hoofd, zoodat haar het bloed langs de slapen stroomde, en zij bedwelmd nederzonk. Terwijl ik vol gramschap de barbaren met de hardste straffen bedreigde, had de graaf mijne tegenwoordigheid bemerkt. Op den smartelijksten toon van verbazing riep hij mij toe: »Hoe! is het mogelijk, gij, mijnheer B o w e r, een aanvoerder dezer beulen, om een' onschuldige te vatten?"

»Het geschiedt in den naam der heilige inquisitie, zonder mijne schuld!" antwoordde ik diep geroerd.

»In den naam der heilige inquisitie!" herhaalde hij, »o mijn *vriend*, bewijs mij dan, dat gij dezen naam waardig zijt! Neem gij mijne verdediging op u; — ik ben mij geene schuld bewust. Bescherm mijne vrouw voor verdere mishandelingen, word gij onze redder; ik bezweer het u bij al, wat u heilig is!" — Met de meest mogelijke zelfbeheersching, die ik moest aanwenden, wilde ik mij ook niet in het ongeluk storten, keerde ik den smeekende den rug toe, terwijl hij zich onder het opzigt van den notaris aankleedde.

De notaris bezat alle eigenschappen, die hem voor zijn ambt geschikt maakten. Met de grootste koelbloedigheid volbragt hij de hardste bevelen, en ik had dikwijls gezien, hoe alle gevoel bij hem verstompt was, even als bij mijn meeste ambtgenooten. Geen spoor van medelijden of aandoening vertoonde zich op hunne aangezigten, wanneer zij getuigen waren van de ongehoordste martelingen, waaronder de gefolterde slagtoffers niet zelden den geest gaven. Veeleer beschouwden zij deze voorvallen als een vermakelijk schouwspel en spraken met elkander op een' lagchenden toon over het stadsnieuws, terwijl hun het geschreeuw der mishandelden slechts onaangenaam was, dewijl het hun in het spreken stoorde. Maar ik moest ook nu mijne ooren stoppen voor de hartbrekende smeekingen van den vriend, ik moest hem als een' gewoon' misdadiger behandelen en mogt zijnen rang zoo min als onze vroegere betrekking in aanmerking nemen: want het geregt der inquisitie behandelt personen, die van ketterij worden aangeklaagd, ofschoon zij van den hoogsten rang zijn, niet anders dan de geringsten van het volk. De misdaad van ketterij vernietigt zelfs alle banden van het bloed.

Nadat ik den gevangene door den *bargello*, den opperste der geregtsdienaars, de handen op den rug had doen binden, kwam de gravin, die men in eene andere kamer had gebragt, na zich van hare bewaarders los gemaakt te hebben, het vertrek binnen, stortte zich op haren echtgenoot, en toen zij zag, dat hij geboeid werd, barstte zij weder in luide

weeklagten uit. Zij wierp zich aan zijne borst, klemde hare handen om zijnen hals, en onder eenen vloed van tranen smeekte zij ons, om zoo barmhartig te zijn, haar toch terstond te dooden en haar het eenige en laatste genot te gunnen om aan het hart van haren man te sterven, wien zij beloofd had nimmer te verlaten.

De mannelijke beradenheid van den graaf kon dezen smartelijken aanval niet weerstaan; tranen vloeiden uit zijne oogen, en aan zijne lippen ontsnapten de woorden: »Ja, dood haar, en mij met haar, die mijn leven is!"

Aan dit roerende tooneel moest ik een einde maken, door het bevel te geven, om de echtgenooten van elkander te scheiden. De gravin zonk bedwelmd in de armen van eene achter haar staande dienstmaagd. Het gansche personeel der dienstboden had zich vereenigd. Allen jammerden en snikten luid bij de wegvoering van den graaf, want hij was voor hen een zacht, goedhartig heer geweest.

Toen ik mijnen gevangene in handen van den cipier der inquisitie, een' dominikaner leekebroeder, had overgeleverd, en den sleutel van de cel had ontvangen, vervoegde ik mij aan het paleis der inquisitie, waar voor ieder lid van het geregt eene bijzondere kamer is ingerigt, opdat ik hier den morgen zou kunnen afwachten om mijn berigt aan den inquisiteur te brengen. Deze had echter reeds terstond na de uitvoering van het bevel door den notaris het berigt gekregen, die mijne schijnbare koelbloedigheid voor natuurlijk aangezien en haar bij den inquisiteur geroemd had.

»Gij hebt u gedragen," zeide hij, toen ik hem den sleutel der gevangenis overreikte, »als iemand, die zijn best doet om de aandoeningen der natuur door den bijstand der genade te overwinnen!" — Hij had moeten zeggen, die alle gevoel van menschelijkheid in zich zelven poogt te onderdrukken.

Ieder gevangene wordt in de eerste week na zijne inhechtenisneming in een der donkere holen, die zich diep onder den grond van het inquisitie-gebouw uitstrekken, waarin men niet regtop staan kan, opgesloten. Hij ziet niemand dan den cipier, die hem om den anderen dag het eenige voedsel brengt, dat hem mag gegeven worden, brood en water, en dan nog zeer spaarzaam afgemeten. Deze sobere toedeeling geschiedt met geen ander doel, dan om den gevangene »tam" en afgemat te maken, opdat hij des te gevoeliger voor de pijnen der foltering zoude zijn. Na verloop van eene week wordt de gevangene in het holst van den nacht voor het heilige geregt gebragt om verhoord te worden. Toen men mijnen armen vriend daarheen geleidde, zag hij er zoo veranderd uit, dat ik hem niet

herkend zou hebben, als zijne kleeding hem niet kenbaar gemaakt had; want eene zoo plotselinge, onverwachte verandering in zijnen toestand, de onverdiende, wreede bejegening, die hij reeds had ondervonden, de vrees voor het hem wachtende verschrikkelijke lot, de toestand, waarin hij zijne vrouw had verlaten, dit alles moest wel den hevigsten indruk op zijnen ligchamelijken toestand maken.

Toen hij nu, volgens de gewoonte, gevraagd werd of hij vijanden had, en of hij die wel zou willen opnoemen, antwoordde hij: dat zijn gedrag jegens alle menschen hem slechts de liefde en achting van hen had verworven, en dat hij zich niet kon herinneren zich ooit de vijandschap van iemand op den hals gehaald te hebben.

Na deze bekentenis moest de graaf bezweren, dat hij de waarheid zoude spreken, en voor het heilige *officium* niets te verbergen, wat hem of anderen betrof, en dat het heilige geregt verlangde te weten. Nadat de ongelukkige dit had bezworen, werd van hem geëischt om zelf eene bekentenis van de misdaad af te leggen, waarom de heilige inquisitie, *de billijkste, verstandigste en genadigste onder alle regtbanken*, hem had doen in hechtenis nemen. Hierop antwoordde de graaf met eene door de uitputting verzwakte stem: dat hij zich niet van de minste misdaad bewust was, waarvoor hij noch voor eene wereldlijke, noch voor eene geestelijke regtbank ter verantwoording konde geroepen worden, en dat hij geloofde en altijd geloofd had, hetgeen de Moederkerk gebood te gelooven. Het scheen, helaas, dat hij die uitdrukking, welke hem in zijn gesprek met de capucijner monniken op eene onbedachtzame wijze was ontsnapt, geheel had vergeten. Daar de ongelukkige graaf zich die woorden werkelijk niet meer herinnerde, nam de inquisiteur dit volstandige zwijgen als een bewijs van schuld aan en gaf daarop bevel om den gevangene naar zijnen kerker terug te voeren, terwijl hij hem dreigde, dat, zoo hij zich na verloop van eene week niet bedacht en overeenkomstig den gedanen eed, de waarheid bekende, men tot dwangmiddelen zou moeten overgaan, en alsdan geene genade meer voor hem te hopen was.

Na dit uitstel werd de graaf nogmaals voor het duivelsche geregt gevoerd. Men stelde hem dezelfde vragen voor, en hij antwoordde op dezelfde wijs als vroeger; alleen voegde hij er nog bij, dat, zoo hij onwetende of onvoorzigtig iets gedaan of gezegd had, hij bereid was zulks te bekennen, indien hem slechts door eenig lid van het heilige geregt de geringste wenk werd gegeven. Maar zijn verzoek was te vergeefs, want naar de voorschriften van het heilige geregt is

het noch een lid, noch een bijzitter van den raad veroorloofd om den aangeklaagde de minste inlichting te geven, noch waarom hij in hechtenis is genomen, noch wie zijn aanklager is. De eenige, die nog voor den gevangene mag spreken, is de advocaat der inquisitie, in de volkstaal de *duivels-advocaat* genoemd, die echter door eenen eed gebonden is, om de verdediging van eenen gevangene te laten varen, zoodra hij overtuigd is, dat hij deze naar de grondbeginselen der inquisitie niet kan volhouden. Op deze wijze is de gansche handeling slechts eene ceremonie, want de aangeklaagde wordt in de oogen der inquisitie *altijd* voor schuldig gehouden. Bekent nu de gevangene de misdaad niet waarom hij aangegeklaagd is, ofschoon men hem haar nooit bekend maakt, zooals het toch anders bij elk geregtelijk verhoor van eenen wereldlijken regter geschiedt, dan brengt men hem op de pijnbank, waar hem, naar men denkt, de bekentenis van zijne misdaad wel afgeperst kan worden. Dewijl nu de ongelukkige graaf zich dat vroeger gezegde niet meer kon herinneren, maar veeleer zijne volkomene onschuld met de heiligste betuigingen bevestigde, vatte de inquisiteur dit als een bewijs van zijne verstoktheid op en gaf bevel om den betrokkene op de pijnbank te spannen. De graaf had de pijniging naauwelijks twintig minuten uitgehouden, onder het gedurig geroep van: »Jezus Maria!" toen hij eensklaps zweeg: de dood scheen een einde gemaakt te hebben aan zijne ellende. Maar het was, helaas, slechts eene kortstondige verdooving van pijn, en na eene korte afbreking begonnen de martelknechten op nieuw hunne wreede bezigheid. Het was te vergeefs; hij bezwoer onophoudelijk zijne onschuld en smeekte te gelijk op het dringendst, dat men hem toch de beschuldiging mogt bekend maken, waarom hij zoo leed, en dan zou hij die gaarne bekennen, wanneer zij waar was. Hierop beduidde hem de inquisiteur zich eens te herinneren, wat hij voor langen tijd op zekere wandeling gesproken had, toen hij de capucijners had ontmoet. Na eenig bedenken bekende de graaf, dat hij bij die gelegenheid eenige onvoorzigtige woorden betrekkelijk de haren kleeding der monniken en hunne kastijdingen had gesproken, maar zonder eenig boos opzet, en meer in scherst dan ernst; ook was hij bereid, vervolgde hij met eene zwakke, naauwelijks verstaanbare stem voor deze onvoorzigtigheid de hem door het heilige geregt opgelegde straf te ondergaan. Na deze verklaring verloor hij andermaal zijne bewustheid; men bragt hem echter door geest van salmoniak onder den neus te houden, weder tot zich zelven. Hierop vroeg hem de procureur-fiscaal, wiens beroep het was

de aanklagt te doen en vol te houden, — ofschoon noch de aanbrengers, noch de getuigen ooit bij deze handeling verschijnen, — of zijn doel kettersch geweest was of niet. Dit eerste wilde en kon de arme ongelukkige niet tegen zijne overtuiging bekennen — want dikwijls bekennen de gefolterden zich schuldig, om maar van de verdere pijnen der foltering verlost te worden — en daar hij niet ronduit te kennen gaf, dat zijn doel kettersch geweest was, werd hij andermaal op de pijnbank gespannen, en de martelingen tot zulk eenen hoogen graad gevoerd, dat hij eindelijk door de trekkingen van den doodsangst aangetast, den geest scheen te geven. Men hield nu met de folteringen op en sleepte den ongelukkigen, geheel bewusteloozen gevangene naar den vreesselijken kerker terug, om wanneer hij weder eenigermate hersteld was, hem door verdere pijniging tot bekentenis te brengen. Het verzwakte gestel van het beklagenswaardige offer bezweek echter reeds op den derden dag ten gevolge der martelingen.

De inquisiteur meldde hierop aan de weduwe den dood van haren echtgenoot, met het gebod om voor zijne ziel te bidden en over de handelwijze der heilige inquisitie, die zich nooit aan onregtvaardigheid of wreedheid schuldig maakte, nimmer het minste of geringste te klagen.

Naar de wetten van het inquisitie-geregt worden de goederen van den ter dood gebragten of in den kerker gestorvenen ketter verbeurd verklaard. Dit geschiedde ook nu, en daar het huwelijk van den graaf eerst een half jaar te voren had plaats gehad en een deel van den uitzet nog niet was uitbetaald, zond het geregt aan de familie der weduwe, welke te Fermo woonde, het bevel, om terstond alle kapitalen, die zij nog aan den overledenen graaf schuldig was, terstond over te zenden. Aan de weduwe van den graaf werd tot onderhoud een kleine bezitting aangewezen, die een sober inkomen verschafte; ja de inquisitie verklaarde alle giften, die van den dag af, waarop het kettersche misdrijf had plaats gehad, ingegaan of besloten waren van onwaarde, en het heeft wel eens plaats gehad, dat de huwelijksgift der dochters nietig is verklaard, en door de inquisitie aan zich getrokken werd.

Het berigt van den dood van den ongelukkigen graaf Della Torre was spoedig overal verspreid; ieder beklaagde het lot van den ongelukkigen en zoo beminnenswaardigen man van ganscher harte, maar slechts in het geheim, want niemand zoude het hebben durven wagen om zulks opentlijk te doen, zoo groot is de vrees voor het geregtshof der inquisitie, ja men durfde naauwelijks zijnen naam uitspreken, uit vrees, dat men zich daarbij soms eene uitdrukking mogt veroorloven,

die, hoe onschuldig ook op zich zelve, toch gevaarlijk konde zijn, daar het kon schijnen, dat men de handelwijze van *het heilige geregt* afkeurde. Ja, er werd weinig van deze gebeurtenis gesproken, zelfs niet door de familie en de bloedverwanten.

Bij deze gelegenheid kan ik niet nalaten nog een voorbeeld van de verschrikkelijke willekeur van het geregt aan te halen, dat ik kort na mijne aankomst te Macerata in de handelingen van het tribunaal aangeteekend vond.

Het hoogste inquisitie-geregt van Rome had aan het officium van Macerata en alle geestelijke regtbanken in geheel Italië het bevel doen toekomen, om zekeren wereldlijken priester, wiens signalement in het bevel werd opgegeven, in hechtenis te nemen, waar men hem ook mogt vinden, en hem aan het naastbijgelegene inquisitie-geregt over te leveren. Men ontdekte in het niet ver van Macerata gelegene bisdom Osimo een' wereldgeestelijke, die met den beschreven' persoon uiterlijk veel gelijkheid had, maar op wiens zedelijk gedrag echter niet het minste was aan te merken. Nogtans geloofde het geestelijke geregt het bevel van den groot-inquisiteur letterlijk te moeten nakomen, en daar de wereldlijke priester een Macerataan was, begon ook het inquisitie-geregt aldaar het proces tegen hem, en werden volgens de gebruikelijke manier de foltermiddelen aangewend, toen de ongelukkige steeds zijne onschuld volhield. Deze halstarrigheid deed den hoogsten graad der pijniging aanwenden, maar de gefolterde verloor daarbij zijn verstand, en men moest hem waanzinnig naar den kerker terugbrengen.

Intusschen was de eigenlijke persoon, die vervolgd werd, bij eenen pachter in Calabrië, waar hij zich had verborgen, ontdekt geworden, en nu werd de arme onschuldige man, volgens een van Rome ontvangen bevel op vrije voeten gesteld en uit den kerker ontslagen. Maar zijn geest was zoo verward, dat men hem naar een krankzinnigen-gesticht moest brengen, waar zijne razernij de opzieners noodzaakte, hem steeds in eene enge cel aan zware ketenen geboeid te houden. Deze wreede dwaling was der inquisitie zoo onverschillig, dat zij zich in het geheel niet verder over den ongelukkige bekommerde. Maar laat ik tot mij zelven terugkeeren.

Sedert het verschrikkelijke lot van mijnen ongelukkigen vriend, waarbij ik als een wreed, hoewel gedwongen handlanger van de hem veroordeelende magt gehandeld had, begon ik er aan te denken om mij vrij te maken en dacht op middelen na, hoe dit op de minst gevaarlijke wijze uit te voeren. Om allen argwaan te verwijderen, hield ik mij, alsof mijn beroep

mij meer en meer beviel, en toen de aanvankelijke verdenking gelukkig had opgehouden, vroeg ik aan den opper-inquisiteur verlof om eene bedevaart naar Loretto te doen, om daarmede eene gelofte te vervullen.

Mijn verzoek werd toegestaan, en met een nameloos gevoel van vreugde, maar tevens van vrees, besteeg ik het paard, dat ik voor de reis had gekocht. Na de helft van den weg te hebben afgelegd, verliet ik de rigting naar het opgegevene doel der reis, maar niet zonder inwendigen strijd over de al of niet geoorloofdheid van mijne onderneming, en vol vrees voor de gevolgen, zoo zij mogt mislukken. De gedachte aan de beweegredenen, die mij tot dit besluit hadden gebragt, behaalde de overwinning over mijne bedenkingen daartegen, en toen ik Loretto, dat ik slechts ter zijde had laten liggen, achter den rug had, verhaastte ik mijne reis, om uit het gebied van den Paus te komen en door het noorden van Italië Graauwbunderland te bereiken, waar ik eene wijkplaats voor de vervolgingen der inquisitie hoopte te vinden. Maar door het inslaan van zijwegen ter meerdere veiligheid, verdwaalde ik niet zelden, en de spaarzaamheid van voedsel voor mij en mijn paard vertraagde de reis niet weinig. Het gevaar, dat mij dreigde, om herkend en gevat te worden, noodzaakte mij om mijn nachtverblijf in de afgelegenste schuilhoeken te nemen, en ik was blijde als ik eenige weide voor mijn vermagerd paard kon vinden. Mijne eigene uitputting achtte ik minder, maar eindelijk noodzaakte zij mij om meer bewoonde plaatsen op te zoeken en mij door eenig beter voedsel te versterken. Het was op den vijftienden dag mijner reis, en daar ik zeer nabij de grenzen was, waar ik veilig zoude zijn, waagde ik het om op den grooten weg te komen, die van Bologna naar Florence leidt. Weinige mijlen voorbij genoemde stad overviel mij zulk eene groote matheid, dat ik vreesde in onmagt van mijn paard te vallen, en God dankte toen ik een posthuis zag. Mijn paard scheen zich zoowel als ik daarover te verheugen en draafde, zooveel het zijne krachten toelieten, daarop aan. De waardin van het huis stond juist aan de deur, en toen zij mijne vraag: of ik iets kon te eten krijgen, met ja beantwoordde, steeg ik af, om mij naar den gemeenen haard te begeven. Eer ik echter de deur opendeed, viel mij een daarop gehecht plakkaat in het oog, en ik schrikte niet weinig toen ik het las. Het bevatte het naauwkeurigste signalement van mijn' persoon, met de toezegging, dat diegene, die mij levend aan het geregt der inquisitie zoude uitleveren, 800 kroonen tot belooning zoude krijgen, en 600 werden er toegezegd aan dengeen, die zoude kunnen bewijzen, dat hij

mij had gedood. Tevens was het aan ieder verboden, op straf van den grooten ban, om mij op te nemen, te herbergen, te verplegen, te beschermen, of op eenige wijze mijne vlugt te bevorderen,

Gaarne was ik op de plaats omgekeerd, maar ik begreep, dat mij dit nog meer verdacht zoude gemaakt hebben. Ik ging alzoo de kamer binnen, oogenschijnlijk gerust, hoe ik ook ontstelde, toen ik daar twee mannen zag, die aan eene tafel bij eene flesch wijn zaten. Toen ik binnenkwam, keerden zij zich naar mij toe en zagen mij zoo strak in de oogen, dat ik mij reeds verloren geloofde. Ik trok mijnen zakdoek uit, wischte het zweet van het voorhoofd, om mijne gelaatstrekken te verbergen en trad aan het venster, om naar buiten te zien. Maar de blikken mijner waarnemers volgden mij, en een hunner zeide spottend: »Het schijnt dat de signor reden heeft om ons zijn edel gelaat te verbergen!" Ik moest alzoo een geschikt antwoord geven.

»Wat meent gij, kinkel!" antwoordde ik, terwijl ik mij omkeerde, »hoe zoude het mij kunnen invallen, om mijn gelaat voor u te willen verbergen?"

Door dit antwoord getroffen, schudde de man het hoofd, mat mij met eenen onderzoekenden blik en ging toen de deur uit. Zijn medgezel volgde hem spoedig, en op mijn standplaats aan het venster konde ik gadeslaan, dat zij in een ijverig gesprek waren, en zonder twijfel beraadslaagden, of zij mij als den in het signalement aangewezen persoon zouden vasthouden. Zonder den uitslag af te wachten, verliet ik de kamer en begaf mij naar den stal achter het huis, waar ik onverwijld mijn paard besteeg, ongemerkt de achterpoort der plaats uitjaagde, en reeds kon ik een aanmerkelijk eind vooruit zijn, voor mijne vlugt bekend kon zijn. Mijn trouw paard deed zijn best, alsof het de noodzakelijkheid begreep. Binnen weinige uren hadden wij het gebied van Modena bereikt, waar ik mij en mijn dier door voedsel en rust verkwikte. Hier dacht ik ook eerst over de reden na, waarom men mij van het posthuis niet had nagezet. Waarschijnlijk waren de mannen, die dat voornemens waren, vreemdelingen, aan wien de posterij hare paarden niet wilde toevertrouwen, om mij te vervolgen.

Met meer gemak zette ik nu mijne reis naar Graauwbunderland voort, en ik voelde mij gelukkig, toen ik eindelijk dit toevlugtsoord had bereikt. De inquisitie is daar zoo gehaat, dat allen welke door die regtbank vervolgd worden, aldaar bescherming en een vriendelijk onthaal vinden. Mijn plan was niet om mij lang in Graauwbunderland op te houden;

ik wilde verder, naar Bern, maar de weg daarheen was voor mij niet zonder moeijelijkheden, dewijl hij door de drie katholieke kantons, Uri, Unterwalden en Lucern, leidde. Op de laatste plaats kon ik door den daar residerenden pauselijken nuntius als een' afvalligen en vlugtenden ordesbroeder ligt aangehouden en gevat worden. Ik moest mij echter aan dit gevaar blootstellen en vertrouwde op mijne geluksster, die mij tot hiertoe veilig geleid had. Werkelijk kwam ik zonder ongeval door de kantons Uri en Unterwalden, maar door mijne onbekendheid van den weg, verdwaalde ik, toen ik het laatste achter den rug had, en toen ik na lang ronddwalen aan eenen mij ontmoetenden wandelaar naar den naam eener stad vroeg, die voor mij lag, was ik niet weinig verschrikt, toen hij mij Lucern noemde. Ik sloeg natuurlijk een' anderen weg in, als dien welke naar genoemde stad voerde, en bragt den nacht door in de hut van een' goedhartig landman, die mij geitenmelk te gebruiken gaf en mijn paard behoorlijk met klaver verzorgde. Den volgenden morgen zette ik mijne reis weder vroegtijdig voort en volgde de aanwijzing, die mijn vriendelijke gastheer mij gedaan had, om mij altijd naar het westen te wenden, zoo ik Bern wilde bereiken. Nadat ik echter eenige mijlen had afgelegd, geraakte ik in eene bergachtige wildernis, waaruit ik den weg niet meer wist te vinden. De nacht viel in en een verschrikkelijk onweder maakte mijn' toestand nog radeloozer.

Reeds had ik mij voorgesteld om den nacht in de vreesselijke woestenij te moeten doorbrengen, toen ik in de verte het schemeren van een licht ontdekte. Ik reed daar op aan, maar kwam weldra op zulk een smal en ongelijk pad, dat ik het raadzaam vond om af te stijgen, en mijn paard aan den toom voort te leiden, waarbij ik gedurig eerst met den eenen voet de zekerheid van den weg moest beproeven, eer ik den anderen konde voortzetten. Met groote moeite bereikte ik eindelijk de plaats, van waar mij het licht tegenflikkerde. Het was eene kleine, ellendige hut. Nadat ik had aangeklopt, hoorde ik eene zware mannenstem, die vroeg wat ik verlangde.

Ik antwoordde, dat ik een reiziger was, die een' verkeerden weg was ingeslagen.

»Een' verkeerden weg ingeslagen?" antwoordde de hutbewoner, »hier is geen weg!'

»Nu, zeg mij dan in 's Hemels naam, in welk kanton ik mij bevind?" vroeg ik verder.

»In het kanton Bern," antwoordde hij.

Met eenen uitroep van vreugde hernam ik: »in het kanton Bern? o God! ik dank u, dat ik hier ben!"

»En ik ook," zeide hij.

»Heb dan medelijden," ging ik voort, »en neem eenen verdwaalde op, die alle gebaande wegen moet mijden, om niet in de handen zijner vervolgers te vallen!"

Op dit verzoek opende hij mij de deur en droeg terstond zorg om mij wèl te onthalen. »Neem nu het weinige, wat ik u kan aanbieden voor lief!" zeide hij, toen hij mij eenen nap met zuurkool en eenige eijeren, die zijne even zoo gastvrije vrouw spoedig voor mij gekookt had, voorzette.

Nog nooit heeft mij een maaltijd beter gesmaakt, nooit heb ik zachter gerust, dan op het hooileger, dat mij door deze goede lieden bereid was, die zelven geen beter hadden, ja die zich van het deksel beroofden, dat hun anders moest dienen, om mij te verwarmen. Tot mijne vreugde verstond de Zwitser een weinig italiaansch, dat hij in zijne jeugd in de dienst van eenen Italiaan geleerd had. Wij verstonden elkander daarom zeer spoedig, en den volgenden morgen bood hij zich zelfs aan om mij op den grooten weg naar Bern te brengen, daar deze nog vier uren van zijne hut verwijderd was. Hij leide mij tot mijne verwondering denzelfden weg terug, dien ik bij het storm- en nevelachtige weder den avond te voren naar zijne hut was ingeslagen, en ik sidderde nog van het gevaar, waarin ik daarbij onwetend had gezweefd. De smalle weg, waar langs ik mijn paard had geleid, liep digt langs eenen afgrond, waarin ik bij den geringsten misstap van mijn paard zou zijn nedergestort. Mijn geleider maakte daarover zeer stichtelijke opmerkingen, die mij van eenen man van zijnen stand verbaasden. Nog meer evenwel verwonderde ik mij over zijne onbaatzuchtigheid; want hij was in het geheel niet te bewegen, om eenige betaling voor de huisvesting en zijn onthaal, noch voor zijn geleide aan te nemen, hoe ik het hem ook wilde opdringen. Hij antwoordde, dat het hem genoegen had gedaan, mij in mijnen uitgeputten toestand te verkwikken en op den regten weg te brengen, en daarom konde hij er geene belooning voor aannemen.

Op den avond van dezen dag kwam ik gelukkig te Bern aan, maar ik veranderde mijn voornemen, om mij eenigen tijd daar op te houden, dewijl een geestelijke, aan wien ik mijne zaak ontdekt had, mij zeide, dat er tegenwoordig verscheidene schepen den Rijn af van Bazel naar Holland gingen. Om deze gelegenheid niet te laten voorbij gaan, verliet ik de stad reeds den volgenden dag. Ik reisde des nachts door het katholieke kanton Solothurn en vermeed daarbij de hoofdstad. In Bazel, waar ik vroegtijdig aankwam, zocht ik eenen geestelijke op, om de aanbevelingsbrief, die mij zijn

ambtsbroeder te Bern had ter hand gesteld, af te geven. Hij ontving mij vriendelijk en welwillend, en hield mij twee dagen bij zich, totdat een schip afvoer. Bij mijn vertrek schonk ik hem mijn paard, waarvan ik met aandoening scheidde, denkende aan de goede diensten, die het mij bewezen had.

Mijn gezelschap op het schip was niet van het beste. Behalve uit eenige kooplieden, bestond het uit zeer verdachte personen, ja zelfs uit misdadigers, die aan de handen der justitie waren ontkomen. Tot mijn geluk behoefde ik mij niet lang onder hen op te houden. Niet verre van Straatsburg stiet het schip op eene rots en ik wilde noch konde de herstelling afwachten. Ik zette daarom mijn reis te land met de postkoets voort naar Fransch-Vlaanderen, waar ik voornemens was eenigen tijd te Douay te verwijlen. Daar aangekomen zijnde, begaf ik mij terstond naar het Jezuïten-collegie, en liet den rector om een geheim gesprek verzoeken, waarna ik mij vol vertrouwen aan hem bekend maakte en de oorzaak mededeelde, die mij tot de vlugt uit Italië had bewogen. Tegelijk verzocht ik hem den generaal der orde, Michael Angelo Tamburini, die mijn vertrouwde vriend was, van mijne aankomst en de beweegredenen daartoe te onderrigten. De rector voldeed aan mijne begeerte, en spoedig kwam het antwoord van den generaal, doch waarin van mijne vlugt in het geheel niet gesproken werd — dit was eene noodige voorzigtigheidsmaatregel, — alleen bevatte het den last om tot nader order te Douay te blijven. Eerst na verloop van twee maanden ontving de rector eenen tweeden brief van den generaal der orde, waarin deze hem berigtte, dat de congregatie der heilige inquisitie hem had opgedragen om mij aan te raden, terstond weder naar Italië terug te keeren, en ingeval ik daaraan gevolg gaf, mij vergiffenis voor mijnen misslag te beloven. Ingeval ik niet gehoorzaamde, zou men met mij als met een' afvallige handelen. Hij voegde er nog bij, dat dit bevel kort na mijne vlugt aan alle nuntiussen bij de verschillende katholieke hoven was bekend gemaakt, en daarom deed hij mij aanraden, zonder het minste uitstel mijn eigen welzijn te behartigen.

Na deze bekendmaking dacht de rector, dat het voor mij het raadzaamste was, mij zonder tijdverlies, naar Engeland te begeven, waar ik niet alleen het veiligste toevlugtsoord zoude vinden, maar ook na mij weder in mijne moedertaal geoefend te hebben, eene aanstelling tot verzekering van mijn bestaan zoude kunnen erlangen.

Ik zag de juistheid van dezen voorslag in en besloot om mijne verdere reis reeds den volgenden dag aan te vangen.

De rector eischte terstond van mij de belofte, om hem niet te verraden, dat hij zich zoo welmeenend voor mij in de bres gesteld had, en insgelijks het diepste stilzwijgen over den brief van den generaal in acht te nemen.

Ik heb deze belofte tot heden getrouw gehouden, en het zou zeker de snoodste ondankbaarheid van mijne zijde geweest zijn, wanneer ik het niet gedaan had, Ik wist maar al te wel, dat, zoo het te Rome bekend ware geworden, dat de rector en de generaal eenig deel in mijne vlugt hadden gehad, het hoogste inquisitie-geregt dit aan beiden op de strengste wijze zou gewroken hebben. Immers, schoon enkele leden van de orde der Jezuïten in Frankrijk, Vlaanderen en Duitschland niet onder het regtsgebied der inquisitie staan, toch is de generaal dezer orde, die zich altijd te Rome moet ophouden, aan haar verantwoordelijk, en dit magtige geregt is bevoegd om hem te bestraffen en te dwingen om met de medeleden zijner orde naar het voorschrift van het geregt te handelen.

Ik moest daarom ook ten opzigte mijner afreis zeer voorzigtig te werk gaan, en elk vermoeden, dat de rector met mij in verstandhouding stond, zoeken te verwijderen van het collegie. Des avonds verliet de rector, bezigheden voorwendende, de stad, en den volgenden morgen zeer vroeg liet ik mij, met zijn verlof, een paard uit de stallen van het collegie zadelen, om naar mijn zeggen, naar Rijssel te rijden, ten einde mij aldaar eenige dagen tot uitspanning op te houden ter herstelling mijner gezondheid, die gedurende de ijverige studie in de bibliotheekzalen van het collegie, veel had geleden.

Dit laatste beweren was geene onwaarheid. — Gedurende dit studeren had mijn gemoed nog meer geleden dan mijne gezondheid; want alle twijfeling, die ik tot nu toe ten opzigte der regtmatigheid der geweldddadigheden, die ik had zien en moeten helpen uitvoeren, gekoesterd had, en waardoor ik eenigzins geneigd was geworden om de Roomsch-Katholieke Kerk te verlaten, had door de studie der oude kerkgeschiedenis veel voedsel gevonden. Maar niet gemakkelijk worden de wortelen losgemaakt uit eenen door veroordeelen vastgetreden' grond, en ik schaam mij de smart niet, die ik daarbij ondervond.

In plaats van den weg naar Rijssel, sloeg ik, vrij zijnde, den weg naar Amiens in, en bereikte reeds des avonds Calais, maar ook hier nog niet zonder gevaar om aangehouden en gevat te worden. Ik verliet zeer vroeg de herberg, waar ik des avonds te voren was afgestapt, en ging naar de haven

om te zien of ik geen schip kon vinden, dat zeilree lag voor den togt naar Engeland. Tot mijne teleurstelling was de gewone paketboot reeds eenige uren vroeger weggevaren, en bij mijne onbekendheid met de havenwetten, riep ik een' der schippers, die met hunne vaartuigen in de haven lagen, tot mij, hem vragende, of hij wel genegen zou zijn om mij nog voor den middag aan de Engelsche kust te brengen.

De man lachte mij als een' zot in het aangezigt uit, en mijne eenigzins driftige vraag naar de reden, zoowel als eenige scheldwoorden, die ik mij vrij luide liet ontglippen, deden de opmerkzaamheid der havenwacht op mij vestigen. Zij naderde mij, even als eenige andere personen, onder welken zich ook tot mijn geluk lord Baltimore bevond, met wien ik in het logement, daar ik vernacht had, kennis had gemaakt. Ik gaf hem met korte woorden mijn verlangen te kennen, om zoo spoedig mogelijk Engeland te bereiken, en tevens eenige inlichtingen betrekkelijk mijn' gevaarlijken toestand, die hem deelneming voor mij inboezemden. Zonder daarom eerst aan de bevelhebbers der havenwacht tijd te laten tot verder onderzoek naar het voorgevallene, gaf hij mij op als een persoon, die tot zijn gevolg behoorde, en voerde mij terstond aan boord van een engelsch jagt, dat in de haven lag. Hier hield ik mij eenen dag en nacht verborgen, maar moest mij het verlies van mijne goederen getroosten, die ik in het logement had achter gelaten. Doch wat beteekende dit, daar ik het vertroostende uitzigt had van weldra geheel in veiligheid te zijn?

Ik was eerst volkomen gerust, toen ik te Dover den voet op den vaderlandschen bodem zette en in de postkoets klom, die mij naar Londen bragt. Ik dankte God voor mijne gelukkige redding op den grond, waar de vrijheid heerscht; maar ik vermoedde niet, dat ik hier na twintig jaren nog vijanden zoude krijgen, die mij zouden noodzaken om de geschiedenis mijner vlugt, die reeds lang scheen vergeten te zijn, opentlijk toe te lichten, en mij tegen leugen en verdenking te regtvaardigen. Daarom moest ik het zwijgen doen ophouden, dat ik mijnen vrienden had beloofd, die zoo edelmoedig met gevaar van hun leven mijne vlugt hadden bevorderd. Intusschen deed ik het niet, dan toen ik mij overtuigd had, dat het hun niet meer schaden kon.

DE BARTHOLOMEUS-NACHT

TE

HALBERSTADT.

Niet alleen in Frankrijk, maar ook in Duitschland heeft de satan der godsdienstige dweepzucht in eenen Bartholomeüsnacht zijne offers overvallen en geslagt, al was ook hun getal niet zoo groot als de vermoorde Hugenoten. Het kleine vorstendom Halberstadt, — de onmiddelijke omtrek der stad van dien naam — leverde de schouwplaats op dezer dweepzuchtige barbaarschheid, die in het jaar 1524 heeft plaats gehad.

De voorbereidingen tot de genoemde nachtelijke gewelddadigheid begonnen reeds in 1521, toen de beide katholieke priesters Wiesel en Geffert in de Martini-kerk te Halberstadt, opgewekt door de geschriften van Luther, een zuiverder leer van den kansel begonnen te prediken. Deze proeve van kerkhervorming had echter voor hen noodlottige gevolgen. Het st. Jans-klooster, tot welker conventie zij behoorden, klaagde hen als ketters bij het domkapittel aan, en zij moesten welhaast op bevel van dit kapittel de stad ruimen. Johan Wiesel werd naar Goslar beroepen en Geffert door den raad van Halberstadt tot predikant te Gross-Quinstadt aangesteld. Maar toen de laatste ook op zijne nieuwe standplaats de godsdienst predikte, overeenkomstig de Heilige Schrift, werd hij daarop niet alleen van zijn ambt door den domheer von Werther ontzet, maar ook gekerkerd in den toren te Grünnigen. Men ontsloeg hem echter op voorwaarde dat hij het land ontruimen zou. Hij ging nu naar zijne geboorteplaats Helmstadt, en zocht daar zijnen kost te verdienen met schilderen bij eenen schrijnwerker, en tevens met het inbinden van boeken, totdat ook hij een beroep naar Goslar kreeg.

Het afzetten en verbannen van deze twee protestantschgezinde mannen, om de oude leer staande te houden, bereikte toch het doel niet. In hunne plaats was een nog moediger en werkzamer aanhanger van Luther opgetreden. Het was

de proost van het Jans-klooster, Dr. Eberhard Widensee, die nu het predikambt in de Martini-kerk bekleedde, en in zijne voordragt het reine Evangelie poogde ingang te doen vinden. Te gelijk bevorderde hij zijn doel door de oprigting van eene geleerde school in het klooster zelf, met welk doel hij eenen geleerden Franschman Anton Felix, bijgenaamd Gallus, als leeraar in de oostersche talen beriep. Uit alle kloosters en stichtingen kwamen ijverige toehoorders bij deze collegiën, en het klooster werd weldra een toevlugtsoord van velen, die om de vrijmoedige bekentenis van hunne hervormingsgezindheid in het ongeluk gestort waren. Bijna gelijktijdig, in het jaar 1524, kwam Dr. Valentin Mustäus, een Karmeliet, en predikte in het Neustädter-klooster (het tegenwoordige gasthuis bij de Waterpoort) eene zuiverder godsdienst. Bijzonder ijverde hij tegen de beeldendienst en de aanroeping der heiligen.

De toenmalige burgemeester, Hendrik Schreiber, deelde in zijne gevoelens, en, daardoor aangemoedigd, trad ook weldra de domprediker Berthold Hammenstedt als aanhanger der protestantsche leer op om die in zijne gemeente te verbreiden. Widensee sloot zich nu opentlijk aan deze partij aan, en Mustäus, die zich niet vergenoegde op den predikstoel zijn gevoelen te verklaren, maar ook in schrift de heerschende dwalingen bestreed, werd voor zijne tegenpartij zoo gevaarlijk, dat zij beraadslaagden, hoe »deze onrust" te stillen zoude zijn. Eerst werd de afvallige carmeliet Mustäus naar Halle, tot den kardinaal Albert, den bestuurder van het bisdom, ter verantwoording ontboden, waar hij echter zijne leer zoo goed wist te verdedigen, dat hij weder ongedeerd van daar kon vertrekken. Met den burgemeester Schreiber, die als stichter en begunstiger van nieuwigheden in de godsdienst bij het geestelijk geregt werd aangeklaagd, liep het zoo goed niet af. Er werd een bevel tot inhechtenisneming tegen hem uitgevaardigd, en de uitvoering aan den geregtsbeambte Thielemann Schütze opgedragen. Maar de gevangenneming publiek op regterlijke wijze te doen plaats hebben scheen toch bij den tegenwoordigen staat van zaken niet raadzaam. De meeste burgers van Halberstadt waren de nieuwe leer reeds toegedaan, en het was vooruit te zien, dat zij zich zouden verzetten tegen de gevangenneming van den geachten burgemeester De zaak moest alzoo in stilte op eene listige wijze worden aangelegd, en eene handelszaak, die de burgemeester nevens zijn ambt waarnam, gaf daartoe gelegenheid. Schreiber verkocht manufacturen, en de beambte, die den last had ontvangen om hem gevan-

gen te nemen, kwam onder voorwendsel van laken te willen koopen, in de woning van den geen kwaad vermoedenden man; en na eenige huichelachtig met hem gewisselde woorden, greep hij hem aan, en riep eenen geregtsdienaar, die op de wacht stond, om den weerloozen man in boeijen te slaan, en zonder opzien door eene achterdeur van het huis naar den reeds gereed staanden wagen te brengen.

Maar het plan mislukte. Schreiber riep onder het voortslepen zoo luid om hulp, dat eene menigte handwerkslieden uit den omtrek kwam aansnellen, hem in vrijheid stelde en onder eenen grooten oploop van volk naar het Matini-kerkhof bragt. Hier trad de domheer von Werther naar het volk toe, en, terwijl hij het tot bedaren poogde te brengen, eischte hij van den burgemeester, om zich naar den kardinaal te begeven. Schreiber zeide hiertoe te zullen besluiten, zoo men hem waarborgde dat niemand dan de raad vonnis over hem zou vellen, de eenige wettige regtbank, die hij erkennen kon. Deze belofte wilde of kon de domheer niet geven; hij bleef bij zijnen eisch volharden, maar inziende, dat het voor het oogenblik niet raadzaam was om geweld te gebruiken, verliet hij de stad. Het was evenwel te verwachten, dat hij met versterkte magt zoude terugkeeren, om zich van den persoon des burgemeesters en van zijne aanhangers meester te maken. Om een' opstand te verhoeden, waartoe het welligt zou kunnen overslaan, nam Schreiber het besluit om gebruik te maken van den tusschentijd en zich onder de bescherming van den graaf van Stolberg-Wernigerode te stellen, die een vriend der Kerkhervorming was. Met dit oogmerk zond hij eenen bode met eenen brief naar den graaf, waarin hij dezen van zijnen benarden toestand kennis gaf, en om een toevlugtsoord verzocht. Des avonds volgde hij zelf den bode, vergezeld door twee aanzienlijke burgers, Johan Meige en Hendrik Peterselie, benevens een geleidend gezelschap van honderd jonge handwerksgezellen. Het was in den nacht van St. Bartholomeüs, des jaars 1524.

De reizigers hadden zich in stilte in beweging gesteld, begeleid door de zegenwenschen van hunne partij, en gevolgd door de beschimping der boosaardige verraders van hunne onderneming. — Die booswichten vierden maar al te spoedig hunne zegepraal. In de nabijheid van Derenburg kwam plotseling de domheer met zijnen troep van ruiters en boeren, die den togt hadden afgeloerd, uit eene hinderlaag te voorschijn, en terwijl zijne huurlingen moorddadig op de schaar aanvielen, maakte hij zich zelf van den onder de mishandelingen bezwe-

ken burgemeester met zijne twee leidslieden meester, welke te zamen terstond naar Halle werden gevoerd, waar men in aller ijl hun proces opmaakte en alle drie als oproermakers werden veroordeeld om onthoofd te worden.

Het berigt van dit verschrikkelijke vonnis verspreidde in de stad Halle de grootste ontsteltenis en droefheid, en de aanzienlijkste familiën vereenigden zich om den kardinaal tot verzachting van het vonnis over te halen. — Daartoe was echter een bemiddelaar noodig, en dezen vond men in den persoon van den domproost von Hüllesheim, die op dit oogenblik bij den kardinaal logeerde en bij hem in hooge achting stond.

Door dezen edelen priester aangevoerd, begaven zich verscheidene jonkvrouwen der stad Halle in treurgewaad en met hangende haren, in dien tijd een teeken van de diepste droefheid, naar het paleis van den kardinaal, die aangedaan werd bij het gezigt der smeekende vrouwen. Toen Levin von Weltheim, zoo heette de domproost, zich aan zijne voeten geworpen had, en de schaar der jonkvrouwen dit voorbeeld met smeekende gebaren en oogen vol tranen gevolgd was, sprak de prelaat het woord *genade* uit, dat wil zeggen *hij schonk den veroordeelden het leven*. De beide burgers werden terstond van hunne boeijen ontslagen, maar zij werden uit het land verbannen. Schreiber moest echter zijne vrijheid eerst met goud koopen, nadat een besluit des Keizers hem voor altijd uit het land verbannen had.

Behalve deze drie offers van den Bartholomeüs-nacht, die het leven nog hadden behouden, waren er nog veel beklagenswaardiger, niet alleen de op het veld verslagenen, voor wien de spoedige dood eene weldaad was, maar ook de groote menigte der gewonden, die in een' erbarmelijken toestand in de akeligste gevangenissen werden gesleept. Nog schandelijker was Dr. Mustäus in dien nacht behandeld geworden. Sluipmoordenaars hadden hem in zijne cel overvallen, aan handen en voeten gebonden en na de schandelijkste mishandelingen naar den kelder van het klooster gesleept, terwijl hunne handlangers de bibliotheek van den overvallene vernielden, en daaronder bijzonder met de werken van Augustinus op de smadelijkste wijze te werk gingen, vermoedelijk uit haat tegen den augustijner monnik te Wittenberg.

Eerst den volgenden morgen werd de begane wandaad in het klooster bekend, toen men in de cel van den vermisten Mustäus den gruwel der verwoesting gewaar werd, en na het spoedig ingesteld onderzoek, den man gewond, gebonden

en in zijn bloed badende in den kelder vond. Terstond werden alle middelen tot zijn herstel aangewend. Zij werden met goed gevolg bekroond. Na zijne genezing echter bleef Mustäus niet langer in het klooster: hij ging naar Wittenberg, naar Luther, op wiens aanbeveling hij eene goede aanstelling in Saksen kreeg.

Intusschen was de vrijmoedige Widensee, die in eene zijner predikatiën de beeldendienst, de mis, het vagevuur en andere leerstellingen der Katholieke Kerk als instellingen van menschen had aangetast, door den bisschop ter verantwoording geroepen en naar Halle ontboden.

Tot zijne verdediging had hij het ontwerp zijner preek met zich genomen, maar geen zijner regters had lust het te lezen; men ging van de meening uit, dat een ketter zich in het geheel niet verdedigen mag en niet verdient gehoord te worden. Widensee werd van zijn ambt te Halberstadt ontzet, en den proost van Hammersleben, die zich juist te Halle bevond, werd het bevel gegeven, om hem te Halberstadt in gijzeling te zetten. Onderweg had hij echter gelegenheid om te vlugten. Hij kwam gelukkig in het augustijnerklooster te Maagdenburg aan, van waar hij in een' brief, die hij naar het st. Jans-klooster zond, protesteerde tegen de reeds gedane keus van een' nieuwen proost, en in het geval men daarin volhardde, eischte hij de teruggave van zijn achtergebleven vermogen, zijne boeken en kleedingstukken. Aan dit verzoek werd echter in geen enkel punt voldaan, en Widensee kon zijn verlies betreuren. Hij werd echter kort daarna tot predikant bij de Jacobi-kerk te Maagdenburg aangesteld, en later beriep hem Hertog Christiaan van Holstein (naderhand Koning van Denemarken) om de Kerk in het Holsteinsche te hervormen. Hij stierf als opper-intendent te Goslar.

Ook de domprediker Hammenstedt moest te dien tijde voor zijne tegenstanders, na vergeefsche pogingen om hun het hoofd te bieden, het veld ruimen. Hij ging naar Maagdenburg en stierf daar nog in hetzelfde jaar dezer treurige gebeurtenissen.

In de volgende jaren tot 1531 helde de schaal der overwinning in den strijd der beide kerkelijke partijen, nu eens naar de eene, dan weder naar de andere zijde over, maar de zwakheid van de tot nu toe heerschende Kerk was allengskens meer zigtbaar geworden. Ondervonden ook de verdedigers der protestantsche leer nog de hardste bejegeningen, de bescherming, die zij te Maagdenburg en Wittenberg genoten, vuurde hunnen moed aan. Tot deze vervolgden, die met groote vastheid in de voetstappen van den grooten Hervormer

traden en zijn werk hielpen bevorderen, behoorde ook Johannes von Winnigstedt, die als prediker bij de Jans-kerk was aangesteld. Men durfde hem niet dan in het geheim lagen leggen, daar bij de groote achting, die hij bij zijne gemeente genoot, een openbare aanval niet raadzaam geweest zou zijn. De heimelijke kunstgrepen zijner vijanden namen echter spoedig zulk een dreigend karakter aan, dat hij zich des nachts niet meer veilig in zijn huis rekende en zich genoodzaakt zag om beurtelings bij zijne vrienden, nu hier dan daar, eene verborgene rustplaats te zoeken. In het jaar 1531 werd hij door zijne gemeente aangesproken, om met haar het avondmaal onder tweeërlei gedaante te vieren, wat tot nog toe niet geschied was. Winnigstedt toonde zich daartoe bereid, maar wilde toch eerst op raad van den officiaal Horn, een geleerd en regtschapen man, het verlof daartoe bij den administrateur vragen. Zooals wel te verwachten was, werd dit niet gegeven, en daardoor werd Winnigstedt bewogen, om zijn ambt neder te leggen, hoezeer de proost der kerk en andere geestelijken hem van dit besluit poogden af te brengen. Hij bleef er bij, verliet het klooster en Halberstadt, met het voornemen, om naar Wittenberg te gaan, en daar zijne talenten in gesprekken en geschriften voor de zaak der Hervorming dienstbaar te maken. Na een bezoek bij zijne vrienden, keerde hij nog eens naar Halberstadt terug, om de aldaar intusschen verzamelde geldelijke bijdragen voor zijne onderneming te gaan ontvangen. Eene vriendelijke uitnoodiging van den domheer von Mesebuck, om bij eene vergadering der voornaamste geestelijken te verschijnen, werd hem bij zijnen terugkeer gezonden, en door twee raadsheeren begeleid, trad hij de vergadering binnen. Hier werd hem het voorstel gedaan, om weder bij de Jans- of de Martini-kerk het predikambt waar te nemen, maar zich van alle overige godsdienstige handelingen te onthouden.

Hoe verrast ook, toonde hij in het begin weinig geneigdheid om dit voorstel aan te nemen; maar toen eene tegenwoordig zijnde commissie uit den raad allerdringendst daarop aanhield, willigde hij het eindelijk in. Eensklaps echter nam de zaak eene andere wending, toen de domheer zich bij het einde der onderhandeling naar den predikant wendde, met de woorden: »Mijn lieve heer Johannes, nu moet gij u ook weder de kruin laten scheren, en de monnikskap dragen.”

»Waarom?” vroeg Winnigstedt.

»Wel,” antwoordde de domheer, »opdat de menschen zien kunnen dat gij weder een geestelijke geworden zijt!”

Winnigstedt hervatte op deze verklaring, of dan de kale kruin en de kap iemand tot een' geestelijke maakten? Als dit zoo was, dan kon ook een os of ezel daartoe gemaakt worden. Hij had ten minste de kap afgelegd om ze nooit weer op te zetten.

Dit wel eenigzins scherp antwoord maakte den domheer zoo toornig, dat hij bevel gaf om den weerspannigen priester terstond in boeijen te kluisteren en naar den administrateur te Halle over te brengen. Maar de raad verzette zich hiertegen, zich beroepende op het vrijgeleide en aanmerkende, dat er gewis een oproer zoude ontstaan, als men het doorzette. De magistraat meende dat zelfs de geringste gewelddadigheid, die Winnigstedt werd aangedaan, terstond door de verzamelde volksmenigte, welke om den uitslag der zaak af te wachten, inmiddels voor het huis was te zamen gevloeid, zoude gewroken worden. Deze voorstellingen werkten: de domheer vergenoegde zich, om Winnigstedt uit het gebied van Halberstadt te verbannen. Hierop was de veroordeelde voorbereid. Hij ging nu zonder verwijl naar Maagdenburg en van daar naar Wittenberg, waarna hij op aanbeveling van Luther tot predikant te Eimbeck werd aangesteld.

De tegenpartij scheen in het jaar 1531 te hebben overwonnen. Een keizerlijk bevelschrift tegen de luthersche leer werd bekend gemaakt, en in tien jaren, tot 1540, werd er geene evangelische predikatie te Halberstadt meer gedaan. De protestantsche Halberstadters gingen naar Wernigerode, Derenburg, Quedlinburg, en zelfs naar Maagdenburg, om eene evangelische preek te hooren, en geraakten daarbij dikwijls in groot gevaar, want de domheer von Mesebuck liet hen bespieden. Doch deze vervolgingen werkten wezentlijk mede tot de uitbreiding der verbodene leer, zooals wij dit van de eerste tijden des Christendoms af gezien hebben. Hetgeen echter alle godsdienstijver, alle volharding der onderdrukten niet kon uitwerken, werd hier, op de schouwplaats onzer mededeelingen, door die magt bewerkt, die in de wereld zoo veel regeert, *het geld! Ja het geld verschafte aan Halberstadt de vrijheid van godsdienst!*

De kardinaal Albert, administrateur van het stift, had groote sommen noodig en deed in zijne bisdommen groote belastingen uitschrijven. Maar Maagdenburg en Halberstadt verklaarden door hunne afgevaardigden, dat zij geen' penning zouden toestaan voor dat hun vrijheid van godsdienst en geweten was toegestaan. Eerst wilden de bisschoppelijke raden niets daarvan weten. Maar toen zij dezen eisch aan den kardinaal deden toekomen, deelde hij hun het volgende besluit

mede: »Hetgeen noch de Paus, noch de Keizer in deze landen kunnen weren, hoe zouden wij dat weren; daarom handel zoodanig, dat wij geld krijgen. Willen zij het geven, en luthersch zijn, welnu laat hen dat wezen; alleen dat zij de gestichten, de kerken en kloosters vrijlaten voor onze godsdienst, tot dat er eene kerkvergadering zal plaats gehad hebben, enz." — Terzelfder tijd werd aan de raadsheeren opgedragen, om de zaak die wending te geven, dat voor het tegenwoordige de godsdienstvrijheid werd toegestaan om de onstuimigheid van het volk. Zij was dus nog altijd onzeker, dewijl de volgende bisschoppen haar weder konden opheffen. Halberstadt betaalde 200,000 gulden, eene zeer aanmerkelijke som voor die tijden. Maar sedert werden alle stads-predikantsplaatsen met evangelische mannen bezet. Zelfs de katholieke leeraar van de stiftskerk van st. Petrus-en-Paulus, Kraberg geheeten, nam de evangelische grondstellingen aan. Alleen in de Dom-, Lieve-Vrouwe- en Mauritskerken werd nog de bijgeloovige godsdienst van vroege tijden uitgeoefend.

DE BROEDERS JUAN DIAZ

EN

ALPHONZO DIAZ DE CUENZA.

Peinzende en met het oog naar den hemel gerigt, stond Juan de Cuenza aan eene der poorten van Parijs, en het was alleen aan de geweldige beweging zijner borst zigtbaar, dat hij nog leefde. Er moest een besluit genomen worden omtrent zijn toekomstig lot, en bij het beoefenen der wetenschappen tot een man opgegroeid, was hij het met zich zelven niet eens, welke betrekking hij kiezen zou. Zou hij naar Spanje terugkeeren? — waaruit hij voor dertien jaren gevlugt was, omdat de dwang des geestes hem tegen de borst stiet, en hij de tirannie der inquisitie vreesde. Zeker trokken vele herinneringen hem naar het vaderland heen en de stem des bloeds deed vele gevoelens ontwaken. Maar, had hij als jongeling reeds de banden, waarmede de spaansche geestelijkheid het volk en de zielen kluisterde, niet kunnen dulden, hoe zoude hij dit dan nu, nadat eene ijverige studie op de hoogeschool te Parijs hem de beteekenis des levens duidelijker had gemaakt, en het licht des Evangelies, dat sedert eenigen tijd, door Luther en Calvijn op den kandelaar was hersteld, ook zijn' geest verhief! Hoe kon hij anders dan met inwendigen gloed en bittere smart naar het kasteel zijner vaderen terugkeeren, daar uit vrees voor de Hervorming in Spanje zelfs iedere boei sterker werd aangehaald, en iederen dag nieuwe gruwelen plaats vonden, waardoor de goedheid des Heeren zoo smadelijk werd gelasterd. Wanneer Juan daarheen keerde, moest hij, óf zijne gevoelens verloochenen, óf hij stortte zich en de zijnen in het verderf. Waarlijk, hij zou nu eenen vriend noodig gehad hebben, maar waar zou hij dien vinden, daar ook in Frankrijk de magt der priesters zoo streng heerschte, ter behoud hunner baatzuchtige oogmerken?

Ook thans, zoo als dikwijls vroeger, keerde Juan zonder bepaald besluit in zijne stille woning weder, toen het reeds laat

in den avond was, en de fonkelende sterren de beklemdheid in zijn hart deden verminderen. Weemoedig, maar onderworpen, sloeg hij te huis den Bijbel op, en het eerste wat hij las, waren de woorden van Mattheus: »Alle zonde en lastering zal den mensch vergeven worden, maar de lastering tegen den Heiligen Geest zal den mensch niet vergeven worden!" — En hij raakte daarover zoo diep in gedachten, dat hij eindelijk afgemat in slaap viel, en bij het ontwaken, op de gevouwene handen rustende, nog dezelfde spreuk voor zich zag. Eene nieuwe kracht scheen hem bezield te hebben. »Ja," riep hij uit, »de lastering tegen den Geest wordt den mensch nimmer vergeven! — en ik zoude dien Geest lasteren om in mijn vaderland de schandelijkste dwingelandij te schragen? Neen, ik wil op God vertrouwen, in nood en dood aan de eeuwige waarheid getrouw, en daarop blijven hopen!"

Met weinig goed, maar met vasten moed, verliet hij eenige dagen later Parijs, den weg naar Genève nemende, nadat hij zijne bloedverwanten had gemeld, dat hij aan den trek om vele landen te zien, geen' weerstand kon bieden. De natuur begon zich reeds met de kleuren van den herfst te tooijen, en gelijk in een edel gemoed de vergankelijkheid der aarde steeds het verlangen naar het eeuwige vermeerdert, zoo kiemde ook bij Juan den weemoed, zoodat hij het in zulk eene stemming gelukkig vond, dat juist, toen hij de muren van Genève bereikte, de van Savoye komende bisschop zijnen intogt hield; want het was het feest der kruisverheffing. Met innige vroomheid wierp hij zich met de menigte in het stof voor het beeld van den Gekruiste, den verheven' Kampvechter voor de waarheid, den verheerlijkten Lijder, die de zonden der geheele wereld op zich genomen heeft.

Bij die intrede drong een man uit de menigte te voorschijn. Vertwijfeling stond op zijn bleek gelaat te lezen, en op de knieën vallende, de voeten van den bisschop omvattende, smeekte hij: »o heer, heb toch eindelijk medelijden! Verstoot vrouw en kind niet uit de armoedige hut; scheld mij kwijt, wat ik u nog schuldig ben, want veld en wijnberg, gij weet het, zijn dit jaar weder door misgewas bezocht, en wat gij verlangt kan niet geschieden, ofschoon mijne vrouw mij van den morgen tot den avond behulpzaam is. De stadhouder van onzen Hertog wil mij bijstaan, en mij hulp verleenen, wanneer gij maar niet bij uwe vordering blijft; wilt gij zijne goedheid niet navolgen en barmhartig wezen, zoo als de Hemel over ons allen!" — Met angstige stilte werd het antwoord van den bisschop afgewacht, maar het gelaat des kerkvoogds gloeide van toorn, en hij zeide: »Ik ken u! het is de vloek Gods, die op

uwe velden en bergen rust, omdat zich zoo velen van de alleenzaligmakende Kerk afscheiden, en de nieuwelingen volgen, die u in de strikken van den satan zullen voeren. Ik mag de tuchtiging niet verhinderen, die God over u doet komen, daar gij mij niet erkennen wilt als opperhoofd uwer Kerk; en Hij wil, dat zelfs de regtvaardigen lijden, wanneer zij de zondaars onder zich toelaten. Weg van mij, Gods gerigt zij over u!" Met wilde gebaren stond de ongelukkige op, en toen hij zich verwijderde, en het gemompel des volks luide hoorbaar werd, riep de bisschop met eene donderende stem: »Vervloekt zijn allen, die door Gods toorn getroffen worden, en die geene boete doen in den strijd tegen de ketterij!" En met dat wat hij het allerheiligste noemde in de handen, trok hij voort. Als verpletterd stond Juan op: zijn voorhoofd gloeide, zijne gedachten stonden stil, en eenzaam in de herberg zittende, bragt hij den dag door in gebed en strijd om kalmte van geest.

Den volgenden morgen ging Juan de Cuenza naar Calvijn, met wien hij reeds op de hoogeschool te Parijs had kennis gemaakt. Hij werd als een' oud' vriend ontvangen, en spoedig waren zij te zamen in ernstige gesprekken verdiept, alzoo dat de nedergedrukte harten kracht ontvingen tot nieuwe, vrijmoedige woorden. Calvijn liet hem niet heengaan. Juan moest het middagmaal bij hem gebruiken en voelde zich gelukkig door de woorden van eenen man, die meende te zegevieren over diegenen, welke hunne zielen in het stof willen nederwerpen, om zeker te zijn van ligchamelijke welvaart. Opgewekt door zulk een gesprek, werden zij door een gedruisch van vele stemmen gestoord, dat van de straat kwam; en toen zij het venster naderden, bemerkte Juan denzelfden man, die gisteren den bisschop te voet was gevallen, geboeid en door gewapende mannen geleid. Achter hem liep zijne vrouw, de handen wringende, nevens hem een tweetal kinderen, die weenden. En toen nu Calvijn vroeg, wat er gebeurd was, toen vernam men, dat de ongelukkige eenen ouden man had doodgeslagen om de pacht te krijgen, die de bisschop met zoo groote gestrengheid deed invorderen. Tranen ontrolden den oogen van den edelen Spanjaard. Hij verborg zijn gelaat aan de borst van Calvijn, wiens toorn tegen den bisschop ontstak, maar hij was echter verheugd, dat deze gebeurtenis de vrijheid der Kerk van Genève geheel zoude grondvesten. Maar Juan hoorde slechts den kreet van diegenen, welke voorbij gingen. Geen luister was in staat om zijn gevoel te doen zwijgen. Nu ondervond hij, hoe de laatste band, die hem in geestelijke slavernij had ge-

houden, was losgemaakt; hij konde zich niet meer vergenoegen, met dat wat hem door menschelijke instellingen was opgedrongen; hij wilde een ijverig burger zijn in het rijk Gods, en hoewel hij wist, dat zijn aardsche erfdeel in Spanje er door verloren zou gaan, nam hij op den 18den October 1541 plegtig het oude christelijke, door onderzoek herkregene geloof aan. Weinige dagen daarna verliet hij Genève met eenen aanbevelingsbrief van Calvijn aan den geleerden Martijn Bucer, te Straatsburg, die hem met blijdschap ontving, als een trouw medehelper in het schrijven en spreken over het werk der waarheid, waartoe Juan zich toerustte.

Met een onbeschroomd vertrouwen meldde Juan aan zijne bloedverwanten in Spanje zijne toetreding tot de Reformatie. Zij waren er over vertoornd, zooals hij te voren had voorzien, en bijzonder Alphonzo Diaz de Cuenza, die alles aanwendde, om zijn' broeder door belofte van allerlei eerbewijzen tot den terugkeer naar zijn vaderland en de Katholieke Kerk over te halen. Maar Juan bleef onwankelbaar voor de verwenschingen der zijnen en onderwierp zich aan de armoede, waarin hij nu moest leven. Zijn vriend Martijn Bucer verligtte zijn lot, zooveel hij konde, en Juan leefde verscheidene maanden binnen Straatsburgs muren, altijd bezig in den arbeid ter eere der waarheid en ter verbetering der menschen. In het laatst van 1542 zond Bucer hem naar Duitschland, om daar het opzigt te hebben over de uitgave van eenige werken, en in nadere kennis te komen met eenige medestrijders tegen het rijk der duisternis. Juist toen hij zich tot de reis toerustte, bezocht hem Claudius Senarclaeus, een arm Savoyaard. Hij verzocht, dat Juan hem in de gezuiverde leer zou onderrigten; om dit voorregt te hebben, wilde hij hem gaarne als bediende volgen. Juan nam hem als reisgezel aan, volbragt in Duitschland, wat hem opgedragen was, en deed verder al, waartoe hij zich geroepen voelde.

Deze afval van het gezag van den Paus door eenen voornamen en geleerden Spanjaard, had groot opzien verwekt; want in dezen tijd, toen de moedige Luther, de grondzuilen der door Gregorius VII gegrondveste, alles overheerschende hiërarchie diep ondermijnde, was er eene geheele omverwerping van den Roomschen Stoel te vreezen, wanneer ook een straal van het goddelijke licht in de zuidelijke landen doordrong. Zelfs Karel V, wiens grootheid onwankelbaar scheen, had den magteloozen Paus ondersteund, daar hij het gewigt van de bewegingen begreep; en daar nu de duitsche godsdienst-geschillen hem in zijne plannen dreigden

tegen te werken, wenschte hij, dat mannen, die door hunne geleerdheid aanzien verkregen hadden, al het mogelijke zouden aanwenden om datgene te onderdrukken, wat hij ketterij noemde. Om deze reden ontving de minister des Keizers, de kardinaal de Granvelle, het bevel om den edelen Spanjaard tot welken prijs ook tot afzwering der gezuiverde leer over te halen. Een dominikaner monnik, Pietro Malvenda, werd afgevaardigd, en deze meende in zijne sluwheid weldra den weg gevonden te hebben tot 's jongmans bekeering in den invloed, die de burgtzaten van Steinach op deze uitoefenden. Hier werd Juan menigmaal gezien, — want de liefde had er toegang tot zijn hart gevonden. Mathilda von Steinach was het liefelijk beeld, dat in zijn hart leefde en dreigde om het weder in de begeerlijkheden der wereld mede te slepen, en Juan werd des te heviger door de liefde beheerscht, daar hij dien hartstogt tot den mannelijken ouderdom toe had vermeden, en nu al de gloed dier weelde hem doortintelde.

Hij had den moed nog niet gehad om in Mathilda's tegenwoordigheid de bekentenis van zijn nieuw geloof te doen. Daar kwam de monnik op den burg en dreigde den sluijer van zijn geheim op te heffen. Maar schoon Juan kon zwijgen, loochenen mogt hij niet, al had hij daarmede het dierbaarste voor hem op aarde kunnen winnen, haar, bij wie hij nog niet het minste blijk van genegenheid had kunnen bespeuren, op wie hij ook in zijne armoede niet hopen kon. Zoodra Malvenda op Steinach was, wendde hij zich tot Juan. Hij deed hem gevoelen, dat hij niet onbekend was met zijne liefde voor Mathilda, beloofde hem in naam van Granvelle rijke goederen in Duitschland, ja zelfs des Keizers voorspraak bij den Pfaltzgraaf aan den Rijn — wiens vassal de ridder von Steinach was — opdat hij het huwelijk van Juan met Mathilda zou begunstigen. Ook het meisje scheen hem nu meer genegen dan vroeger, en niet zonder bangen strijd, wees Juan de aanbiedingen van Malvenda van de hand. Maar eene zwaardere beproeving wachtte hem: Mathilda zelf poogde door hartelijke gesprekken, door het vermogen harer bekoorlijkheden, haar geloof weder aan den zoo smoorlijk verliefde op te dringen. Tegen zulke wapenen scheen de sterkte zijner ziel niet bestand, te meer, toen men zoo vertrouwelijk bij elkander was ten gevolge van het jaargetijde — want het was in den winter van 1544. Hopend en verlangend zag Juan nu vele dagen werkeloos voorbij gaan, toen hem op eens een brief van Bucer tot eene gewigtige bezigheid naar Stuttgart riep. De pligt deed uitspraak. Hij rukte zich van Steinach los, maar zelfs met opge-

ruimdheid sprak hij tot Mathilda van de dagen des wederziens: want zij was zigtbaar ontroerd bij het afscheid nemen. Dit wekte bij hem eene vrolijke hoop op: hij meende nu, dat hij ook haar het liefdegevoel, dat hem doortintelde, zou kunnen inboezemen, zoo hij slechts na zijne terugkomst den verleider Pietro Malvenda hier niet meer vond.

Zwaarmoedig trok hij echter heên. De gewigtige bezigheden eischten al zijne krachten; zij lieten hem slechts weinige oogenblikken over om aan haar te denken, en weldra eischte de geest der wetenschap van hem, om zich moedig te verheffen. Merkwaardige verschijnselen in de natuur hadden in dien tijd reeds dikwijls den pausen gunstig geweest, om de verdoemenis over de hoofden derzulken uit te spreken, die zoo het heette, God zelf door ketterijen tot de verwoesting der wereld uitdaagden, en luider werden alom deze bedriegelijke stemmen, daar het ligchamelijk lijden van Luther weldra een einde aan het leven des grooten mans scheen te zullen maken. Nu gebeurde het dat in 1544 vier zonsverduisteringen plaats hadden, waardoor de zwakke gemoederen van schrik bevangen werden. Tallooze gesprekken en geschriften werden bij het volk aangewend, ten einde het aan te zetten om de ketters te verdrijven, die aldus den toorn des Hemels deden ontstaan, zoodat de onschuldigen met de schuldigen onder de puinhoopen der aarde zouden bedolven worden. Toen verhief zich Juan Diaz om de stelling te bewijzen, dat zulke gebeurtenissen geene teekenen van de goddelijke straf konden zijn, die van het begin af, op de orde van het heelal berustten en met de duidelijkste berekening van den loop der sterren, verbond hij het welsprekendste betoog, zoodat zijn werk weldra in de handen van duizenden was, de vrees uit de harten week, en het booze zaad der hiërarchie in de kiem verstikte. En gelijk een regtgeaard gemoed sterker wordt in den strijd voor het regt, voelde ook Juan zijne krachten toenemen. Door zijn achtenswaardig pogen achtte hij zich zekerder van de liefde van Mathilda, daar zijn naam ook tot haar moest doorgedrongen zijn, die hij nu weldra zoude wederzien.

In de lente van het jaar 1545 reisde hij van Stuttgart af, en kwam op eenen laten avond, alleen vergezeld door Senarclaeus, in het Neckardal aan, waar de blik Steinach kon bereiken. Het verlangen van Juan om de plaats, waar Mathilda woonde, nog heden avond te betreden, was steeds hooger gestegen, naarmate de zich uitbreidende avondschemering zijne hoop scheen te verminderen.

Hoewel Senarclaeus hem dringend, ja ten laatste zelfs angstig toesprak en smeekte, dat hij tot den volgenden morgen zou wachten. — Juan kon zijn gevoel niet onderdrukken. Weldra waren er schippers aangenomen, om hem den Neckar af te varen, welks heerlijke oevers, in de schoone maneschijn, ditmaal zijn hart niet met bewondering voor Gods werken vervulden. Juan had zijn oog slechts naar Steinach gewend, maar zijn geleider zag strak in den stroom en kromp zigtbaar van schrik ineen, toen Juan riep: »Wij zijn er!" — en de schippers aanleiden.

Vol vreugde en haastig sprong Juan uit het schip en liep het bergpad op, zoo snel, dat Senarclaeus hem naauwelijks kon volgen; maar op de hoogte gekomen, bemerkte hij nergens op den burg eene schemering van licht. Lang stond hij besluiteloos, daar hij niet durfde aankloppen in de stilte van den naderenden middernacht. Reeds gelukkig, dat hij heden de muren nog had begroet, waarbinnen zijne geliefde zich bevond, en te kunnen opzien naar hare kamer, stond Juan geheel verloren in vrolijke gedachten, toen op eens zijn geleider hem uit zijne mijmering rukte met den kreet: »Mijnheer, red uw leven!" Juan keerde zich om, trok den degen en zag Senarclaeus tegenover drie mannen strijden. Een van hen riep den knecht toe: »verrader!" en vlugtte. Juan meende Malvenda's stem te hooren, doch had geen tijd tot opmerkingen. Hij stond tegen eenen hem geheel onbekenden ridder, die hem met woedende stem uitdaagde en hem ook reeds bij den aanval in den schouder gewond had. Intusschen bleef Senarclaeus om hulp roepen. Van beneden hoorde men de antwoorden der schippers, weldra ook hunnen haastigen tred op het voetpad, en eindelijk den torenwachter, die met zijn' horen de bewoners van den burg wekte. Toen eerst week de ridder. Juan, wien het bloed van het hoofd liep, wilde naar den burg geleid worden, maar Senarclaeus wierp zich op de knieën, met de woorden: »Om Gods wil, mijnheer! vlied met mij naar het schip!" Juan wilde antwoorden, maar uitgeput zonk hij neder. Met behulp van de naderende schippers droeg Senarclaeus hem naar beneden, gaf bevel dat de boot terstond van land zoude steken, en men hem op den tegenovergestelden oever bij een' landman zou brengen. Zoo kwamen zij aan het dorp Kleingemünd. Een dorpeling ontving hen onder zijn dak, en hielp de wonden van Juan verbinden, die als in doodslaap op het armoedige leger nederzonk.

Reeds vele dagen had Juan met den dood geworsteld, toen hij eindelijk de oogen opende en bemerkte hoe Se-

narclaeus met ternedergeslagene blikken en gekruiste armen rondliep in de kleine ruimte der nederige hut, waarin hij tot zich zelven was gekomen. »Wat scheelt u, Senarclaeus?" sprak hij met eene matte stem. — De dienaar, wiens blikken spoedig helderder werden, zonk aan zijne legerstede neder, en zeide, dikwijls door tranen afgebroken: »Den Almagtige zij dank, dat gij nog leeft! dat gij mijne bekentenis hooren kunt, dat gij mijn berouw kunt zien!" — Vragende zag Juan hem aan. — »Ja! ik was het, die u in dit ongeluk stortte; al was het dan ook maar alleen door mijn stilzwijgen! Weet dan, Malvenda heeft zich, terwijl wij te Stuttgart leefden, door verscheidene boden tot mij gewend, en mij laten zeggen, dat uw geluk het vorderde, om naar Spanje terug te keeren; dat gij eenmaal hem als uw redder zoudt beschouwen, die u met goedheid of geweld daarheen bragt. Hij wist van mij, dat ik behoeftige ouders, broeders en zusters in Savoye had achtergelaten, en bood mij voor hen eene hoeve in mijn vaderland aan, wanneer ik u dit voornemen kon doen opvatten, of het geweld, dat daar toe gebruikt zoude worden, ondersteunen. — O mijnheer, zie mij niet zoo ernstig aan! — ik wankelde wel — God en gij moogt het aan mijne bezorgdheid voor mijne arme ouders vergeven! — maar ik beloofde het niet, ofschoon Malvenda mij ten laatste zelfs hevig liet bedreigen. — Nu reisdet gij terug; ik was het met mij zelven niet eens, of ik het voorgevallene u zou verzwijgen dan het u toevertrouwen. — Toen wildet gij des avonds nog laat naar Steinach. — Gij zult het u nog herinneren! Ik smeekte u dringend om het uit te stellen — ach! ik wist, dat Malvenda daar was! Ik vreesde de ontmoeting, maar was er eenigzins door gerust gesteld, dat het bijna middernacht was, en alles op den burg zeker reeds zou rusten. Toen wij nu boven stonden, en gij in diepe gedachten waart verzonken, hoorde ik eensklaps spreken, herkende de stem van Malvenda, zag hem het bergpad oploopen en in gesprek met een' mij onbekende ridder, die door zijn' schildknaap gevolgd werd. Ik sprak u verscheidene malen zacht toe, maar te vergeefs! Welhaast waren zij zoo nabij, dat Malvenda u bij het licht der maan herkende, terwijl hij verstaanbaar fluisterde. »Hij is het; 't is Juan Diaz, die daar naar boven ziet, naar de kamer van Mathilda!" Met toornige gebaren rukte de ridder zijn zwaard uit de schede, en viel op ons aan. In vertwijfeling riep ik u tot den strijd, en alleen denkende aan u en aan de weldaden, die gij mij bewezen hebt, haastte ik mij ter uwer verdediging. Malvenda

had ook mij reeds herkend; zijn uitroep: »verrader!" waarmede hij vlugtte, bewees dit, en zeide mij te gelijk, dat hij mij reeds geheel tot zijne partij gerekend had. — Het overige weet gij, tot op het oogenblik, dat gij magteloos naar het schip en hierheen gebragt werdt, waar ik u reeds vele dagen verpleegd heb, zonder hoop om u te kunnen redden. Gezegend zij de Eeuwige, die u tot het leven terugbragt! — Maar vergeef mij, o heer! en vergroot den afkeer niet, dien ik zelf om mijne schuld tegen mij gevoel!"

Met tranen bevochtigde de hevig geroerde man de hand, welke Juan hem toereikte, die zijn' dienaar zocht te troosten met deze woorden: »vrees niet, ik ben niet toornig op u! ik ken u; gij meent het goed met mij, wacht u echter, dat gij niet in de strikken der boozen valt!' Nadat hij zacht gevraagd had: »Hoe gaat het met Mathilda?" — viel hij weder in onmagt neêr, en in de ingespannene bezorgdheid, waarmede Senarclaeus hem verpleegde, erkende Juan dagelijks meer het stille berouw des armen jongelings, zoodat hij openhartiger met hem omging dan vroeger. En daar hij nu langzamerhand in beterschap toenam, kwamen zij overeen, dat daar het voor het tegenwoordige voor hen niet veilig was in den omtrek van Steinach, zij vertrekken moesten. Juan draalde echter lang eer hij hiertoe besluiten kon, en stemde met weerzin toe, dat Senarclaeus toebereidselen maakte tot hunne reis naar Heidelberg, tot de landman, bij wien zij woonden, berigtte, dat er sedert eenige dagen vreemde mannen in den omtrek der hut gezien werden. Maar Juan wilde niet vertrekken, voor hij berigt van Mathilda had, en daar het hem nog aan krachten ontbrak, om zelf naar Steinach te gaan, gaf hij zijnen medgezel bevel om te onderzoeken hoe het op den burg gesteld was. Sanarclaeus maakte zijn aangezigt en zijne kleeding onkenbaar, en vertrok. Twee dagen later zou hij terug zijn.

Eenzaam, zich op zijnen staf voorthelpende, wandelde Juan door den kleinen tuin der boerenhut naar den Neckar, die er langs stroomde. Dikwijls zag hij naar Steinach en zijn hart was diep bedroefd, dat hij andermaal, misschien voor langen tijd, zich van de geliefde zoude verwijderen, zonder haar gezien te hebben, en troost te hebben genoten uit den klank van hare stem. Op eene bank, van waar hij een vrij uitzigt had, zette hij zich neder. Zijne verbeelding voerde hem verre boven de wezenlijkheid, totdat de avondschemering inviel. Maar hij merkte het niet voor het verschiet reeds door de duisternis onzigtbaar was geworden. Toen ontwaarde hij in zijne nabijheid eene ligte boot, en daarin eene gestalte

in eenen mantel gehuld, die den schipper de plaats der landing aanwees, zeer nabij de bank, waarop Juan gezeten was. Nog voor dat de boot goed aan wal was, sprong de gestalte aan den oever; met eenen ligten, haastigen tred wilde zij naar de hut gaan; — zij moest voorbij Juan komen, en bleef plotseling voor hem staan. »Ja, gij zijt het, ongelukkige!" — hoorde hij haar spreken. Het was *hare* stem, en zijn hart dreigde te bezwijken door aandoening en verrukking. »Mathilda!" riep hij bevende. — »In 's Hemels naam, zwijg!' antwoordde zij, »geef mij antwoord op deze enkele vraag: vertrouwt gij mij, wilt gij mij volgen?" — »Met u tot in den dood!" antwoordde Juan, »maar zeg...?" — »Senarclaeus was bij mij, sprak mij alleen, ontdekte mij uw verblijf. Gezegend zij het oogenblik, toen ik het vernam, want weet, ook Malvenda kent uwe schuilplaats sedert gisteren, en eene boodschap van den Keizer aan onzen Pfaltzgraaf heeft het bepaald, dat gij dezen nacht met gewapende mannen van hier zult vervoerd worden. Kom nu zonder verwijl! Senarclaeus weet reeds alles. — o Twijfel er niet aan, dat ik u redden zal!" Tranen beletten Juan te spreken. Bijna bewusteloos voelde hij zijne hand door de hare gegrepen. Hij volgde zwijgend, waar zij hem heenleidde. Eerst toen de boot den stroom weder afgleed, wilde hij vragen; — maar Mathilda gaf hem een teeken, dat hij zich aan den schipper niet verraden zou. De boot hield in eene onbewoonde streek stil. Mathilda leidde Juan op eenen smallen, in de duisternis naauwelijks zigtbaren weg door het bosch, naar de bergen. Zij was niet minder vermoeid dan hij, maar zwijgend en zonder rusten ging het voorwaarts, en uit de beklemde borst van Mathilda ontsnapten herhaaldelijk de woorden: »vrees niet voor de plaats, waar ik u brengen zal!" — Toen klonk paardengetrappel door de bergen en weerkaatste het geschal der jagthorens. Het luide geroep van »Mathilda!" werd daartusschen gehoord. — »O, Eeuwige Magt, help ons!" jammerde zij, en haar hart klopte hoorbaar. »Men heeft mij gemist, men zoekt mij." Juist stonden zij aan een poortje van den burgtuin. Door den angst gesterkt, trok Mathilda Juan met zich voort, die bijna van vermoeijenis nederzonk. Eindelijk hadden zij de kapel bereikt, die op eene afgezonderde hoogte, niet verre van den burg Steinach, was gebouwd. Haastig gingen zij die binnen. Zonder aarzelen, geweldig bevende, opende Mathilda eene deur, en gebood Juan de trappen af te gaan. »O, geloof aan mijne opregtheid en hoop op mijne spoedige terugkomst!" Deze woorden hoorde hij nog van Mathilda. Toen sloeg

zij de deur achter hem toe, en sloot haar. Zoodra Juan om zich heen zag, bemerkte hij rondom zich slechts de teekenen des doods; — hij was in de familie-begraafplaats der Steinach's. Op eene der stellaadjen stond spijs en wijn, en eene brandende lamp en eene oliekruik daar naast. — Eene huivering drong hem door de leden, en bijna bewusteloos leunde hij tegen eene der doodkisten.

Toen Juan weder tot zich zelven kwam, bevond hij zich op den vloer nedergezonken. Hij moest ontwaakt zijn uit eene lange sluimering, want zonnestralen drongen door de kleine openingen, die de strooming der lucht in de diepe gewelven moesten onderhouden. Maar het daglicht vertoonde zich slechts schemerend, en hij moest zich haasten, om de lamp te voorzien, want zij dreigde uit te gaan. Nu eerst begon hij over het gebeurde na te denken, en ofschoon hij in zulk eene vreesselijke plaats was opgesloten, er kwam toch geen twijfel in hem op aan de bedoelingen van Mathilda; hij was gerust, omdat hij aan hare hand hierheen gekomen was, en daarom dacht hij, dat het zeker heilzaam moest zijn. Alzoo, door een' dronk wijns gesterkt, ging hij weder naar de trappen, plaatste zich aan de geslotene deur, en wachtte stil op de terugkomst zijner geliefde.

Vele uren waren alzoo wakend, droomend door hem doorgebragt, toen hij de voetstappen van gewapende mannen hoorde, en het geluid van hunne stemmen nabij kwam. Juan hield den adem in, wachtende wat er gebeuren zoude. Hij onderscheidde de stemmen. Het was Malvenda. »Ook hier vinden wij hem niet; alle moeite is te vergeefs!" — »Ik heb u den ganschen burg laten doorzoeken!" sprak een ander op den toon van volle zekerheid, — het was Mathilda's vader — »Ik wist het ook stellig, dat Juan niet bij mij verborgen kon zijn. Zijt gij ook door den schipper bedrogen, die u zeide, dat hij gisteren niet ver van hier een' vreemdeling had uitgezet, dien hij van Kleingemünd had gehaald? En is die vreemdeling werkelijk hij, dien gij naspoort, dan heeft hij een ander toevlugtsoord gevonden. Dat Juan bij mij bescherming zoude zoeken, is ook niet te denken, daar hij, zoo als gij zelf weet, in dien nacht aan de muren mijns kasteels zoo onwaardig is overvallen. Zoek zoo veel gij wilt, en zoo gij het verlangt, zal ik zelfs de sleutels doen halen van de groeve mijner voorvaderen!"

Bij dit gesprek gevoelde Juan zich het bloed in de aderen stollen. — Er werd aan het slot der deur gerammeld, en Malvenda zeide: »word niet toornig, ridder! en geloof dat geen argwaan mij drijft. Maar de bevelen, die de kardinaal,

de Granvelle mij op nieuw gezonden heeft, zijn te streng, dan dat ik niet alles zoude beproeven, om mijn' last te volbrengen en dezen vermetelen ketter aan het geregt over te leveren. In de groeve kan hij niet zijn, hoe zoude hij door de geslotene deur zijn gedrongen? — Laat ons daarom spoedig het bosch doorzoeken, misschien houdt hij zich daar nog verborgen." — Welhaast klonken de voetstappen nog slechts in de verte, en eindelijk waren zij niet meer hoorbaar. — Uit de beklemde borst van Juan rees een vurig gebed tot God omhoog.

Het was weder nacht geworden; maar Juans brandende oogen werden niet door den slaap gesloten. De beelden zijner ziel werden steeds duisterder, en het klagende geschreeuw der uilen en gieren klonk hem in de ooren. De morgen moest reeds nabij zijn, toen eenig gedruisch aan de deur ontstond; zij werd opengesloten. Mathilda fluisterde zijnen naam en kwam de trappen af. »De spionnen hebben tot middernacht de omstreken doorzocht en mij angstig gemaakt," begon zij, »eerst nu zijn zij weg. Nog dezen morgen zal Senarclaeus u met paarden aan den zoom van het bosch afwachten, en daarom is het tijd, dat gij u van hier begeeft. Alvorens gij echter van hier scheidt, moet gij mij hooren, opdat gij mij niet zoudt miskennen, en u opgehelderd worde, dat wat gij soms strijdig zoudt achten met vrouwelijke beschroomdheid." Zij zweeg, en toen Juan wilde spreken, viel zij hem weder met ter neërgeslagene oogen in de reden: »Gij zult misschien spoedig denken door mij bedrogen te zijn en mij dan onregt doen; want weet, dat mijn hart reeds sedert langen tijd niet meer vrij is: ik schonk het aan den ridder von Breuberg, die echter te arm is, om aan mijn' vader de toestemming te durven vragen; want wij zijn ook niet rijk. Nu kwam Malvenda op onzen burg, en toen von Breuberg hem beloofde hem behulpzaam te zijn, ten einde u van het nieuwe geloof af te brengen, beloofde Malvenda van zijne zijde aan den ridder het beschermheerschap over verscheidene kloosters, en daardoor de middelen om zijnen vervallen' burg in het Odenwald te herstellen en zijne met schulden bezwaarde goederen in te lossen. Niet alleen de toezegging dezer aardsche goederen, waardoor mijn geluk zou bevorderd worden, maar ook het heil uwer ziel drong mij u vertrouwelijk te bejegenen; maar weldra bemerkte ik duidelijk, toen gij naar Stuttgart zoudt reizen, dat gij mij verkeerd begrepen hadt. Mijn schrik was groot, dewijl gij toen met de stellige weigering, om u weder bij onze Kerk aan te

sluiten, ook al mijne verwachtingen te leur steldet. Eenige maanden na uw vertrek kwam Breuberg op Steinach, en Malvenda wist de vlam der jaloerschheid bij hem op te wekken, waardoor hij zich gewillig toonde om de hand te leenen aan het geweld, dat uw verderf ten doel heeft. Ziedaar de oorzaak van dien aanval op u, dien Breuberg mij naderhand zelf met opregt berouw bekend heeft, tegelijk met de plannen van Malvenda. Gij hadt om mij geleden, en het scheen mij toe mijn pligt te zijn u te toonen, dat ik niet tot uwe vijanden moest gerekend worden, toen Senarclaeus tot mij kwam en mij uwen hulpeloozen toestand bekend maakte. Toen deed ik iets, dat ik aan niemand toevertrouwde, en gij zelf verontschuldigen zult door de achting, die ik voor u en den vrede mijner ziel koester. En nu, kom mede; — de zon moet u hier niet meer beschijnen!"

Met bittere smart had Juan dit alles aangehoord, en zwijgende, half bedwelmd en bevende, volgde hij Mathilda. — Ach! liever ware hij nu in de woonplaats der dooden gebleven, want er was nu niets meer op aarde, dat hem hier nog troost voor dit leven schenken kon!

Sprakeloos gingen beiden naast elkander langs het begroeide pad, dat door de eerste morgenschemering flaauw werd verlicht. Aan den uitgang van het bosch vonden zij Senarclaeus met twee gezadelde paarden, die vroeger in het Neckardal achtergebleven waren. Maar toen nu het gevoel van Juan bij het scheiden voor altoos weder levendig werd, toen welden tranen in zijne oogen, die Mathilda sprakeloos aanstaarden. Hij bragt hare hand aan zijn brandend voorhoofd. Getroffen zeide de freule: »vaarwel Juan, denk aan uw eigen heil, niet alleen hier, maar ook *daarboven!*" — Met den blik ten hemel gerigt, haastte zij zich weder naar den burg terug. Juan oogde haar na. Hij bleef doof voor de vermaningen van Senarclaeus, totdat de goede dienaar hem met geweld in den zadel ligtte. Eerst nu gaf hij het paard de sporen, en joeg wild voort, zonder te vragen, waarheen hun weg leidde. — Eerst toen hij tegen den avond, verre van Steinach verwijderd, in de herberg aankwam, strak voor zich zag en geheel afgemat nederzat, toen kon Senarclaeus hem brieven geven, die hij te Heidelberg had ontvangen. Martijn Bucer meldde hem, dat Alphonzo Diaz de Cuenza, de broeder van Juan, door Straatsburg was gereisd, en hem in Duitschland zoude opzoeken. Te gelijk droeg hij hem aangelegenheden op te Neuburg aan den Donau. Daarheen rigtte nu Juan zijnen weg, onbekommerd of dit

wederzien van zijnen broeder hem vreugde of onheil zoude aanbrengen.

Met welberaden list was Alphonzo door den Paus tot medelid der *Ruato romana* benoemd, een hoog geestelijk geregtshof, zamengesteld uit twaalf leden, die uit verschillende christelijke volken waren gekozen en te Rome moesten vergaderen. De trotsche, eerzuchtige Spanjaard had deze benoeming aangenomen, en nu was het te verwachten, dat hij alles zoude aanwenden om zijnen broeder voor de Kerk onschadelijk te maken. Nog meer aangehitst in de hoofdstad van het Pausdom, was Alphonzo ook spoedig geneigd, om zijn persoonlijk aanzien te gebruiken, ten einde Juan weder aan Rome te verbinden; en nadat hij te voren den kardinaal Granvelle te Crespy had gesproken, waar zich Karel de vijfde toen ophield, ten einde vrede met Frankrijk te sluiten, maakte hij zich tot zijne reis naar Duitschland gereed. Maar nog eenige maanden opgehouden, nam hij eerst in den winter van het jaar 1545 de reis aan.

Gedurende dien tijd woonde Juan te Neuburg. De droefheid zijns harten had hem meer dan ooit van het aardsche losgemaakt, en met de geestdrift, die voor geen gevaar meer beeft en den dood zonder vrees te gemoet ziet, was hij in zijne roeping werkzaam. Hij huisvestte bij den protestantschen predikant Rigonus, onder eenen vreemden naam; maar weldra trad hij weder op als Juan Diaz, daar de overheid hem bescherming beloofde tegen de listen zijner vijanden. Met meer moed kwam hij nu voor zijn geloof uit, gelouterd door de smart, aangespoord door het verlangen, en ijverig werkzaam in zijne schriften, welke hij met die van zijnen vriend Bucer voor den druk gereed maakte. In een werk getiteld: »*de Moed der ziel tegen de Aanvechting*" bestreed hij met kracht en vernuft de aanmoediging, die de kerkelijke staatkunde aan het bijgeloof en het bedrog bleef schenken. De woede en de beschimpingen, uit de duisternis voortgekomen, hadden geen' invloed op hem, die van alle aardsche hoop los was. De achting van verlichte mannen was het eenige genot zijns levens, en hij had de vreugde, dat zelfs Luther hem in eenen brief als zijnen medestrijder in den Heere geluk met zijnen arbeid wenschte.

Door dien waren Godsman en andere goede vrienden gesterkt, keerde Juan iedere hem kwellende gedachte aan Mathilda spoedig op de regte wijze af; en zoo vernam Alphonzo menig berigt, dat hem verontrustte, toen hij te Augsburg was aangekomen, om naar Juan onder-

zoek te doen. Door zijne eerzucht altoos aangespoord om den stoutmoedigen broeder te breidelen, bereikte hij de stad Neuburg. Na eene zestienjarige scheiding — want sedert Juan op zeventienjarigen ouderdom naar de hoogeschool te Parijs was vertrokken, bleven zij van elkander verwijderd — vonden de broeders elkander weder in het huis van eenen protestantschen leeraar, en de onwederstaanbare herinneringen der jeugd deden in het begin allen wrok vergeten; zij zonken in elkanders armen, en in de eerste dagen waagde Alphonzo het niet, om dien vrede te verbreken, welke de natuur tusschen hen gesticht had. Ook was Juan zoo innig bewogen in de nabijheid zijns broeders, wiens vaderland het zijne niet meer worden kon, dat Alphonzo reeds gewonnen spel meende te hebben.

Op een' helderen winteravond zaten de broeders alleen in de kleine kamer. Thans begon Alphonzo het lot van Juan te beklagen, omdat hij zich voor altoos van de katholieke Christenheid gescheiden had, zich had overgegeven aan de stellingen eener partij, die hem slechts in het verderf kon storten in den strijd tegen de eerwaardige oude instellingen der pauselijke Kerk. Hij schilderde de armoede, het verlaten leven des broeders, ver van het vaderland en zijne bloedverwanten, die in zorg en droefheid om hem treurden, met al die welsprekendheid, waartoe zijn weldoordacht plan hem in staat stelde. Bevende en ontroerd hoorde Juan hem aan, maar meer getroffen door de oude herinneringen, dan door de gegrondheid der redenen, en zich met geweld herstellende, antwoordde hij:

»Gij dwaalt, indien gij meent, dat ik de grootheid van de opofferingen niet ken, die ik doe; zij zijn nog veel grooter dan gij vermoeden kunt! — Maar toch schat ik mijne winst hooger. Ik begeer niet, dat een ander aannemen zal, wat mij als waar toeschijnt; maar nu ik doordrongen ben van de overtuiging, dat anderen de waarheid gevonden hebben, nu ware het verraad aan God en mijne ziel, zoo ik mij niet bij hen aansloot. Het misbruik van magt wil het werk des Verlossers te niet doen; maar wij moeten de zuilen van Zijnen waren troon omvatten en de dwalingen van het verledene nedervellen, al hadden wij ook het tegenwoordige niet in bezit, zoo wij slechts kunnen hopen op de toekomst. Wij hebben te doen met de leer van den Heiland, zoo als zij was, en niet zoo als zij verdonkerd werd door het ijdele Pausdom. Mag mijn vaderland het Christendom niet in zijne helderheid aanschouwen, diegenen niet dulden, die in het rijk des Eeuwigen bescherming willen zoeken tegen de logen, dan

draag ik mijne ballingschap, en zal weten te lijden om de eer van Christus, wiens kracht mij reeds toen tot den strijd riep, toen ik te Parijs de baan der wetenschappen betrad, die gij, Roomschgezinden, voor het menschelijk geslacht gaarne zoudt versperren. Maar ik heb ook genoeg troost van den Hemel; want de zon, die hier opging, zal eenmaal niet minder lichten over mijn vaderland; dan zullen ook de Spanjaarden van mijn gebeente den smaad wegnemen, waarmede zij mij nu overladen, en de ellende, waarin ik leefde, zal des te rijkere vruchten voortbrengen."

» Laat ons niet meer over meeningen strijden," antwoordde Alphonzo, »maar bedenk, dat gij alleen niets vermoogt, dat ook dat hoopje, waaraan gij gelijk zijt, niets zal vermogen tegen de magt, die sedert eeuwen in alle harten is geworteld. Bedenk ook, dat gij niet alléén staat, dat gij met uwe talenten uw geslacht kunt vereeren; gij zoudt er de heilige Moederkerk de gewigtigste diensten mede kunnen bewijzen. Zij roept thans verdedigers op, dewijl roekelooze scheurmakers vermetel worden door eene te lange toegevendheid, en het oude gebouw willen doen waggelen. Hier hebt gij smaad, vervolging en ellende; daar kunt gij schitteren en in overvloed leven, want een man van uwe geleerdheid zou alles kunnen erlangen. De Kerk is rijk en eene goede moeder; zij beloont hare dienaars met volle handen; zelfs zou u een aartsbisdom niet ontgaan, zoo gij daarnaar begeerte hadt. Beproef het, kom weder tot ons over, en dan is er nog niets voor u verloren. Mijne gemeenschap met het opperste geregtshof en mijn aanzien waarborgen u hoogheid en goederen, zoodra uw berouw u met den Paus verzoend zal hebben."

Diep ademhalende zag Juan naar de sterren, en zeide op plegtigen toon: »O mijn God, hoe dank ik U, dat uwe duizenden van werelden daar boven mij mijne nietigheid doen gevoelen! Vergeef het mijnen broeder, wanneer hij mij zoo laag aanziet, dat ik van U zoude kunnen afvallen om zilverlingen, en om vele menschen te gebieden, dat zij Uwen reinen hemel niet mogen aanschouwen!" — En nu wende hij zich tot Alphonzo, met de woorden: »ik heb alle aardsch voordeel opgegeven, laat ons dus daarvan niet meer spreken. Uw ongeluk is het welligt, dat gij over zooveel te beschikken hebt en nog altoos meer begeert. Om uwen luister vol te houden, daarom vermeerdert gij de zonden in aflaten, en weldra verkoopt gij de zielen aan de hel, voor dat zij zich verstouten om den Heer te erkennen. Om de eeuwige liefde en geregtigheid te verkondigen, is er geen kostbare glans noodig, die op zulk eene onwaar-

dige wijze verworven is, en — bij die sterren daarboven! — zoo de herstelde Kerk even ontaard ware, dan zoude ik mij met luidklinkende redenen van haar scheiden, want voor datgene, wat het waar gevoel des levens is, verzinken glans en goederen in het niet tot stof. Dat kan de ware moeder niet zijn, die hare kinderen dwalen doet en hun nimmer de mondigheid toelaat. Ik keer nimmer tot haar weder, en voorzeker kunt gij, dierbare broeder, uw aanzien edeler gebruiken, dan mij daardoor tot eene verachtelijke handelwijze te willen overhalen, en juist omdat ik dit hoop, is het mijn pligt om tot u te spreken en niets in te houden, opdat eenmaal uw leven u niet tot verwijt moge strekken!"

Zoo sprak Juan, en Alphonzo zweeg. De laatste was hevig vertoornd. Hij zag wel in, dat hij zijn doel bij zijnen broeder moeijelijk zou bereiken; maar hoe het ook mogt afloopen, het gehoorde schrikte hem niet af, want in zijne valsche eergierigheid meende hij zich te moeten schamen, wanneer hij zonder goeden uitslag naar Rome moest terugkeeren. Daarom zoude de list strijden tegen hem, die moedig wilde voortgaan om het onvaste gebouw te doen ineen storten, dat de waarheid des levens voor aller oogen wilde verbergen.

De spijt en toorn van Alphonzo namen steeds toe, vooral toen in deze dagen Claudius Senarclaeus tot de protestantsche godsdienst overging, en hij aan het toestroomen des volks tot deze plegtigheid konde bemerken, hoe men overal de herstelde christelijke leer met vreugde ontving. Hij had nog vele gesprekken met Juan, maar daar zij hem niet nader tot zijn doel bragten, besloot hij om toegefelijk en eindelijk zelfs wankelend te schijnen, zoodat hij bij zijnen broeder de hoop opwekte, dat hij de reformatie nog eens zoude toegedaan worden. Bestuurd door de zuiverheid zijns harten, dacht Juan aan geen verraad en verborg het niet voor zijne vrienden, dat het verhevenste loon zijns strevens zoude zijn, om op deze wijze weder met zijnen broeder vereenigd te worden, in het hart en in het geloof. Eindelijk kwam Alphonzo nader tot zijne bedoeling, toen hij Juan wilde overhalen om met hem naar Italië te reizen. »Daar," zeide hij, »is de strijdplaats voor uwe geestdrift! Duitschland heeft zoo vele geloofshelden, dat het u niet zal missen; waag het dan, om de eerste fakkel der herborene verlichting te ontsteken in het middelpunt der hiërarchie! — Vreesselijk moet de werking zijn, en u wacht een roem, onvergankelijker dan die der Luthers en Calvijns, wanneer

gij de geestelijkheid van Italië doet buigen, en de eenheid der pauselijke magt verbreekt. Gij, zoo wonderbaarlijk verheven boven alle aardsche begeerten, zijt een waardig werktuig des Heeren, en de regte tijd is nu daar voor dat land; want het ontbreekt daar niet aan vatbaarheid; alleen wordt een groote geest vereischt, die vooruit gaat en de hinderpalen nederwerpt, welke het reine licht verbergen. De onderneming schijnt gevaarlijker dan zij is, want ook de eersten in de kerkelijke ambten zullen slechts aan eigene redding, aan verzekering hunner rijke goederen denken, en de zegepraal der zielen niet kunnen weren. Ja, al moest gij ook in zulk eenen strijd vallen, dan ware het nog meer eervol, dan dat gij hier moet bezwijken in een' minder gewigtigen werkkring; dan toch zoudt gij toonen, dat de inwendige kracht der waarheid, die gij door worsteling verkregen hebt, u in staat stelt om daarvoor alles te wagen, alles te lijden.

Zulk eene taal in den mond eens broeders kon niet anders dan eenen diepen indruk maken op Juan, en, ofschoon de ondervinding hem reeds zoo veel geleerd had, toch werd het gevoel van den edelen Spanjaard ontvlamd, wanneer hij er aan dacht hoe groot zijn werkkring daar zijn konde, ter uitbreiding van het Godsrijk. Zijn leven was hem daarvoor niet te dierbaar. Hij wilde zijne toestemming reeds geven, maar hij bedacht zich, want hij meende het der vriendschap verpligt te zijn om den raad van anderen in te roepen, en welke tegenwerpingen Alphonzo daartegen maakte, hij moest zich dit laten welgevallen. Het antwoord van Martijn Bucer bragt Juan tot nadenken. Die trouwe vriend berigtte hem, dat hij oordeelde, dat Juan in Italië geen uur in vrijheid zoude blijven; dat een broeder, die hem tot zulk eene daad wilde overhalen om de martelingen der inquisitie te gemoet te loopen, het zich ook tot eene eer zoude kunnen rekenen, om eenen gehaten broeder tot voordeel van zijn eigen geloof en tot zuivering zijner familie aan de inquisitie over te leveren? — Vóór deze brief aankwam, waren de broeders nog dikwijls te zamen, en had Alphonzo soms reeds vergeten door zijne drift om het masker voor te houden. Geen wonder, dat het uitstel weldra in stellige weigering overging, want Juan moest zijnen vrienden beloven, om niet naar Italië te trekken.

Uit vrees van geheel ontmaskerd te worden, verborg Alphonzo zijne woede achter een weemoedig klagen, dat anderen meer op zijnen broeder vermogten dan hij, en scheidde van hem met droefheid en teekenen van innige toegene-

genheid. Want niet alleen gaf hij Juan eene som gelds, maar hij wees hem ook twee duizend gouden kroonen aan, op het kantoor van den rijken Fugger te Augsburg. Deze welwillendheid zou Juan bijna overgehaald hebben; hij noemde zelfs zijne twijfeling zondig, en bij het scheiden hing hij snikkende aan de borst des broeders, dien hij hier op aarde niet meer dacht weêr te zien.

Toen Juan zijnen broeder niet meer bij zich zag, gevoelde zijn hart eene nieuwe wonde opengaan. Hetgeen reeds uit zijn hart scheen gewischt, kwam weder levendig voor zijnen geest, zijne liefde tot Mathilda. Hij bewees het dat hij haar opregt beminde: hij liet de somme gelds uit Augsburg komen, niet om zelf daarvan gebruik te maken, maar om ze aan Robert von Steinach te zenden, aan wien hij verzocht die voor zijne dochter Mathilda aan te nemen, die zijn leven gered had. Nu kon zij het doel van haar verlangen bereiken, en hij verzocht dat allen in hun geluk aan hem zouden denken, wanneer zijne roeping hem vroeg of laat wegnam.

Hij had gelijk, dat hij het vergankelijke van zich deed, en aan den dood begon te denken, want Alphonzo in zijne eerzucht gekwetst, zoo vele pogingen van sluwheid te vergeefs aangewend te hebben om zijne plannen te bereiken, besloot nu in zijne verbittering, tot elken prijs de schande van zich af te wenden, dat hij voor den Paus moest verschijnen, zonder iets volbragt of zelfs iets gewaagd te hebben tot heil der roomsche heerschappij. Hij wilde nu alleen volvoeren, hetgeen de Kerk den ketters oplegt, verzekerd, dat zij hem zegenen zoude voor eene daad, die door de hiërarchie niet met den naam van broedermoord bestempeld zou worden, maar met dien van heldendaad. Hij had spoedig een handlanger der inquisitie gevonden. Met deze keerde hij naar Neuburg terug, toen hij het naauwelijks veertien dagen had verlaten. Den 27sten Maart, in den morgenstond, bevond hij zich voor het huis van den predikant Rigonus. Hij zond den dienaar vooruit. Deze werd binnen gelaten, toen hij zeide eenen brief van Juans broeder te hebben, waar haast bij was. Alphonzo bleef op den trap staan, om elke stoornis te verhinderen, en de bode ging naar de kamer van Juan, die van zijn bed opsprong. Hij nam den brief aan, opende dien haastig, en juist riep hij, daar het nog te duister was, om te kunnen lezen, om een licht, toen hij nederviel, doodelijk met eene bijl getroffen, die de dienaar onder den mantel verborgen had. Door den schreeuw en den val werd Senarclaeus, die in de naaste kamer sliep, opmerkzaam, en kwam snel toeloopen. — Daar lag Juan in zijn bloed,

zonder meer geluid te kunnen geven. De moordenaars ontvlugtten, eer men in den schrik er aan dacht om hen te vervolgen, en in den brief, dien de doode in de verstijfde hand hield, las men alleen de woorden: »Zoo moge het met alle ketters gaan! — De Kerk heeft u gerigt, door mij, Alphonzo Diaz de Cuenza."

In de volgende dagen kwamen er velen naar Neuburg, die bedroefd waren om den dood van Juan, en onder hen Mathilda en Breuberg. Zij kwamen het rijke geschenk terugbrengen, — maar zij moesten het weder medenemen als eene erfenis van den overledene. Zij voerden het lijk mede naar de groeve van Steinach, en Mathilda en Breuberg stonden dikwijls, als gelukkige echtgenooten, vol aandoening en dankbaarheid bij het stoffelijk overschot van Juan. Zijn aandenken bleef levendig bij hen, en, kon het zijn, meer nog nadat zij zich in het jaar 1552 plegtig en in het openbaar aan de gezuiverde godsdienst hadden aangesloten.

Maar ofschoon de Paus Alphonzo met aanzien en waardigheden begiftigde, de vergelding voor zijne onmenschelijkheid bleef niet uit, want in eene vlaag van krankzinnigheid sloeg hij de hand aan zijn eigen leven, tot straf van zijne verloochening van de banden der natuur en der menschelijkheid om de afgoden van het benevelde geloof en der valsche eer te dienen.

VERSCHEIDENE GRUWELDADEN

IN

KORTE SCHETSEN.

I. *De moord aan* Hendrik III *door* Jacob Clement *gepleegd.*

Naar Lacratelle.

Hendrik III van Frankrijk en Hendrik van Bourbon, Koning van Navarre (naderhand Hendrik IV) vereenigen zich om naar Parijs op te trekken, ten einde die stad, welke zoo ligt tot oproer neigt, en waar thans door allerlei middelen een dolzinnige opstand is uitgebarsten, weder tot gehoorzaamheid te brengen.

Reeds heeft de razernij het toppunt bereikt. Er zijn zoo vele zinneloozen in de stad, dat men hen niet meer van de booswichten kan onderscheiden, door wien hunne woede is ontvlamd. Die van zijnen Koning kwaad spreekt, worden zijne zonden vergeven. Men kan zelfs heiligdommen schenden, als men zich slechts voor een' wreker des Hemels uitgeeft. De raad der zestienen (1) stelt de rijkste huizen gedurig op brandschatting. Dikwijls brengen arme werklieden hun dagloon naar de kas van het heilige verbond. Zes maanden zijn er reeds na den dood der Guisen (†) verloopen, en nog beweent men hen als op den eersten dag. De kerken blijven met zwart behangen. De omgangen (processiën), die ten minste viermaal in de week plaats hebben, toonen nog altijd dezelfde overdrijving, dezelfde hartstogtelijkheid, dezelfde woede. De lotharingsche prinsen gaan daarbij midden onder de monnikken. Van den kansel en uit den biechtstoel wordt onderrigt in den koningsmoord gegeven. »Zal ik u het Evangelie van dezen dag voorlezen? zegt de prediker Sincestre. Neen, dat kent ieder uwer; maar wat men niet zoo goed kent, dat zijn de afschuwelijke daden van Hendrik van Valois, den

---

(*) Terwijl de Koning uit Parijs was geweken, hadden zich zestien mannen, als bestuurders der zestien afdeelingen van de Hoofdstad meester gemaakt van de regering.

(†) Hendrik III had den hertog en de kardinaal de Guise, wier trotschheid alle palen te buiten ging, doen ombrengen.

nieuwen Herodes. Die zullen het onderwerp mijner predikatie zijn. En nu volgt eene rede, vol woedende dwaasheid. Op eenen anderen tijd zegt dezelfde prediker: »zou het geoorloofd zijn, Hendrik van Valois te dooden? — ik voor mij verklaar, dat ik elk oogenblik bereid ben hem om te brengen. uitgenomen wanneer ik het ligchaam des Heeren wijd." De predikers Aubai, Boucher, de bisschop van Senlis vermanen altoos, om den dolk tegen de beide koningen te wetten.

Maar eene vrouw overtreft deze godslasterlijke priesters nog in woede, het is de dochter van den hooghartigen Frans de Guise, de hertogin de Montpensier. Zij volgt Catharina de Medicis in boosheid na. In hare jeugd met den hertog de Montpensier door het huwelijk verbonden, ergerde zij zich, toen zij zag, dat de neiging tot bloeddorstigheid bij haren man afnam, en als eene furie bedroefde zij zijne laatste dagen door het verwijt, dat hij zich niet gelijk was gebleven. In hare zeden is zij aan alle vrouwen van het hof gelijk. Zij zou gaarne Hendrik III geboeid hebben, maar de monarch had al hare aanlokselen slechts met bijtende scherts over hare bekoorlijkheden beantwoord. Reeds lang droeg zij den wrok over deze beleediging in het hart. Vele maanden voor de Hoofdstad ingesloten werd, toonde zij eene schaar: »die zal," zeide zij, »dienen om Hendrik van Valois het hoofd te scheren, zoo kaal als een monnik."

Naauw krijgt men te Parijs berigt van de gelukkige vorderingen der beide koningen en van hun' snellen marsch naar de Hoofdstad, of de dweepzucht wordt spoedig door den schrik verkoeld. Men verlaat met hoopen het leger van den hertog de Mayenne. Van vijf-en-twintig duizend soldaten blijven hem slechts zeven duizend over. De hoogmoed van den hertog de Aumale, die bij Senlis geslagen werd, is vernederd. Het volk, dat langen tijd door valsche berigten van overwinning is in slaap gewiegd, begint eindelijk die ongeschikte en opgeblazene aanvoerders te wantrouwen. De processiën worden stiller en minder talrijk. De priesters spreken hunne gewone verwenschingen slechts bevende uit. Maar de hertogin de Montpensier toont nog dezelfde vermetelheid. Haar vertrouwen berust op het volgende: zij heeft van een' jongen Dominikaan, Jacob Clement, gehoord, die steeds volhoudt, dat hij door den Hemel geroepen is om den tiran te dooden. Bij de processiën verschijnt hij altijd met eenen dolk gewapend. Zijne ordesbroeders, die zijne geloften gedurig aanhooren, waarvoor zij

hem echter den moed niet toekennen, noemen hem uit spotternij: hoofdman Clement. Zulk een mensch meent de hertogin de Montpensier niet te moeten verachten; zij laat hem dikwijls bij zich komen, en bemerkt met vreugde, dat de jonge dweeper gevoelig is voor de geneugten van den wellust. Welligt ontstaat zijne geestverbijstering door den strijd van zijnen godsdienstijver met zijne verhitte begeerten. Eene vrouw, die, na den glans der jeugd verloren te hebben, toch nog schoonheid bezit, eene prinses, de dochter en zuster van twee helden, die te Parijs het meeste geliefd worden, wekt de zinnelijkheid van den jongen monnik op en streelt zijnen hoogmoed. Hij vertelt haar, dat hem drie nachten achtereen zijn goede engel is verschenen met het bloote zwaard in de hand, telken reize op de lippen: »Broeder Jacob, ik ben een bode van den Almagtigen God, en kom om u de verzekering te geven, dat de dwingeland van Frankrijk door uwe hand den dood zal vinden. Rust u dan toe, daar de martelaarskroon u bereid is!" Hij voegt er bij, dat hij na de eerste verschijning naar zijnen biechtvader is gegaan, en deze hem bezworen heeft om de goddelijke ingeving te volgen. Hij heeft ook vast besloten om aan het bevel des Hemels te gehoorzamen, en wordt slechts in zijn voornemen opgehouden, omdat hij meent, dat zijn beschermengel hem heeft toegeroepen: »wacht u om den tiran te dooden, tot hij bij u komt." — »Welnu," roept de hertogin de Montpensier uit, »het tijdstip, door den engel des Heeren aangewezen, is gekomen; de Hemel levert den tiran in uwe handen. Uitverkorene van den Heer, heb medelijden met Parijs en met Frankrijk; red ons van de ketters en afgodendienaars. Ik smeek u in den naam van twee bloedgetuigen, mijne broeders! O, gij zijt waardig de martelaarskroonen met hen te deelen. Maar waarom zou de Hemel eenen man zoo spoedig tot zich nemen, die Hij tot onze redding heeft uitverkoren? Neen, ik vlei mij, dat uw dood niet zoo stellig en zeker is. Wèl zal het moeijelijk zijn te ontvlugten, wanneer gij den tiran gedood hebt, maar er zijn middelen om u aan eenen wreeden dood te ontrukken. Alle Politieken (*), alle vrienden van den trouweloozen Koning, welke de *Ligue* sedert zes maanden heeft doen gevangen zetten, zullen gijzelaars voor uwe veiligheid zijn. Mijn broeder kan er nog wel twee honderd uit de aanzienlijkste familiën doen in hechtenis

---

(*) Zoo noemde men diegenen, die het met den Koning hielden.

nemen. Hunne hoofden zullen met het uwe vallen! En welke eerbewijzen wachten den held, wanneer hij door de Kerk wordt bemind! Twijfel er niet aan of Rome zal u zeker na zulk eene daad den kardinaalshoed schenken! Heil den staat, die door uwen raad geregeerd wordt! Frankrijk zal zijne gansche hoop op u vestigen. Uw naam zal blinken naast dien der heilige heldin, die het hoofd van Holofernes in het belegerde Bethulië bragt. En moet gij sneven, dan wachten u de palmen des hemels, en de aarde zal u zegenen. Gij zijt in mijne oogen reeds geen gewoon mensch meer.'

Velen beweren, dat de hertogin de Montpensier hare kunstgrepen ter verleiding niet tot zulke redeneringen alleen beperkt, maar zich zelfs zoo verre vergeet, dat zij reeds den jongen dweeper het schandelijke loon van zijn vloekwaardig doel toestaat. Maar deze gissing is onwaarschijnlijk; de moorddadige prinses heeft er meer belang bij, om de begeerten van den boosaardigen monnik aan te vuren, dan om die te bevredigen.

Jacob Clement misleidt op de eene of andere wijze den president Achilles de Harlai, die nog altijd gevangen zit, en den graaf de Brienne, een' der opperhoofden van de politieke partij, en ontvangt van hen brieven voor den Koning. De twee honderd gijzelaars worden gevangen genomen, zoo als de hertogin van Montpensier beloofd heeft. Den 20sten Julij biecht Clement, ontvangt het avondmaal en reist naar St. Cloud. In de nabijheid van het paleis wordt hij aangehouden en ondervraagd; hij geeft voor, dat hij eene gewigtige en geheime boodschap aan den Koning heeft. Hij wordt tot den volgenden dag bescheiden; hij gaat naar den hertog, eet des avonds goed, en legt zich tegen den nacht bedaard te slapen.

Den 1sten Augustus berigt men Hendrik III bij zijn ontwaken, dat een jonge Dominikaan hem wenscht te spreken over gewigtige en geheime aangelegenheden; de Koning is bereid hem aan te hooren. Eenige hovelingen stellen hem voor, dat hij in deze gevaarlijke omstandigheden den toegang tot zich al te gemakkelijk maakt. »En wat zouden de predikers te Parijs zeggen," antwoordt hij, »als ik een' geestelijke zoo weinig vertrouwde?" Hij laat hem binnenkomen. Jacob Clement begeert met hem alleen te zijn. Dit geschiedt. Nu valt de monnik voor den Koning neder, reikt hem den brief van den president over, en stoot hem tegelijk zijn mes in den onderbuik. De Koning stort neder en roept: »Die schandelijke monnik heeft mij vermoord!" — Jacob Clement blijft onbewegelijk staan, de handen ten hemel geheven. Koning Hendrik trekt het mes

uit de wond en geeft den moordenaar twee steken, een in het voorhoofd en een in de wang. De wachten komen toeloopen en zijn zoo onbezonnen om den koningsmoordenaar te dooden. In het eerste oogenblik houdt men de wonde des Konings voor niet gevaarlijk; maar het mes was vergiftigd en reeds des avonds twijfelt men aan 's vorsten behoud.

Zoodra de Koning van Navarre berigt van deze daad krijgt, begeeft hij zich van het paleis Meudon naar St. Cloud. De Koning leeft nog. Hij spreekt den Bearner met veel teederheid toe. Hij benoemt hem tot zijn' erfgenaam en zegt hem tevens dat hij nimmer meester van het koningrijk zal worden, zoo hij zich niet eerst met de Kerk verzoent. Allen, die aanwezig zijn, vallen op de knieën, en doen den eed van trouw aan den Koning van Navarre. Daarna begeert Hendrik III alleen te zijn, om zijne geestelijke pligten te vervullen. Hij overlijdt in den morgen van den 2den Augustus 1589.

Intusschen wacht de hertogin de Montpensier in de verschrikkelijkste verwarring den uitslag der daad af, die zij bestuurd heeft. De vertraging van éénen dag brengt haar in eene akelige onrust; zij vreest, dat het voornemen des monniks mislukt, en hij in de gevangenis gezet is. Zij stelt zich voor, hoe hij onder de folteringen bekent, door welke kunstgrepen zij hem tot de misdaad heeft aangezet. Hare verbeelding toont haar de beide Koningen, die van deze mislukte zamenzwering gebruik maken om hunne soldaten de verwoesting van Parijs te bevelen. Welk lot zal haar wachten, wanneer zij den overwinnaar in handen valt? Haar hooge rang zal haar niet beschermen voor den dood eener koningsmoordenares. Zij wacht onophoudelijk in hare koets aan de poort, die naar St. Cloud leidt. Eindelijk verschijnt de vermoeide renbode met teekenen van blijdschap, die haar met afschuwelijke vreugde vervullen. Zij vraagt naar de kleinste omstandigheden; zij laat hem alles herhalen, en omhelst hem wel twintigmaal. »Ach mijn vriend," roept zij uit, »is het dan waar? is de tiran, het monster dood? Hemel! hoe gelukkig maakt gij mij! Een ding smart mij maar, dat hij vóór zijnen dood niet geweten heeft, dat ik de daad heb bestuurd. En zoo vliegt zij naar de openbare plaatsen, naar de meest bezochte straten en roept uit alle magt: »Burgers, goede tijding! de tiran is dood!" Zij gaat naar de kerk der Carmeliten en noodigt de monnikken uit om het gezang bij de bevrijding van Bethulië aan te heffen. Zij moedigt het volk aan om te roepen: »Eere zij den zaligen zoon van den heiligen martelaar van Jezus Christus!" Men brandt vreugdevuren. Ieder burger wil tot teeken zijner vreugde zijn avondmaal voor de deur houden. De arme

wordt uitgenoodigd om mede te eten, en men deelt overvloedig spijs en wijn uit. Men danst, men zingt lofliederen. Ieder wil eene beeldtenis van den moordenaar bezitten; met staatsie draagt men zijn standbeeld in het zoogenaamd heiligdom der Hoofdkerk en schrijft daaronder de woorden: *Heilige* Jacob Clement, *bid voor ons!* De prinsen van Lotharingen verwisselen hunne zwarte sjerpen, die zij sedert den dood der Guisen droegen, met groenen. Geheel Parijs stroomt naar de moeder van Jacob Clement, eene arme boerin, die de hertogin de Montpensier uit het dorp Sarbonne, bij Senlis, heeft laten halen. De priesters begroeten haar met de woorden van het Evangelie: *Zalig is de buik, die u gedragen, en zijn de borsten die u gezoogd hebben.* De prinses wil, dat zij in haar paleis zal wonen; zij laat haar aan hare tafel eten, en men zendt haar met geschenken overladen, naar huis terug.

Rome eert deze opgetogenheid van een woedend volk! Zoodra Sixtus V den dood van Hendrik III vernomen heeft, roept hij een consistorie bijeen, en in zijne redevoering, verheft hij Jacob Clement boven Judith en Eleazar! Hij ziet in den dood des Konings de onvermijdelijke werking van den banvloek der Kerk. Hij verklaart den vorst de eer der begrafenis onwaardig, en laat eene plegtige hoogmis houden voor den moordenaar.

De godsdienst, de menschheid en burgerlijke maatschappij worden in deze vergadering als gewroken beschouwd. De kardinaal Lenoncourt, de fransche gezant, kan zijn ongenoegen niet verbergen. — »Wat hoor ik!" roept hij uit. »Hoe, het hoofd der Kerk juicht eenen koningsmoord toe! Afgrijzen doet mij deze vergadering verlaten!"

II. Dorothea Lazecka.

Toen in de tweede helft der zestiende eeuw in Noord-Duitschland, en daarna ook in Polen de voortgang der Reformatie algemeen werd, en de eigentlijk heerschende volksgeest, die op synoden en staatkundige vergaderingen gedurig duidelijker zigtbaar werd, de afhankelijkheid aan den Paus weigerde, wendde het Roomsche Hof, bijzonder ten opzigte van Polen, menigvuldige en krachtige pogingen aan, om de heerschappij der Katholieke Kerk te redden. Bijzonder verliet zich Paulus IV op Aloys Lippomani, dien hij met dat doel naar Polen zond. Zijne staatkunde was eenen

Jezuit waardig: hij zaaide onkruid onder de tarwe, hij goot olie in het vuur der verdeeldheid tusschen Katholieken en Protestanten, en door zijne kunstgrepen verdeelde hij de laatsten onderling. Hij drong bij den Koning op werkzame middelen aan ter uitroeijing der ketterij. Naar zijn oordeel was er niets beter, dan de aanvoerders der Protestanten te doen gevangen nemen en terstond, zonder vorm van proces, ter dood te brengen; dan zouden de overigen, van hunne leidslieden beroofd, gemakkelijk geheel kunnen uitgeroeid worden. De beraadslagingen van den geheimen raad des Pausen werden bekend, en de afgevaardigden op den rijksdag te Warschau (1556) ontvingen hem met de woorden: »wees gegroet, adderengebroedsel!" — Niettegenstaande dit meende hij nog zoo veel magt te hebben, om het geestelijk regterambt nog in alle gestrengheid uit te oefenen. Hij daagde verscheidene »ketters" voor zijnen regterstoel en veroordeelde hen gewoonlijk zonder genade ter dood. Gelukkig werden de meesten door den tegenstand des volks bevrijd. Na zoo vele mislukte pogingen van geweld beproefde hij, met betreurenswaardige gevolgen, om onder de geringere klassen schrik te verspreiden. Dorothea Lazecka, een arm meisje, werd aangeklaagd, dat zij, onder voorwendsel van het avondmaal te ontvangen, in de Dominikaner kerk te Sochaczew (tusschen Lowicz en Warschau) eene hostie had gestolen, die zij onder hare kleeding had verborgen en later aan de Joden verkocht voor drie daalders en een geborduurd kleedje. Die hostie zouden de Joden in de synagoge hebben gebragt, waar zij ze met naalden hadden doorstoken, tot er bloed was uitgeloopen. Dat bloed was in eene flesch verzameld en tot onchristelijke plegtigheden bewaard. De pauselijke legaat, die zelf de aanklagt heimelijk had gedaan en verspreid, maakte van dit verzinsel een loos gebruik, om door dit »wonder" de waarheid van de verandering des broods en de overtolligheid van het avondmaal onder tweeërlei gedaante te bewijzen, daar toch de hostie zoowel het bloed als het ligchaam van Christus bevatte. De Joden beproefden te vergeefs om het dwaze der beschuldiging aan te toonen, door aan te voeren, dat zij naar hunne leer in het geheel niet aan de gedaanteverandering van het brood geloofden, en daarom in het geheel niet te vooronderstellen was, dat zij zulk eene proef met eene hostie zoude kunnen nemen, die zij voor een gebak van meel hielden. Maar de katholieke synode van Lowicz, die door Lippomani werd bijeengeroepen en bestuurd, veroordeelde de Joden en het ongelukkige meisje tot den vuurdood. Dit schandelijke vonnis kon echter niet

uitgevoerd worden zonder de koninklijke goedkeuring, en die was niet te verwachten van zulk een' verlichten Koning als Sigismund Augustus. De bisschop van Chelm, Przerembski, tevens onderkanselier, gaf den Koning berigt van het »verschrikkelijk voorval," schilderde het met de uitdrukking van eene »allerchristelijkste en allervroomste ontzetting" af, en verzocht om zulk eene misdaad tegen de majesteit Gods en de heiligheid der hostiën niet ongestraft te laten, maar het meisje en de Joden tot »welbehagen Gods" aan den brandstapel over te leveren. De schenker des Konings, Myszkowski, een Protestant, werd door dit berigt zoo verstoord, dat de Koning naauwelijks in staat was hem te verhinderen om de handen aan den bisschop te slaan, wiens ongerijmde beschuldiging hij niet genoeg kon verfoeijen en veroordeelen. De Koning verklaarde, dat hij aan het fabelachtige sprookje geen geloof kon hechten en gaf order aan den gevangenbewaarder te Sochaczew om de aangeklaagden terstond in vrijheid te stellen. Maar de bisschop van Chelm, het koninklijke zegel misbruikende, gaf in den naam van God en des Konings het bevel tot de onmiddellijke voltrekking van het door de synode gevelde vonnis. Dadelijk sleepten de geestelijke heeren en hunne beulen, met Lippomani aan het hoofd, op zekeren morgen de Joden en het meisje buiten de stad, alwaar des nachts de brandstapels waren opgerigt, sleurden hen daarop, bonden hen aan den paal, en verlustigden zich nu, met hunnen talrijken aanhang, die de onfeilbaarheid van 's pausen legaat nog voor een geloofsartikel hield, aan den langzamen en pijnlijken dood der slagtoffers.

De Koning kreeg wel spoedig berigt van deze vervalsching, en liet om de gevolgen te verhinderen een' renbode vertrekken; maar die kwam te laat: de vreesselijke daad was reeds gepleegd. Deze wreedheid verwekte afgrijzen in het geheele land, en de pauselijke legaat werd met schande en smaad over de grenzen gebragt. De Jezuïten, die later kwamen, leiden het slimmer aan: zij roeiden werkelijk alle Protestanten in Polen uit, verbrandden alle kettersche boeken en sloegen het gansche land weder in de boeijen der roomsche hiërarchie.

C. B.

III. De Moordenaar van Willem den Eerste van Oranje.

Zich uitgevende voor François Guion, den zoon eens vermoorden Protestants in Frankrijk, kwam de gelukzoeker Balthasar Gerards naar Delft, en poogde zich een weg

tot de gunst van Prins Willem van Oranje te banen. Hij woonde de godsdienstoefeningen geregeld bij, en men vond hem nooit zonder psalmboek of een Nieuw-Testament in de hand. Wie zou zich kunnen voorstellen dat een zoo vroom uiterlijk het hart van een monster bedekte? En toch was het zoo. — Toen de Prins den ellendeling een' aanbevelingsbrief wilde overreiken, doorschoot Gerards hem met een pistool, dat hij voor het geld gekocht had, hem door Oranje gegeven om zijne kousen en schoenen te herstellen, en waarop hij drie kogels geladen had. De moordenaar werd gegrepen en bekende, dat hij reeds sedert zes jaren was te rade geweest om den Prins, als het hoofd der oproerige ketters, om te brengen. En waarom? »Om boete voor zijne zonde te doen, en de eeuwige heerlijkheid te verdienen." In het verhoor bekende hij, dat een Franciskaner van Doornik en een Jezuit van Trier hem voor zijne daad de eeuwige zaligheid hadden toegezegd, en verklaarde zich voor een' kampvechter der Roomsche Kerk. Zoo ver hadden de monniken hem gebragt, dat hij herhaaldelijk verzekerde, dat indien de Prins het ontkomen was en hij op vrije voeten werd gesteld, hij de daad op nieuw zoude pogen volbrengen, al wist hij, dat men hem op de ijsselijkste wijze zoude dood martelen. Hij werd te Delft gestraft. Koning Filips II verhief de bloedverwanten des moordenaars tot den adelstand. De roomsche curie juichte en dankte God voor dien moord als eene heuchelijke gebeurtenis; maar zelfs in steden, waar de Spanjaards meester waren, verhinderden vele gemeenten hunnen priesters om het *te Deum* daarover aan te heffen, zoo als op eenige plaatsen geschiedde.

IV. Peter Dietel.

George Holyk, een kind van evangelische ouders, maar sinds de boheemsche tegen-reformatie door de Jezuïten in de katholieke belijdenis opgevoed, was eerst een Dominikaan, maar keerde later tot het evangelische geloof terug. In 1673 woonde hij te Wittenberg, waar de godgeleerden Calow, Meissner en Carpzow zich aan hem lieten gelegen leggen. Hij verhaalt in zijn werk »*de Pauselijke Geesel*," (Wittenberg 1673), door hem aan den raad van Zittau opgedragen, het volgende voorbeeld van klooster-tirannie. Hij zelf was daarvan ooggetuige geweest.

»Toen ik, reeds lid der dominikaner orde, in de oude stad Praag, in het st. Aegidius-klooster in de theologie studeerde, gebeurde het in het jaar 1655, dat

Peter Dietel, een geleerd man en priester, die eens tot proost te Budweis verkozen was geweest, het klooster verliet en naar Saksen reisde. Maar onder weg te Biela vertoevende, werd hij door het verraad van spions, die hem nagezonden waren, herkend, in hechtenis genomen en gevankelijk naar Leitmeritz gebragt. Van daar werd hij weder naar Praag gevoerd en in de gevangenis van het genoemde Aegidius-klooster geworpen als weglooper van de Roomsch-Katholieke Kerk en zijner orde. Men hield dit vermoeden voor bewezen, omdat hij zijne reis naar het land van Luther genomen had. Hij moest eene verschrikkelijke en barbaarsche boete uitstaan: want alle woensdagen en vrijdagen werd hij uit de gevangenis gehaald en naar de eetzaal gebragt, waar de priesters en monniken aten. Daar moest hij zich ter halver lijve uitkleeden, zich in de deur der zaal nederliggen, en allen over zijn ligchaam laten treden, als zij binnen kwamen. Vervolgens moest hij naar binnen gaan, en zich op den steenen vloer uitstrekken, en zoolang liggen blijven, totdat de proost van het klooster hem een teeken gaf. Dan moest hij op zijne knieën liggen, zoolang de maaltijd duurde, terwijl hij een stuk van het zwartste en grofste brood en een weinig water in de handen kreeg. Daarna, wanneer de maaltijd was geëindigd, werd hij voor de paters in het kapittelhuis gebragt, waar de proost, met name M. Seraphinus Cappario, een Italiaan, eene verschrikkelijke oratie (*) voor hem hield, hem voorhoudende, hoe hij de engelen Gods bedroefd had, en daarentegen hoevele duivelen er bij hem stonden en tot zich halen wilden. »Zie nu, zie," zeide hij, »hoe de duivelen zich over u verheugen en uwe ziel willen hebben!" Vervolgens liet de gemelde prior eene groote roede halen. Had hij den armen priester daarmede eenige slagen gegeven, dan gaf hij haar aan een ander, en zoo voorts, totdat allen eene beurt gehad hadden in het geeselen, en de gefolterde eindelijk geheel met bloed bedekt was. Daarna moest hij op den grond rondkruipen, voor de voeten der omstanders, die hij kussen moest. Ten laatste moest hij zich weder als te voren, in de deur nederliggen, zoodat allen, die er uit gingen, ook weder op hem moesten treden. Zulke

(*) Deze oratie herinnert aan de preek, die op 6 Julij 1415, op den sterfdag van den martelaar Johannes Huss (zijnen 43sten geboortedag), door eenen bisschop in de Domkerk te Constanz, vóór de teregtstelling, in de tegenwoordigheid van den vervolgde, over Rom. 6 : 6 gehouden werd, en waarin »de noodzakelijkheid van de uitroeijing der ketters werd bewezen." Huss lag gedurende die preek in een stil gebed op de knieën.

verschrikkelijke straffen moest de arme man alle woensdagen en vrijdagen, een geheel jaar door, uitstaan. Eindelijk werd hij echter van die straf bevrijd, omdat hij de roomsch-katholieke godsdienst weder aannam, en naar de goddelooze begeerte zijner suprieuren, zijn' afval biechte en beloofde, om zijn leven lang zulke gedachten niet meer te kosteren. Hij woonde nu eenen tijd lang als koster en klokkenluider in het klooster st. Margaretha in de stad Pilsen, en sedert door een pauselijk privilegie van den ban ontslagen, werd hij naar het dominicaner klooster st. Michaelis te Olmutz gezonden, om er de vroegpreek te doen."

V. Pater Olnianus.

Deze pater Olnianus, lector in de wijsbegeerte en godgeleerdheid in het capucijner klooster te Bamberg, een zeer vlijtig en regtschapen man, die door eene aanhoudende studie der kerkelijke geschiedenis en des Bijbels tot zuivere godsdienstkennis was gekomen, wilde op eene protestantsche plaats, zonder zijnen naam te noemen, een boek uitgegeven over het ontstaan der monniken en de geschiedenis der stichters van de verschillende orden. Maar een gewaand vriend, aan wien hij plaatsen uit zijn handschrift had voorgelezen, werd zijn verrader. Op eens werd hij, op eenen brief van den pater-provinciaal, door den kloostervoogd, eenige monniken, en leekebroeders gegrepen, in ketenen geklonken, in eene onderaardsche gevangenis gebragt en door eenen leekebroeder twintig jaren achtereen, bijna dagelijks tot bloedens toe gegeeseld. Eindelijk vond men hem dood. Nu werd hij des nachts onder de heimelijke gemakken begraven. De ketenen, waarvan men de sleutels sedert lang had verloren, hakte men van het ontzielde ligchaam — of zoo als de monniken zich uitdrukten, *van het aas* — met de armen en beenen, af. Dit geschiedde in het laatste vierde gedeelte der achttiende eeuw. (S. Wagenseil's »*Literarische Almanach für* 1830, *bl.* 58.)

VI. Michael Solano.

Het slagtoffer der inquisitie in deze eeuw.

Dr. Michael Solano, pastoor te Esco in Arragon, werd om niet katholieke uitdrukkingen in de geheime gevan-

genis van Saragossa geworpen. Te vergeefs zochten aanzienlijke kerkleeraars hem tot herroeping te bewegen, te vergeefs bedreigden zij hem met den brandstapel. Tweemaal werd door de regters de uitspraak gedaan om de zaak aan den wereldlijken regter over te geven. Maar om het schandaal van een auto-da-fé te vermijden, deed men vooraf onderzoek, of niet misschien eene ziekte het verstand van den aangeklaagde verzwakt of verward had. De geneesheer zijner plaats, die het doel begreep, verklaarde dit zoo te zijn, opdat het daardoor mogelijk zou wezen hem te ontslaan. Maar men deed het niet: men drong veeleer nog sterker bij Solano aan om zich naar de voorschriften der inquisitie te bekeeren. De gevangene hoorde wel alles gedwee en geduldig aan, maar verklaarde, dat hij niets herroepen kon, dat hij door het verloochenen van het Evangelie en de waarheid, God zoude beleedigen. Ten gevolge der langdurige gevangenschap werd hij gevaarlijk ziek, en op den twintigsten dag daarna maakte de geneesheer hem bekend dat hij sterven zou, hem vermanende om de laatste oogenblikken nog wèl te besteden. Solano antwoordde: »Ik ben in Gods handen, en heb op aarde niets meer te doen!" — Zoo stierf in 1805 de pastoor van Esco. Zijn lijk werd binnen het inquisitie-gebouw verborgen. Het geloofsstelsel van Solano kwam zeer na aan de protestantsche leer.

(Rheinwald's *Wanderungen eines Sächsischen Edelmannes*, Thl 1, bl. 153.)

GRONDSTELLINGEN EN LISTIGE KUIPERIJEN

DER

JEZUITEN.

BENEVENS EENIGE AANMERKINGEN DAAROVER.

TWEE VERHANDELINGEN OVER HET JEZUITISMUS, DOOR F. GENIN.

I.

Grondstellingen van LOYOLA.

Michelet en Quinet hebben voorlezingen gehouden over de Jezuiten en die laten drukken. Een der punten, welke Michelet bij het Jezuitismus op den voorgrond plaatst, is die zedelijke — of beter onzedelijke — werktuigelijkheid, welke den persoonlijken wil tracht te vernietigen, en van den mensch een blok, eenen stok in de hand eens grijsaards maakt. Ignatius van Loyola beschouwde de godsdienst als een krijgswerktuig, de zedeleer als iets werktuigelijks. Zijne bekende *Excercitiën* zijn een handboek der monnikskrijgskunde. Daarin geeft hij regelen, om de bewegingen der ziel, die men anders aan de vrije opwelling des harten overlaat, kunstmatig voort te brengen: nu eens bidt men, dan is men in een' staat van verrukking, dan weent men, en zoo verder.

Ik sla de grondstellingen op, die bij de *Exercitiën* gevoegd zijn, en vind daar eene plaats, welke ook Michelet aanhaalt. De volgende, eenigzins zonderlinge weg voert, zoo als de Heilige Ignatius zegt, onfeilbaar tot de heiligheid. » 1.) Men trekke op een papier lijnen van verschillende grootte, die met de grootheid der gedachten overeenkomen. 2.) Men sluite zich op in eene kamer, met half toegemaakte vensters.... 5.) Men barste uit in uitroepingen. 6.) Bij de aandachtige beschouwing der hel, welke *twee voorspelen*, *vijf deelen en eene zamenspraak* bevat, stelle men zich de plaats der tooneelen voor, terwijl men zich met behulp der verbeeldingskracht de breedte, de lengte en de diepte der hel voorstelt. Het eerste

deel bestaat daarin, dat men in den geest de groote smeltovens der hel en de in vurige ligchamen als in gevangenissen opgeslotene zielen ziet; het tweede daarin, dat men in den geest de zuchten, het geschrei, het gehuil en de lasteringen tegen den Christus en de heiligen hoort voortkomen; het derde daarin, dat men den rook, de zwavel, den verpesten damp eener verzamelplaats van vuiligheid en verrotting ruikt; het vierde, dat men zeer bittere dingen smaakt; zoo als tranen, of iets garstigs, of wel den worm van het geweten voelt knagen, enz." — Zoo omtrent denkt Loyola over de hel, even zinnelijk als Mohamed over het Paradijs. Bij beiden bekleedt het grove begrip van zinnelijkheid de plaats van vroomheid.

Nu de decoratie eenmaal is opgehangen, moet ook de komediant optreden. Men hoore hoe Ignatius de rol beschrijft voor hem die bidden wil. » Men neme drieërlei soort van bidden in acht, terwijl men op bepaalde wijze de woorden en de tijdperken van het zwijgen afmeet." Dit geschiedt door eenige woorden tusschen iedere ademhaling weg te laten. » Men geve naauwkeurig acht op de gelijke tusschenruimten tusschen het *inademen*, *het verlies van den adem* en *de woorden*." Dat wil zeggen, de mensch is niets dan eene zuchtmachine: dat zuchten, snikken, schreijen, inademen moet plaats hebben juist op het oogenblik en op de rij af, zooals de ondervinding dit op de voordeeligste wijze heeft getoond.

Men kan zeggen, dat Loyola alles van het begin af aan op *dom maken* toelegt. Daartoe voert hij zijne leerlingen langs liefelijke paden, die hij zelf zorgvuldig heeft aangewezen, en regts en links met eene menigte aangename, heerlijke rustpunten versierd. Daar zijn kleine aangename studiën, in kleine sierlijk opgetooide boekjes; alles wat den geest veraangenamen en van hooge, ernstige gedachten aftrekken kan; overal het bedriegelijke beeld der wetenschap, nergens de wetenschap zelve; van belang gemaakte beuzelarijen, opentlijke strijdvragen, twijfelachtige vraagstukken, raadsels, latijnsche versjes, lofredenen, enkel tuig, dat nergens voor deugt. Daaraan verbindt hij eene philosophie, waarbij het verboden is zich met God bezig te houden: *Quaestiones de Deo praetereantum!* Men sta niet toe om bij het begrip van het bestaan, *langer dan twee of drie dagen stil te staan.* — Wat het begrip der zelfstandigheid aangaat, *daarvan mag volstrekt niets gezegd worden.* — Voornamelijk vermijde men zorgvuldig de vragen over grondbeginselen. — Niemand mag zich met de eerste oorzaak of met de vrijheid of met de eeuwigheid Gods bezig houden. — De kweekelingen moeten niets zeggen, niets doen,

(nihil agant, nihil dicant)! — Deze wijsgeerige cursus duurt drie jaren! Waartoe zal men haar dan aanwenden? *Haar doen voorbijgaan zonder onderzoek (transeant non examinando)*. En wanneer iemand geenen aanleg voor de philosophie heeft, wanneer er zeer beperkten van geest en domooren onder zijn, waartoe zullen zij deugen, waartoe zal men ze gebruiken? Men zal het niet kunnen raden: tot de studie der gewetenszaken (*).

Op elk gebied der wetenschap, ja zelfs op de strenge godsvrucht wordt die theorie van leugen en bedrog toegepast. »Wij moeten bij het geeselen kleine snoertjes gebruiken, welke de huid openrijten, zonder dieper in te dringen, om de gezondheid niet te schaden (†).' Het zoude werkelijk jammer zijn en te erg voor schijnheilige vroomheid.

Bij elke zaak is de uiterlijke schijn genoeg voor den Jezuit. In China hebben zij gedaan alsof zij de christelijke godsdienst predikten, en vervolgens alsof zij de Chinezen bekeerd hadden. Men sla hunne uitgave van Confucius (††) op en leze onbevooroordeeld de voorrede voor de afdeeling betreffende de apostolische daden van Mattheus Ricci, dan zal men zien, hoe geslepen Ricci *voor alles in alles* werd, de kleeding der chinesche schriftgeleerden aandeed, om gehoor te krijgen en de Chinezen zocht te overtuigen, dat zij in hunnen Ham-Ti, zonder het zelven te weten, sedert onheugelijke tijden Jezus Christus aanbaden; zoodat deze goede lieden, die als afgodendienaars naar bed gegaan waren, onvoorziens als Christenen weder opstonden, *ad majorem ordinis gloriam*. De rekkelijkheid van dezen Ricci ging zoo ver, dat hij een boek uitgaf onder den titel: *Coelestis doctrinae vera ratio*, om aan de Chinezen de waarheid der christelijke godsdienst te bewijzen, en in dit boek komt de naam Jezus niet eene enkele maal voor. Daarom betuigt ook Sarpetrus, een dominikaan in China, dat er goddelijke ingeving en een handtastelijke bijstand van boven noodig is geweest, om zulk een kostelijk werk te vervaardigen.

»Hunne opvoedings-methode,' zegt Michelet, »is, wel is waar in verschillende opzigten schrander, maar heeft toch over het algemeen een werktuigelijk automatisch kenmerk. De levendmakende geest ontbreekt. Zij regelt het uiterlijke; het innerlijke zal van zelf wel komen. Zij leert onder anderen, *het hoofd behoorlijk te houden, altijd de oogen neder te slaan*,

---

(*) *Inepti ad philosophiam ad casuum studia destinentur* (*Rat. stud.* p. 172.)

(†) Zoo als de *Excercitia spiritualia*.

(††) *Confucius Sinarum philosophus etc.* Parijs 1687.

wanneer men met iemand spreekt, de rimpels die aan den neus en het voorhoofd komen, zooveel mogelijk glad te houden, enz. (*)

Hoe is het mogelijk, dat het gezelschap van Jezus zich in de negentiende eeuw niet slechts staande houdt, maar zelfs eene dreigende houding aanneemt? Het geheim van hunne kracht ligt in twee dingen, die bij hen in stand gebleven zijn, terwijl zij uit onze wetgeving en staatkundige levenswijze zijn verdwenen: in hunne naauw aaneengeslotene hiërarchie en in de buitengewoon strenge tucht. De hoeksteen van het gebouw is de onbepaalde lijdelijke gehoorzaamheid. Aan de openbaarmaking van dit beginsel heeft Loyola zijn leven gewijd, ja zelfs in zijn doodsuur wendde hij nog zijne geringe krachten aan en dicteerde zijne laatste gedachten *over de deugd der gehoorzaamheid.* Zijn toestand verschafte hem daartoe het beeld. »De mensch moet voor zijnen meerdere zijn als een lijk, *perinde ac cadaver*" Deze vermaning hebben zijne leerlingen zich zoo diep ingeprent en hare beteekenis zoo goed begrepen, dat zij zonder eenige bedenking de gehoorzaamheid boven alles stellen; zelfs de waarneming van de goddelijke wet is daaraan ondergeschikt. De ondergeschikte, die zijnen meerdere gehoorzaamt, handelt altijd verdienstelijk, *al overtreedt hij ook door de daad der gehoorzaamheid de goddelijke wet* (†). De opperste beveelt eenen moord of eenen meineed; de goddelijke wet verbiedt dien, maar de Jezuit zal zonder aarzelen gehoorzamen, want hij weet dat hij daardoor voor zijn heil zorgt. De mensch behoort zich zelven in geen enkel opzigt toe, ieder heeft zijne geheele vrijheid in de handen van dengeen overgegeven, die in de kerkelijke rangschikking boven hem staat; niemand behoudt iets voor zich, en deze rij van door anderen geschonkene vrijheden, zoo van hand tot hand overgaande, komt eindelijk bij den Paus te huis, »den eenigen vrijen mensch in de roomsche wereld."

Deze deugd der gehoorzaamheid, door slimme aanvoerders met zekere verschoonende omstandigheden verbonden, kan bepaald edele aandoeningen geheel vernietigen. Men beveelt b. v. aan de leerlingen ronduit, om gedurende de uren van uitspanning elkander te bespieden en te verklikken en legt het daarbij aan als te st. Acheul. De leerling, die iets mis-

---

(*) *Institutum Societ. Jesu* II. 114.

(†) *Subditum praelato suo obedientum ex recta intentione meritorie agere quamvis materialiter agat contra Legem Dei.* (*Compend theol. mor.* p. 38 sq.

daan had, werd niet terstond gestraft; men gaf hem slechts het *signum*, een stuk hout, bordpapier of metaal, dat hij bij den opziener terug moest brengen, wanneer het hem gedurende het uur van uitspanning niet gelukte om een zijner makkers op eene overtreding te betrappen, en hem het teeken ter hand te stellen. Het was verboden het *signum* niet aan te nemen en bij het hervatten der werkzaamheden moest hij, in wiens handen het werd gevonden, voor al de overigen boeten. Zoo was het spionneeren op persoonlijk voordeel gegrond. Natuurlijk deed de vrees voor droog bood of voor opsluiting de waakzaamheid niet insluimeren, en in geval van nood was de spion ook dikwijls de opruijer. Door deze helsche uitvinding bragt men de kinderen tot een voortdurend wederkeerig wantrouwen, maakte de weldadige uitwerkselen eener wetenschappelijke opvoeding en van jeugdige vriendschap onmogelijk, en zaaide van den teederen ouderdom af, den argwaan en de zelfzucht in het hart. Een kind, dat aan spionneeren en aanbrengen gewoon was, zoude ook later als man het gebruik derzelfde middelen niet schuwen, wanneer hij er zijn voordeel in vond. Ik weet niet of het *signum* in de hedendaagsche inrigtingen der Jezuiten nog eene rol speelt; intusschen is het bekend, dat deze heeren in hunne gewoonten niets of op zijn hoogst het uiterlijke veranderen: de geest is onveranderlijk. Maar welk eene maatschappij kan daaruit voortkomen? Dat kan men afmeten naar den jammerlijken toestand waartoe zij de geestelijkheid des lands gebragt hebben, door ook onder hen het spionneeren en aanbrengen in te voeren.

Quinet heeft zijn onderwerp zoo uitgebreid behandeld, als mogelijk is. Hij geeft vooreerst de zeldzame levensbeschrijving van Loyola, waarin de waarheid de grenzen van den roman nog overschrijdt. Daarna onderzoekt hij het Jezuitismus in zijne diepste bronnen, de beruchte *Constitutiën* en in de *Geestelijke Oefeningen*. Ten laatste licht hij alles toe met betrekking tot hunne staatkundige theorie, philosophie en leerstellingen, en beschouwt hunne werkzaamheden, deels in de zendingen, waarin zij slechts den triomferenden Jezus, prediken en van den gekruisigden daarentegen schandelijk zwijgen, deels in de leer-inrigtingen, waarin het hart en het verstand der kweekelingen stelselmatig onderdrukt worden, zoodat men er hen voor bekwaam en geleerd houdt, als zij slechts goed kunnen volgen.

Ik beken openhartig, dat mij dit boek voor de Jezuiten geduchter voorkomt dan de *Provinciale-Brieven,* want het grijpt hen in den hartader aan. Hier wordt niet meer gehandeld

over de meeningen omtrent de *gratia sufficieus*, *concomitans* of *efficax*, niet over de beslissing tusschen Jansenius en Augustinus, zelfs niet eens over den schijn van regt van eenige godgeleerden, voor wien het gezelschap in alle gevallen niet verpligt is in te staan, ten minste niet naar het gevoelen van diegenen, welke hunne wetten niet kennen, — neen, het handelt over de onwrikbare, door Ignatius zelf ontworpene grondstellingen, over de wijze van handelen van het gezelschap, dat als zoodanig optreedt, niet over de handelingen van enkele personen. Worden deze handelingen met de genoemde theoriën verbonden, dan volgt daaruit eene zeer duidelijke en natuurlijke veroordeeling der grondbeginselen zelven.

II.

De Zedeleer der Jezuiten.

De Jezuiten zijn door en door onveranderlijk. In weerwil van de *Provinciale-Brieven*, in weerwil van de parlementen, in spijt van alle opentlijke berisping en bespotting en zelfs van hunne verdrijving, hebben zij aanhoudend de grondstellingen der instellers geleerd, zonder eenen lettergreep weg te laten of te veranderen. Noch het Keizerrijk en de Restauratie, noch de omwenteling van 1830 heeft hen een oogenblik daarvan kunnen afbrengen, en het jaar 1843 heeft het gezien, dat zij in hunne scholen de werken van Escobar, Tamburini, Sanchez, Tilintius, Caramuel, kortom al de leeraars der waarschijnlijkheid, onbekommerd verklaarden en uitleiden. Niemand sloeg er acht op. De schijnbare onmogelijkheid der daadzaken deed niemand opmerken, dat het werkelijk zoo was. Een Straatsburger maakte het eerst op 't wonder opmerkzaam in eene brochure, getiteld: »*de Ontdekkingen van eenen Boekenminnaar*," en geeft den inhoud op van twee werken, waarnaar in het seminarie van Straatsburg werd onderwezen. Het eene dezer werken is eene »*Schets der zedelijke godgeleerdheid naar de beste schrijvers*, namelijk naar Liguori, zamengesteld door J. P. Moullet," het andere is de »*Commentaire* van Casper Saedler, op het zesde gebod, nagezien en vermeerderd door den abt Rousselet, professor aan het seminarie te Grenoble," het eerste tot gebruik voor kandidaten in de theologie, het tweede voor jonge biechtvaders en seminaristen.

De verwondering van het publiek was zoo groot, alsof een nieuwe Columbus een nieuw Amerika had ontdekt. Bij die verwondering kwam misnoegen. De dagbladen der regering en die der oppositie, in dit geval overeenstemmende, waren de tolken van dat gevoelen. Het dagblad *l'Univers* lachte hen in het aangezigt uit. In hunnen overmoed boden *le Journal des Débats* en *le Constitutionnel* der geestelijkheid eene uitvlugt aan, daar zij beweerden, dat deze vuile en ontuchtige theologie niet die van alle fransche bisschoppen en seminariën kon zijn: zij zochten eene tegenspraak op de tegenovergestelde bewering uit te lokken en wachtten daarop. *Zij kunnen lang wachten!* antwoordde *l'Univers*. En toen de *Constitutionnel* bij zijn ongeloof bleef, verklaarde de *Univers*, de moniteur der Jezuïten, op nieuw, onvoorwaardelijk: »Wij hebben gezegd, dat dit onderwijs niet alleen op de seminariën van Straatsburg en Grenoble gegeven wordt, maar op alle seminariën van Frankrijk. De *Constitutionnel* hoopt, dat onze bewering zal gelogenstraft worden; *maar wij blijven er borg voor*, *dat hij te vergeefs hoopt*."

Werkelijk waren er bisschoppen, die zich niet schaamden om openbaar in geschriften het woord te voeren, en het grofste bijgeloof der middeleeuwen, den *coites cum daemone* leerden, ja, die door schoolsche zinsverdraaijingen den diefstal, den moord, de echtbreuk, kortom de zeven doodzonden regtvaardigden.

Men heeft mij verhaald, dat een jonge losbol in de biecht bekende, de vrouw zijns naasten verleid te hebben, en zich daarom aan echtbreuk schuldig achtte. — »Mijn zoon," zeide de biechtvader tot hem, »waarom hebt gij die vrouw verleid?" — Ach pater, omdat zij zoo schoon was, en ik haar lief had." — »Alzoo niet omdat zij gehuwd was?" — »Neen, pater!' — »Zijt gij daar zeker van? want daarop komt zeer veel aan." — »O ja, pater; was zij een meisje geweest, ik zou haar ook verleid hebben." — God zij geloofd, mijn zoon! Als de zaak zoo gesteld is, dan zijt gij al te angstig en klaagt u zelven ten onregte aan. Gij hebt geene echtbreuk bedreven." — »Is het mogelijk, pater?" — »Niet alleen mogelijk, maar zelfs zeer waarschijnlijk. Hier," ging hij voort, terwijl hij een boek uit zijnen zak haalde, »lees tot uwe geruststelling de zedeleer *Theologie van den goeden pater* Moullet, *bl.* 126. »Wanneer iemand in eene strafbare betrekking met eene getrouwde vrouw leeft, *niet omdat zij getrouwd*, *maar omdat zij schoon is*, zoodat hij eenigermate de omstandigheid van het gehuwd zijn onopgemerkt laat, dan is deze betrekking volgens verscheidene schrijvers

niet als echtbreuk te beschouwen." (»*Si quis delectatur de copula cum muliere nupta, non quia nupta, sed quia pulcra est, abstrahendo scilicet a circumstantia matrimonii, juxta plures auctores haec delectatio non habet malitiam adulterii, sed simplicis fornicationis.*") Deze uitspraak wordt door den nu overledenen Liguori *zeer waarschijnlijk* genoemd. — Nu kunt gij nog twijfelen? Hadt gij daarentegen die vrouw begeerd of verleid, omdat zij gehuwd was, dan waart gij zonder verschooning, en met regt, want zoudt gij niet zeer slecht zijn, wanneer gij naar eene vrouw eene strafbare begeerte hadt, omdat zij iemand anders toebehoort, terwijl men u toestaat haar te begeeren en zelfs te verleiden alleen om hare schoonheid? Niet waar? dat was eene duivelsche boosheid? En even toegeeflijk als wij zijn ten opzigte der hartstogten, zoo streng zijn wij tegen de boosheid."

»Gij hebt groot gelijk, eerwaarde vader, en ik dank u in naam van den staat, want uit uwe opheldering zie ik, dat er voortaan geene echtbrekers meer zijn zullen. Ik hoop, dat de zedelijke theologie ook in de regtspleging ingang zal vinden, en na korteren of langeren tijd, zal iemand, die bij eene gehuwde vrouw een kind verwekt heeft, voor het geregt kunnen doen gelden, dat hij deze vrouw alleen om hare schoonheid, niet om hare eigenschap als gehuwde vrouw begeerd heeft, opdat alzoo de spruit van deze verbinding, geen in echtbreuk geteeld, maar een natuurlijk kind zij, dat regten in de burgerlijke maatschappij heeft, geëcht en aangenomen kan worden, en zelfs bij den dood zijner ouders het derde deel van hun vermogen kan erven. Met éénen slag vernietigt gij met de echtbreuk ook de vlek der kinderen, die daarin geteeld worden, en de echtgenooten — nu, gij weet, wat Molière daarvan zegt. Hoe vele menschen zullen zich aan u verpligt rekenen!"— »Niet aan mij," zeide de pater bescheiden, »maar aan de zedelijke theologie." — »Ja, eerwaarde vader, of veeleer aan de Jezuiten-orde, welke die theologie en zedeleer heeft uitgevonden. Ik moest u dit duidelijk maken, want zeker hebt gij aan de genoemde gevolgtrekking nooit ernstig gedacht?" — »Zeker niet," zeide de pater, »maar ik ben daarover niet verlegen: de diensten, die wij bewijzen, hebben onberekenbare gevolgen, en nooit doorziet men bij den eersten blik hare gansche beteekenis."

»Daar wij nu eenmaal aan dit kapittel zijn, pater!" zeide de jonge losbol tot zijnen biechtvader, »wil ik u alles bekennen. Gij, die zoo vindingrijk zijt, zult een middel vinden, om mij uit eene verlegenheid te helpen. Ik beken u, dat ik een arm jong meisje verleid heb, en —" — »Genoeg! met

dergelijke handelingen is bij de eerwaarde paters niets aan te vangen: zij veroordeelen u kort en goed, om het meisje te trouwen.'' — »Eerwaarde vader, ik zal uwe bevelen nakomen, want ik ben godsdienstig: ik ben een kweekeling van Freiburg, en heb de deugd van gehoorzaamheid geleerd. Maar'' — »Wat voor een *maar* komt daarbij!'' — »Eerwaarde vader, ik ben van voorname familie, adellijk, rijk, en zij is eene gewone arbeidster. Nu leven wij, Gode zij dank, niet meer in de tijden, toen Jean Jacques voorsloeg, om eenen koningszoon met de dochter van den scherpregter te doen trouwen. Mijn huwelijk met eene grisette zou een' kreet van verontwaardiging doen opgaan, het zou tegen het gezond verstand strijden, en de godsdienst kan nooit, zooals pater Lacordaire zondag in de kerk te St. Germain l'Auxerrois heeft aangetoond, tegen het gezond verstand strijden.'' — »Zonder twijfel, en dat verandert de zaak eenigzins. Gij behoeft dus het meisje niet te trouwen, maar om des gewetens wil zijt gij verpligt haar schadeloos te stellen, haar een uitzet te geven, opdat zij met een' ander kan trouwen.'' — Ik zou dat van harte gaarne doen, maar het geld, dat mijn gierige vader mij doet toevloeijen, strekt zoo ver niet, en als ik hem deze zaak ontdekte, zou de toorn hem welligt eene beroerte op den hals halen. Moet ik dan vadermoorder worden?'' — Dat verhoede God, mijn zoon! Dat zou het ergste van alles zijn! Laat ons eens zien: is uw omgang met de kleine ruchtbaar geworden? — »Nergens, mijn vader. O, betrekkelijk de maatregelen van voorzorg heb ik mij niets te verwijten; noch vader, noch moeder, noch buren weten er van.'' — »Voortreffelijk! dat dacht ik terstond, want gij schijnt mij een man van eer te zijn. Welaan, gij zijt vrij, en elke verbindtenis met het meisje is nietig, elke, zeg ik.'' — »Is het waar, mijn vader?'' Overtuig u zelven. Bl. 406 staat »die door geweld, bedreiging, list of dringend aanzoek eene maagd verleid heeft, zonder haar trouw-belofte te geven, moet het meisje en haren ouders al de daaruit voortkomende schade vergoeden, en haar tevens een uitzet geven om met een ander te kunnen trouwen; ja hij moet haar zelf trouwen, wanneer hij niet in staat is haar op eene andere wijze schadeloos te stellen. *Wanneer echter zijne misdaad geheel geheim gebleven is, dan is het meer dan waarschijnlijk*, dat de verleider gewetenshalve tot geene schadeloosstelling verpligt is.'' Daar staat het duidelijk. Maar *hoe*? gij moest u verheugen, en gij zijt treurig en peinzend?'' — »Dat moet ik wel zijn, mijn vader, want de plaats zegt: *zonder haar trouwbelofte te geven*, en ongelukkig...'' — »Hebt gij haar eene belofte gedaan?'' — »Met eenen plegtigen

eed.'' — »Eenen eed! o die dwaze jeugd! En wat zal er nu door u kunnen gedaan worden?'' — »Niets, mijn vader, ik zie nu maar al te goed in, dat ik verloren ben.'' — »Misschien toch niet. Denk eens goed na: hadt gij, toen gij den eed deedt, het voornemen, om uw woord te houden? geef wel acht!'' — »Integendeel, mijn vader.'' — »Goed! gij hebt alleen gezworen, om het meisje te misleiden?'' — »Alleen daarom.'' — »Zijt gij daar zeker van?'' — »Op mijn woord, zekerder dan zeker!'' — »Welnu, dan moogt gij van geluk spreken, dat onze vaders de zedelijke theologie bestudeerd hebben.'' — »Wat meent gij daarmede?'' — »Dat gij ook voor deze keer buiten gevaar zijn. Gij moet dan weten, het wezen van den eed bestaat in het doel. Nu hadt gij bij uwen eed het doel niet, om dien te houden, bij gevolg zijt gij daardoor in het geheel niet verbonden.'' — »Zou het mogelijk zijn?'' — »Nu niet alleen mogelijk, maar zeker. »Het komt er slechts op aan, waartoe iemand verbonden is, die bedriegelijk en op eene listige wijze gezworen heeft? Antwoord: *naar de godsdienst tot niets, daar hij geenen waren eed gedaan heeft.* Naar de menschelijke wet echter moet hij volbrengen, hetgeen hij bedriegelijk en op eene listige wijze heeft gezworen (1).'' Het eerste geval is wel het uwe?'' »Ja, ja! Wat gaat mij de geregtigheid aan? Ik, de kweekeling van Freiburg, heb alleen met de godsdienst te maken. Het moge met het meisje afloopen, zoo als het wil, mijn geweten is gerustgesteld. Nu vaarwel, vader, uw pater Moullet is een voortreffelijk mensch, en gij ook, ik zal al mijne vrienden naar u toezenden en hun aanbevelen om nooit te zweren als *ficte et dolose*.''

Na dezen jongen losbol komt er een oud landedelman uit het zuiden en begint zijne rede aldus: »Eerwaarde vader, een mijner naburen betwist mij eene pachthoeve. Wij liggen daarover in proces. Hij heeft ongelijk, maar hij zal het winnen, dewijl hij eene oorkonde zal voor den dag brengen, waarvan ik ongelukkig de valschheid niet kan bewijzen. De familie zou met mij wel in schikking willen treden, maar hij er te hoofdig toe. Dus zal ik mijn pachtgoed wel verliezen. Maar nu zijn wij beiden groote liefhebbers van de jagt. Mijn voornemen is, om hem, wanneer ik hem in het bosch tegenkom, eenen kogel door het hoofd te jagen. Wat denkt gij daarvan?'' — »Doe dat toch niet! Men zou u gevangen nemen

---

(*) *Ad nihil tenetur ex virtute religionis, cum verum juramentum non emiserit; tenetur tamen ex justitia ad praestandum, quod ficte et dolose jurivat.* (bl. 221.)

voor het geregt brengen, en —" — »O wat het geregt aanbegaat, dat is mijne zaak. Ik heb bij mijne vraag alleen het godsdienstig gezigtspunt op het oog, want ik ben een naauwgezet mensch.' — » En is dat pachtgoed nog al wat waard?" — »O ja." — »Zeer wel; hebt gij het noodig om er van te leven?" — » Dat zoo zeer niet, want ik ben buiten dat rijk genoeg." — » Onder deze omstandigheden moge uwe tegenpartij zoo onregtvaardig zijn, als hij wil, het is *twijfelachtig*, of zich datgeen, wat gij hem doen wilt, wel zou laten verontschuldigen." — Twijfelachtig, mijn vader?" — » Niets anders, mijn zoon! Gij verstaat toch latijn? »*Dubium est, utrum liceat occidere injustum agressorum bonorum temporalium magni momenti, quamvis ad vitam non necessariorum, si utiliter defendi nequeant.*" Zoo denkt pater Moullet, naar Liguori en al onze hoofden." — » Zonder twijfel, maar daar staat nog wat: *Senientie affirmans videtur probalior*, de meening, die daarvoor is, schijnt de waarschijnlijkste.' » Ik heb zulk eene achting voor uwe vaderen, dat ik, zonder eenig verder onderzoek de meening aanneem, die zij voor de waarschijnlijkste houden." — » Ook schijnt mij de reden, waarom zij het laatste boven het eerste verkiezen, werkelijk zeer gegrond te zijn; zij zeggen namelijk: » de liefde vordert niet, dat iemand een aanzienlijk deel van zijn vermogen zal opofferen, om het leven van zijnen naasten te behouden." (*) — » Ik dank u, vader, eer deze week ten einde is, zal mijn buurman het schot en ik mijne pachthoeve hebben, en wel zonder zonde bedreven te hebben!"

Nu kwamen er twee mannen voor, die in hetzelfde geval waren: de een was een dienstknecht, de ander een kleermaker; de eerste bestal zijnen heer, de laatste zijne klanten. Men ondervroeg hen naar aanleiding van het *Compendium*. De eerste zeide: » mijn loon is te gering voor de diensten, die men van mij eischt," de laatste: » ik krijg te weinig maakloon." — » Eisch meer!" — » Neen, mijn heer zou mij wegzenden, en voor het geld dat hij mij geeft, eenen kamerdienaar vinden, die zich, even als ik zou schadeloos stellen." — » Juist zoo is het met mij ook," voegde de kleermaker er bij. » Mijne klanten zouden mij verlaten en naar mijne gildebroeders gaan, die even goed stelen, als ik, en mogelijk nog meer, en dan moet ik met mijn gezin honger lijden." — » Als de zaken zoo staan, dan spreken u

---

(*) *Ratio est, quia charitas non exigit, ut quis faciat jaeturam notabilem bonorum temporalium ad servandam vitam pronimi.* (bl. 206.)

aanzienlijke Godgeleerden, *graves theologii*, van de zonde vrij en veroorlooven u vergoeding te nemen, want hunne grondstelling is deze: »de diefstal is te verontschuldigen, wanneer die in geheime *vereffening* bestaat, waardoor de schuldeischer van de goederen zijns schuldenaars, juist zooveel aan zich trekt, als hij te vorderen heeft." Juist zooveel, daarop komt het aan, als gij meer neemt, zondigt gij." — Wie moet hier over de juiste maat oordeelen? De kamerdienaar en de kleermaker? Wel is waar, zijn zij nu regter en partij in denzelfden persoon, maar dat doet niets ter zake. Beiden behooren immers tot de broederschap, tot de vereeniging ter uitbreiding des geloofs? Het zijn alzoo eerwaarde vrome lieden.

Ook in geval van dringenden nood is diefstal te verontschuldigen, en wel naar het grondbeginsel der Communisten. »Die in den uitersten nood zijnen naasten iets ontneemt, om in het onderhoud van zich zelven of zijn gezin te voorzien, *die begaat geenen diefstal*, want in zulk eenen nood zijn *alle dingen gemeen goed*, ten minste met betrekking tot het vruchtgebruik. De natuur regtigt, ja verpligt iedereen zijn leven te bewaren, enz." (*Comp*. Dl. 1. 213.) Het is jammer dat de regtbanken gestrenger zijn, dan de toegeeflijke godgeleerden van het gezelschap van Jezus, en zij zulke leerstellingen niet volgen willen. Het is daarom gepast om den raad van Pascal aan de Jezuiten te herhalen: »Gij hebt de misdadigers in veiligheid gesteld tegen de biechtvaders, maar niet tegen de regters. Wanneer gij aan den eenen kant de regters der biechtvaders zijt, zijt gij ook niet aan de andere zijde de biechtvaders der regters? Verpligt hen om de misdadigers, die de *waarschijnlijke meening* voor zich hebben, vrij te spreken bedreig hen met uitsluiting der sacramenten, opdat het niet in weêrwil en tot nadeel der meenings-uitlegging plaats hebbe, dat zij, wier schuld gij theoretisch hebt uitgedelgd, praktisch gegeeseld en gehangen worden. (*Zesde Provinciale Brief*) Inderdaad, dit is nog eene belangrijke hindernis, die de Jezuiten tot hiertoe alleen door vermanen hebben weten uit den weg te ruimen, om alle opentlijke ergernis te vermijden.

Deze geheele, oogenschijnlijk zoo ingewikkelde kunst om gewetensbezwaren uit den weg te ruimen, berust op eene zeer eenvoudige wijze van handelen, namelijk daarop, dat men tusschen theorie en praktijk onderscheid maakt en in deze laatste altijd voor onschuldig verklaart, hetgeen men in de theorie *per se*, zoo als het heet, veroordeelt. Met behulp van deze twee woordjes *per se* worden alle grondstellingen en alle schuldigen te gelijk gered. Er is slechts eene kleine omschrijving noodig. Ofschoon b. v. de sluikhandel

op zich zelven, *per se*, voor misdaad gehouden wordt, toch verontschuldigen zelfs strengere leeraars (*etiam strictiores*) de smokkelaars daarmede, dat, »de vorsten vermoedelijk hunne onderdanen geen' gewetenspligt opleggen." En het *Compendium* voegt er bij, dat dit gevoelen waarschijnlijk is, en in de praktijk zeer zeker, *in praxi volde tuta*, wel te verstaan in de praktijk der Jezuiten en niet aan de grenzen, tegenover de tolbeambten.

De laster is insgelijks eene doodzonde, eene misdaad *per se*. »Wij zeggen, *op zich zelven*, want het is eene waarschijnlijke meening, dat het *geene doodzonde is te lasteren, om zijne eer op te houden*." Dit begrip wordt door meer dan twintig aanzienlijke leeraars verdedigd; »en zoo *dit ook niet waarschijnlijk was, dan zoude naauwelijks eene meening in de geheele theologie het zijn*." (Caramuel. N. 1151 bl. 550) Dien ten gevolge zijn de Jezuiten, die lasterlijke geschriften tegen de medeleden der Universiteit opstellen, de onschuld zelven, daar zij immers alleen de handhaving hunner eer bedoelen.

De Jezuiten hebben hunne leer gebouwd op de spreuk: het doel heiligt de middelen; en deze afschuwelijke grondstelling heeft hen onvermijdelijk tot eene andere geleid: het booze is alleen dan boos, wanneer het geen doel heeft. Deze beide grondstellingen zijn de korte inhoud van al hunne schriften en daden. En men vergete het niet, zulk eene zedeleer wordt in alle seminariën van Frankrijk geleerd!

Het boek van Saettler, uitgegeven door den abt Rousselot, heeft eene ergernis van eene andere soort verwekt. Men was met regt geërgerd door de menigte van onzedelijkheden, die eene onreine verbeelding *en gratiam discipulorum et neo-confessariorum* daarin had opeengestapeld. Intusschen was het eene dwaling, dat men dit boek voor eenig in zijne soort hield, en al het hatelijke op den abt Rousselot wierp. Deze had niet meer schuld dan dertig of veertig anderen, die dezelfde stof behandeld hebben: zij vonden de zaak reeds geheel gereed en hebben ze genomen zoo als zij die vonden. Het kwaad is derhalve veel erger dan men gedacht heeft: 't geen de leeken als schandelijke gemeenheden aanzien, is bij de geestelijkheid der Jezuiten eene afgezaagde zaak, eene stof, die, ten minste door de professoren, koelbloedig behandeld wordt. Dat waarvoor de natuurlijke schaamte terugdeinst, wordt in de seminariën der diakenen evenzoo verklaard, als men in de staatsscholen aan de leerlingen in de redekunde de rede *pro Milone* verklaart. Dat is mode geworden, en zekere bisschoppen verdedigen het als eene noodzakelijkheid en eene der schoonste overleveringen.

HET AFLEZEN

VAN

DE BANBUL VAN URBANUS VIII.

Uit het Dagboek van den heer von Geusau, *in het jaar* 1742.

»Op den zoogenaamden witten donderdag gingen wij naar het Vaticaan, waarheen de Paus met den grooten optogt, die men den openbaren (*publico*) noemt, zich begeven zou. Deze optogt is van den half openbaren (*mezzo publico*) alleen zoo ver onderscheiden, dat het aantal prelaten, die daaraan deel nemen, grooter is, en twee kardinalen achterwaarts gezeten, in 's Pausen staatsiekoets mederijden. De overige kardinalen zijn niet bij den optogt, maar ieder komt met zijne vier of zes koetsen afzonderlijk aanrijden. De plegtigheden van dezen dag begonnen met de mis in de Sixtynsche kapel, die wij echter niet bijwoonden. Wij gingen in dien tusschentijd de zoogenoemde Koninklijke zaal bezien. Toen de mis geëindigd was, droeg de Paus zelf het *hoogeerwaarde*, met een wit laken bedekt, naar de Paulinische kapel en sloot het weg in het zoogenaamde *Heilige Graf*. Deze Heilige Graven hebben de bijzonderheid, dat de geheele kapel, en inzonderheid het altaar, in welks tabernakel de hostie wordt weggesloten, door eene groote menigte waskaarsen verlicht is. Uit de Paulinische kapel werd de Paus op zijnen stoel, waarvoor de kardinalen en prelaten heengingen, naar de groote galerij gedragen, die boven den overdekten gang der St. Pieterskerk is. Juist voor het groote balkon, boven de hoofddeur der kerk, was eene groote, met tapijten behangen loge opgeslagen, waar men den Paus kleedde. Wij stonden digt bij hem en hij zag ons gedurig aan. Toen hij aangekleed was, ging hij op het balkon en zette zich op den troon neder, die in het midden stond, tusschen twee groote zonneschermen van bonte vederen, door twee daartoe bestemde mannen vastgehouden. Voor hem stond een kardinaal en een tweede prelaat, die hunne aangezigten naar het plein keerden; maar zoo

diep, dat de voeten van den Paus en hunne hoofden bijna in eene horizontale lijn kwamen. Eerst werden eenige koorzangen gezongen, en toen volgde de openbare afkondiging van de banbul van Paus Urbanus VIII. De kardinaal, die voor den Paus stond, las eene plaats in het latijn en de andere prelaat herhaalde daarop hetzelfde in het italiaansch. Toen de geheele bul op die wijze was afgelezen, werd er een latijnsch en een italiaansch exemplaar naar beneden onder het volk geworpen, en de Paus wierp eene brandende fakkel achteraan. Wij stonden onmiddellijk achter den pauselijken troon en hoorden het vonnis aan, dat over alle Evangelische Christenen werd uitgesproken, hetwelk aldus luidt: »Wij leggen onder den ban en den vloek, in den naam des Almagtigen Gods, Vader, Zoon en Heiligen Geest, en met de magt van den heiligen Petrus en Paulus en van ons zelven, alle Hussiten, Wiklefiten, Lutheranen, Zwinglianen, Calvinisten, Hugenooten, alle Herdoopers, Unitarissen, en alle afvalligen van het christelijk geloof, enz." Toen deze banbliksem was neergeslingerd, gaf de Paus aan de groote volksmenigte die op het plein verzameld was, den zegen, door middel van drie kruisen, waarvan hij het eerste regt voor zich, het tweede ter regter- en het derde ter linkerzijde maakte, waarna hij de plegtigheid nog eens herhaalde. Vervolgens deed zich de veldmuzijk van de voor de kerk staande infanterie en cavallerie lustig hooren, en de kanonnen op den Engelenburg werden afgeschoten.

Wij spraken naderhand over deze plegtigheid met verscheidene ons bekende geestelijken en zelfs diegenen, die somtijds bekeerings-redenen hielden, zochten ons gerust te stellen en den vloek en den ban die ons opgelegd waren, te verzachten. De een zeide: »daar de Protestanten niet tot de Roomsch-Katholieke Kerk willen behooren, zegt de Paus door zijnen banvloek verder niets, dan hetgeen zij zelven hebben goedgekeurd." Een ander zeide, »dat de Paus dit niet deed uit hartstogt, maar met het doel om te bekeeren; wij konden het ook zoo opnemen, dat niet de Paus, maar God ons verdoemde, en dat de eerste slechts het werktuig was, waardoor God zijn oordeel uitsprak." Een derde hield het daarvoor, »dat wij geene redenen hadden, om ons persoonlijk daarover te bezwaren, want wij bevonden ons in groot en goed gezelschap, dewijl er bijna geen Katholiek buiten den ban zoude zijn, zoo men de bul naar hare gestrengheid wilde opvatten." Deze geestelijke doelde zeker op den daarin uitgesprokenen ban, tegen elk en een ieder, hoog en laag, die op het kerkelijk regtsgebied van den Paus slechts de minste inbreuk-

maakt, dat verkleint of beperkt, of daaraan op eenigerlei wijze helpt of daartoe raad geeft, enz, in welk geval zich zeker, ten minste in dezen tijd, alle katholieke vorsten met hunne burgerlijke en militaire autoriteiten bevinden, bijzonder in Frankrijk. Een vierde verzachtte de handeling door te kennen te geven, dat het een oud gebruik was (*), en dat die vloek door den daarop volgenden zegen weder werd opgegeheven. Men ziet uit deze twee laatste verklaringen, dat het volk te Rome zelf met deze plegtigheid spot, hoewel zij werkelijk ernstig gemeend is, en men zou de werking daarvan zeer ernstig ten uitvoer brengen, als de katholieke vorsten nog zóó over de magt van den Paus dachten, als in vroegere dagen.

(*) Dat nog ten huidigen dage jaarlijks herhaald wordt.

INHOUD.

